

‘DE BRUGGENERATIE’

*Onderzoeksrapport over de generatie en de leefwereld van de tieners van
De Brug*

Eduard Rijkse

Afstudeeronderzoek GPW

Opdrachtgever:

Contactpersoon:

Mede betrokken

als opdrachtgever:

Afstudeerbegeleider:

Beoordelaar:

Prot. Gem. deDe Brug

Ds. Hans van Dolder

Conny Roggeband

Iwan Dekker

Jan Martijn Abrahamse

Pieter Siebesma

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF	4
1. INLEIDING	5
1.1 AANLEIDING	5
1.2 DOELSTELLING	6
1.3 VRAAGSTELLING	6
1.4 METHODE VAN ONDERZOEK	7
1.5 OPBOUW VAN HET RAPPORT	9
2. THEORETISCH KADER	11
2.1 INTRODUCTIE OP DE DOELGROEP	11
2.1.1 DOELGROEPSOMSCHRIJVING	11
2.1.2 DE ONTWIKKELING VAN DE TIENER	12
2.2 GENERATIETYPINGEN	16
2.3 DE LEEFWERELD VAN DE TIENER	20
2.3.1 TIJDSBESTEDING	20
2.3.2 DE SOCIALE CONTEXT	20
2.3.3 (SOCIALE) MEDIA	22
2.4 DE PLEK VAN GELOOF EN KERK	27
2.4.1 GELOOF	27
2.4.2 DE KERK	28
2.5 CONCLUSIE	30
3. HET TIENERLEVEN	31
3.1 TIJDSBESTEDING	31
3.1.1 VRIJETIJDSBESTEDING	31
3.1.2 SOCIALE MEDIA	34
3.2 WAARDEN	36
3.3 SOCIALE OMGEVING	40
3.3.1 FAMILIE VS. VRIENDEN	40
3.3.2 GELOOF	41
3.3.3 DE INVLOED VAN (SOCIALE) MEDIA	42
3.4 CONCLUSIE	43

4. GELOOF EN KERK	44
4.1 GELOOF	44
4.2 GELOOFSUITINGEN	46
4.3 DE KERKDIENT	49
4.4 DE TIENERCLUB	54
4.5 CONCLUSIE	56
5. CONCLUSIE	57
5.1 SAMENVATTING	57
5.1.1 THEORETISCH KADER	57
5.1.2 HET PRAKTIJKONDERZOEK	58
5.2 HOOFDLIJNEN	59
5.3 AANBEVELINGEN	61
BIBLIOGRAFIE	65
BIJLAGE 1	68
BIJLAGE 2	77
BIJLAGE 3	80

WOORD VOORAF

“Als je met jeugd wilt werken, moet je geen jeugdwerker worden.” Een uitspraak die ik nog wel eens hoor en ook zelf wel eens gebruik op basis van mijn ervaring in het jeugdwerk. Het gaat in het jeugdwerk vaak zo dat je van alles doet voor de jeugd, maar zelf weinig met ze in aanraking komt. Dit onderzoek is daarin gelukkig een uitzondering. Het is erg leerzaam gebleken om met tieners te praten over hun leven en over hoe ze denken over geloof en kerk. Dit rapport neemt u mee in de gesprekken met de tieners.

‘De Bruggeneratie’ lijkt te slaan op de naam van de opdrachtgever, Protestantse wijkgemeente De Brug in Amersfoort. Dit is deels waar, maar het gaat niet alleen over de lichte tieners van De Brug, onder wie dit onderzoek heeft plaatsgevonden. In gesprek met de tieners kunnen ontwikkelingen herkend worden, die op veel (christelijke) tieners van toepassing zijn. Mijn hoop is dat dit onderzoeksrapport handvatten geeft in het jeugdwerk in gemeenten, door inzicht te geven in de leefwereld van de tieners van de Brug en hun generatie. In de eerste plaats geldt dit voor De Brug, maar wellicht ook voor andere gemeenten.

Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar de contactpersonen van mijn opdrachtgever De Brug, Hans van Dolder, Iwan Dekker en Conny Roggeband. Zij hebben mij overladen met ideeën en feedback, wat dit project naar een hoger plan bracht. Datzelfde geldt voor mijn afstudeerbegeleider Jan Martijn Abrahamse. Zijn kritische vragen en constructieve feedback stimuleerde mij en hebben een grote, positieve uitwerking gehad op het onderzoek en dit rapport. Ik dank de gemeente De Brug als geheel. Veel tieners, maar ook ouders en andere gemeenteleden hebben hun medewerking verleend. Mijn vrouw Annejet neemt altijd een bijzondere plek in. Zij zorgde ervoor dat ik momenten van ontspanning pakte, wanneer ik niet kon stoppen en sprak me moed in, wanneer ik het even niet meer zag zitten. Zonder jou was dit rapport niet geworden wat het nu is. Mijn zwager Johannes heeft het hele rapport gelezen en gecontroleerd op spelling en grammatica, waarvoor veel dank. En tot slot mag ook mijn ‘schoolstudiemaatje’ Benno niet ontbreken. Vele dagen zaten we samen op school te werken, de saaie momenten werden hierdoor een stuk aangenamer. Bedankt voor het sparren, de vele bakjes koffie en de stroopwafels.

Om de toon te zetten voor het werk dat ons wacht naar aanleiding van dit onderzoek, wil ik een vers citeren uit psalm 105: “Vraag naar de HEERE en Zijn kracht, zoek Zijn aangezicht voortdurend.” Ik ben altijd zeer terughoudend in het typeren van tieners als een lastige doelgroep. Deze doelgroep ervaar ik namelijk juist niet als last, maar als een genot. Maar tegelijkertijd is het een zeer uitdagende doelgroep. Laten we hierin dan niet eigenwijs zijn, maar vragen naar de Heere, Zijn kracht en Geest om ons te leiden. Op deze manier zullen we ook een voorbeeld zijn voor onze tieners. Een goed voorbeeld doet goed volgen, Jezus volgen.

1. INLEIDING

Het rapport dat u in handen heeft, is het resultaat van mijn afstudeerproject. Ter afronding van mijn studie Godsdienst Pastoraal Werk (GPW) heb ik onderzoek gedaan en dit rapport geschreven. Opdrachtgever hiervoor was De Brug uit Amersfoort, waar ik ook in dienst ben als jeugdwerker. Door mijn indiensttreding daar in januari 2016, kwamen we beiden tot de conclusie dat het wenselijk is voor beide partijen als ik mijn afstudeeronderzoek in De Brug zou doen.

1.1 Aanleiding

Dit onderzoek komt voort uit een verlangen, niet zozeer vanuit een probleem. Het verlangen is meer te weten over de leefwereld van de tieners, maar ook welke plek geloof en kerk hebben daarin. Dit verlangen heeft ook te maken met de visie die De Brug heeft: *‘De missie van De Brug voor jongeren is om het evangelie te vertellen en hen tot een levende relatie met God te brengen en hen te ondersteunen in een leven met Hem en de kerk relevant te laten zijn in hun leven’* (Jeugdbeleidsplan 2013 - 2018). Als kerk heeft De Brug dus als doel voor de tieners: hen tot een levende relatie met God te brengen. Tegelijk is er het besef bij hen dat dit niet kan met oogkleppen op: deze missie vraagt juist kennis en inzicht van de levensfase en de leefwereld van tieners vandaag de dag. Niet alleen om op die manier wegen te vinden om het evangelie relevant te maken voor de tieners, maar ook om er voor hen te zijn en hen te ondersteunen. Dit onderzoek richt zich er dus op om kennis en inzicht te verschaffen over de levensfase van de puberteit en de leefwereld van de tiener. Vragen die de Brug heeft met het oog op de tieners zijn bijvoorbeeld: Wie ‘zijn’ ze? Wat vinden ze belangrijk? Wat speelt er in hun levens? Welke rol speelt geloof of kerk in hun leven? Wat verbindt hen aan De Brug? Wat spreekt ze aan in een kerkdienst of een jeugdclub, of wat juist niet? Maar ook grotere vragen spelen er, naar de huidige generatie. Hoewel dit onderzoek zich primair richt op de tieners van de Brug, worden in de theorievorming ook de bredere ontwikkelingen onder deze leeftijdsgroep in rekening gebracht.

In dit onderzoek focus ik me op de groep van 12 t/m 17 jaar oud. Deze sociologie en terminologie van deze doelgroep werk ik verder uit in hoofdstuk 2.1. Uiteindelijk is het doel om de leefwereld van deze doelgroep in kaart te brengen, vooral op het gebied van geloof en kerk, zodat De Brug daar vanuit haar missie zoveel mogelijk op kan aansluiten. Dan moet ik dit ook onderzoeken in de leeftijd die de kerk daarin nu bereikt en op het oog heeft. Wanneer ik in het verdere van dit document over tieners spreek, dan spreek ik dus over de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar.

1.2 Doelstelling

Dit onderzoek heeft een doel, dat geformuleerd wordt in de volgende doelstelling: *‘Door dit onderzoek kan De Brug haar doel en missie met het jeugdwerk en de uitwerking daarvan optimaliseren, door dit af te stemmen op de leefwereld van de tieners en de plek van geloof en kerk daarin.’*

Om dit doel te bereiken richt dit onderzoek zich op het laatste deel van de doelstelling, namelijk de leefwereld van de tieners en de plek van geloof en kerk daarin. Vervolgens zullen er een aantal conclusies getrokken worden en aanbevelingen worden gedaan met betrekking op het jeugdwerk, maar het jeugdwerk zelf is geen onderwerp voor dit onderzoek, alleen wat de tieners van de Brug daarover zeggen. De focus op het jeugdwerk is wel van belang, zodat dit onderzoek niet verzand in alleen een doelgroepsonderzoek, maar een bijdrage levert aan de optimalisatie van het jeugdwerk van de Brug.

1.3 Vraagstelling

Om het onderzoek sturing te geven zijn er onderzoeksvragen opgesteld. Zoals hierboven al beschreven, richt dit onderzoek zich op de doelgroep. Dit is ook terug te zien in de vragen. Het volledige onderzoek is verwoordt in de volgende hoofdvraag: *‘Wat is de leefwereld van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar en wat is de rol van het christelijk geloof en de kerk daarin en hoe kan dit geïnterpreteerd worden vanuit de huidige beschikbare vakkennis op dit gebied?’*

Om tot een volledig antwoord te komen op de hoofdvraag, zijn er een aantal deelvragen geformuleerd. De vragen die De Brug heeft, zijn vergelijkbaar met de eerste twee stappen van de onderzoeksmethodiek van Richard R. Osmer (*Practical Theology*, 2008). De eerste twee vragen die hij zou stellen, zijn eenvoudig gezegd: 'Wat is er aan de hand?' en 'waarom is dit aan de hand?'. Deze vragen zijn vergelijkbaar met de vragen waar De Brug graag antwoord op wil: 'Wat speelt er bij de tieners en welke rol speelt het geloof daarin?' en 'waarom is dat zo?'. Door deze vragen als leidraad in mijn onderzoek aan te houden, moet ik me eerst gaan verdiepen in de leefwereld van de tieners en hun geloofsbeleving. Vervolgens wil ik deze gegevens interpreteren vanuit de literatuur en andere onderzoeken. Dat is ook wat Osmer aanraadt als eerste te doen. Het eerste onderdeel is descriptief-empirisch, het tweede is interpretatief. Dit is dan ook de opbouw die ik gebruik bij de opzet van mijn deelvragen en onderzoeksmethode. De deelvragen zijn:

1. Wat is er vanuit de literatuur te zeggen over de leefwereld van tieners tussen de 12 en 17 jaar en de plek van kerk en geloof daarin?
2. Wat is de leefwereld van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar?
3. Wat is de plek van het christelijk geloof en de kerk van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar?

4. Hoe kunnen de resultaten van het praktijkonderzoek geïnterpreteerd worden vanuit het theoretisch kader?
5. Wat concludeer ik uit deze resultaten en interpretaties?

1.4 Methode van onderzoek

Voordat het rapport gelezen wordt, is het ook goed om te weten hoe die tot stand is gekomen. Daarom zal ik de methode van het onderzoek uitwerken. In dit hoofdstuk beschrijf ik echter alleen wat ik heb gedaan gedurende het project. Hoe ik het heb gedaan en de uitgebreide verantwoording daarvan, vindt u in bijlage 2 en 3.

Het onderzoek is een kwalitatief onderzoek. Dat betekent voor dit onderzoek dat ik me vooral gericht heb op de inhoud van het materiaal wat ik haalde uit het onderzoek. De kwantiteit was voor mij minder van belang, mits de respondenten representatief waren voor het geheel van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar.

Individueel interview

Voor het kwalitatieve onderzoek is gekozen voor het afnemen van interviews. Vanuit de interviews heb ik zoveel mogelijk informatie proberen te halen over de leefwereld van deze tieners en de plek van geloof en kerk daarin. Ik heb 12 tieners individueel geïnterviewd, elk met een leeftijd tussen de 12 en 17 jaar. Ik heb voor dit aantal gekozen, omdat dit volgens mij voldoende is om het grotere geheel van de tieners te representeren, maar ook omdat ik bij ongeveer 10 interviews al het gevoel kreeg dat het verzadigingsniveau van informatie werd bereikt. Na dit aantal interviews merkte ik dat ik de meeste antwoorden die gegeven werden al eens eerder voorbij waren gekomen. Toch vond ik dit ook juist wel erg prettig, omdat ik op die manier wist dat dergelijke antwoorden of argumenten breder gedragen werden. Alle interviews zijn afgenomen in De Brug. Ik heb eerst met deze tieners contact gelegd via de email en daarin uitgelegd wat de bedoeling is. Van een heel aantal had ik geen contactgegevens, daarvan heb ik eerst naar hun huis gebeld om die te krijgen. Vervolgens, wanneer ik contact met hen kreeg, ben ik met hen contact blijven houden via e-mail, WhatsApp en telefoon, totdat we een afspraak hadden gemaakt.

Om met tieners over (persoonlijk) geloof en kerk te praten, leek me niet eenvoudig. De vragen die ik ze wil stellen zijn grote en diepe vragen, waarop een tiener wellicht niet meteen een antwoord op heeft. Daarom heb ik een methode bedacht die dit makkelijker maakt. Bij elk onderwerp stelde ik een vraag en gaf ik ze een stapel plaatjes, elk plaatje staat voor een mogelijk antwoord. Vervolgens vroeg ik ze die plaatjes op volgorde te leggen zoals die voor hen van toepassing was. Mijn eerste vraag was bijvoorbeeld: 'Waaraan besteed je de meeste vrije tijd in een doorsnee week?'. Dan gaf ik ze plaatjes als 'sociale media', 'vrienden', 'studie', enz. en liet ik ze die op volgorde van meeste naar minste tijd per week leggen. Aan de hand van het

antwoord raakten we dan in gesprek over hun vrijetijdsbesteding, maar ook over specifieke onderwerpen die een plaatje uitbeeld, bijvoorbeeld tv / film / serie kijken of gamen.

Zie voor de verdere verantwoording en toelichting van de methode bijlage 2 en voor de opzet van het interview bijlage 3. De interviews zelf zijn niet in te zien vanwege de beloofde anonimiteit.

Groepsinterview

Tevens heb ik een groepsinterview afgenomen. Voor deze manier van onderzoek heb ik gekozen omdat dit voor mij een meerwaarde geeft naast de individuele interviews. Ik had nog meer groepsinterviews in gedachten, maar deze zijn er niet van gekomen. De meerwaarde van het groepsinterview zat hem er voor mij in dat de tieners met elkaar in gesprek zouden gaan om tot een gezamenlijk antwoord te komen.

Het groepsinterview nam ik af in de voorbereiding van een jeugddienst en ging over de kerkdienst. Deze groep bestond uit vier tieners (twee meisjes van 13 en twee jongens van 15 en 18) en twee tienerleiders. Hen stelde ik in de eerste vergadering de vraag wat ze belangrijk vonden in een dienst of wat er volgens hun juist niet in hoefde. Dit liet ik ze allemaal op een groot vel papier schrijven waardoor er een *mindmap* ontstond. Vervolgens gingen we met elkaar in gesprek over wat er op de *mindmap* stond.

Representativiteit van het onderzoek

Ik heb zo goed mogelijk geprobeerd een representatieve selectie respondenten te maken. Hiervoor heb ik de lijst met tieners tussen de 12 en 17 jaar in laten delen in vier categorieën: van wel bekend en betrokken, tot onbekend en niet betrokken. Wat betreft de verdeling op het gebied van leeftijd, opleidingsniveau en sekse is het erg goed gelukt een representatief geheel te krijgen, maar wat betreft betrokkenheid minder. De meest voor de hand liggende verklaring is dat tieners die niet of amper betrokken zijn op De Brug geen relevantie zien in dit onderzoek of er gewoon geen zin in hebben. Tieners die actiever betrokken zijn op De Brug, en daarmee ook op thema's als geloof en kerk, vonden het sneller geen probleem of zelfs wel leuk om mee te werken. Ook speelt het mee dat het lastiger was om in contact te komen met de tieners die zogenaamd 'randkerkelijk' of 'kaartenbaklid' zijn, dan met tieners die actiever betrokken zijn bij De Brug. Dit contact kwam soms helemaal niet tot stand, of strandde bij het benaderen van de ouders. Vervolgens kreeg ik veelal afwijzende reacties wanneer ik wel in contact was gekomen met de tiener. Zowel bij het schrijven als het lezen is het van belang dit te realiseren omdat dit de resultaten van het praktijkonderzoek erg beïnvloed. Zo horen we in dit onderzoek alleen tieners over de kerkdienst en de jeugdclub, die daar grotendeels ook actief in zijn. Er kan echter wel gesteld worden dat de groep respondenten representatief is voor het geheel van *betrokken* tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar. Dit is een teleurstelling voor

de opdrachtgever, die ook graag de stem van de minder betrokken tieners hadden gehoord. Maar ook een teleurstelling voor mij als onderzoeker en jeugdwerker voor De Brug, omdat ik ook graag in contact met hen was gekomen en ik veel tijd en energie erin heb gestoken om dit te bewerkstelligen.

Verwerking van de resultaten

Alle interviews die ik heb afgenomen heb ik opgenomen met een voicerecorder. Na het gesprek heb ik het gesprek uitgetypt. Vervolgens heb ik gebruik gemaakt van Kwalitan¹, dat is een programma om interviews mee te verwerken. In dit programma heb ik de uitgewerkte interviews geüpload en gecodeerd, waardoor ik per code (bijv. kerk of gebed) alle teksten die hierover gaan in een overzicht heb. Hierdoor is de informatie goed georganiseerd en eenvoudig vindbaar.

Tevens heb ik alle antwoorden op de schaalvragen in een Excelbestand gezet. Ik kende aan elke categorie een aantal punten toe. Het antwoord die de respondent als laagste waardeerde, kreeg 1 punt, de een-na-laatste 2 punten, enz. Hierdoor kreeg ik een puntentotaal waardoor ik kon zien welke categorieën gemiddeld het hoogst scoorden per vraag en welke het laagst. Ook had ik hierdoor een goed overzicht van alle antwoorden die de respondenten hadden gegeven. Het dient alleen om overzicht te geven en het gemiddelde te tonen van de antwoorden van de respondenten. In de uitwerking van het onderzoek, hoofdstuk 3 en 4, gebruik ik ook de cirkeldiagrammen die voortkomen uit deze verwerking in Excel. Deze geven u als lezer dus geen duidelijke antwoorden, maar dienen als hulpmiddel om het gemiddelde te zien. Vervolgens licht ik deze cirkeldiagrammen toe in de tekst waardoor ook voor u de antwoorden van de respondenten inzichtelijk gemaakt worden.

1.5 Opbouw van het rapport

Dit rapport bestaat uit vier delen:

1. Inleiding
2. Theoretisch kader
3. Onderzoeksresultaten
4. Conclusie

Het eerste deel van dit rapport heeft u zojuist gelezen. Hierin wordt de aanleiding en opbouw van het onderzoek uiteen gezet en de onderzoeksmethodiek beschreven. Dit is hoofdstuk 1.

Het tweede deel is het theoretisch kader. Daar geef ik een verwerking van relevante literatuur. De keuze voor literatuur en wat ik beschrijf, heb ik af laten hangen van de onderzoeksvragen. De hoofdvraag is 'Wat is de leefwereld van de tieners van De Brug

¹ <http://www.kwalitan.nl>

tussen de 12 en 17 jaar en wat is de rol van het christelijk geloof en de kerk daarin en hoe kan dit geïnterpreteerd worden vanuit de huidige beschikbare vakkennis op dit gebied?'. In dit tweede deel, wat ook hoofdstuk 2 is, zal ik de basis leggen om het materiaal vanuit de vakkennis te interpreteren. Hier zal dus geschreven worden over 1. De leefwereld van de tieners tussen de 12 en 17 jaar en 2. De plek van geloof en kerk daarin. Ook zal hier een stevige basis gelegd worden voor het spreken over 'de tiener'. Wat en wie bedoelen we daarmee? Hier zal ook basisinformatie gegeven worden vanuit de literatuur over deze doelgroep.

Het derde deel heeft dezelfde logische opbouw en bestaat uit twee delen: 1. De leefwereld van de tieners en 2. De plek van geloof en kerk daarin. Deze worden achtereenvolgens beschreven in de hoofdstukken 3 en 4. In deze hoofdstukken zal ik uitgebreid verslag geven van het onderzoek dat gedaan is, door middel van gegevens, rode lijnen door de verschillende gesprekken en quotes van de tieners.

In het vierde deel pak ik het derde deel, de onderzoeksresultaten, kijk wat ik daaruit haal en houd het tegen het licht van deel twee, het theoretisch kader. Deze volgorde is bewust zo, omdat de focus van dit onderzoek ligt bij de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar. Niet bij wat de literatuur schrijft over de huidige generatie. Niet alles uit de voorgaande hoofdstukken wordt weer naar boven gehaald, maar enkele hoofdlijnen daaruit. Van daaruit worden de overeenkomsten, verschillen en andere noemenswaardige observaties beschreven. Van daaruit doe ik een aantal aanbevelingen.

Als slot van elk hoofdstuk zal een conclusie komen, waarin ik zal schrijven wat volgens mij de belangrijkste dingen uit dit hoofdstuk zijn. Dit zijn dus geen samenvattingen. In het laatste hoofdstuk 'conclusie', zal ik het hele rapport nog kort samenvatten. De conclusies aan het eind van ieder hoofdstuk zijn bedoeld als hulpmiddel voor de lezer, om de hoofdpunten uit dat hoofdstuk mee te nemen naar het volgende hoofdstuk.

2. THEORETISCH KADER

Wat zegt de literatuur over de leefwereld van jongeren en de plek van geloof en kerk daarin?

2.1 INTRODUCTIE OP DE DOELGROEP

Voordat we gaan kijken naar wat de literatuur over de leefwereld van tieners en de plek van geloof en kerk daarin schrijft, zoomen we in op de doelgroep zelf. In dit onderzoek worden tieners tussen de 12 en 17 jaar als de doelgroep gezien, maar wat voor doelgroep is dit precies? In dit hoofdstuk bakenen we de doelgroep af en leren we over de levensfase van de tieners. We richten ons daarom eerst op een beschrijving van de doelgroep, vervolgens op de ontwikkeling die ze doormaken.

2.1.1 Doelgroepsomschrijving

Wie is 'de tiener'?

Net als in alle literatuur gebeurt, moet hier ook meteen de open deur ingetrapt worden: 'dé tiener' bestaat niet. Er is niets zo iets als 'de gemiddelde tiener' of een 'doorsnee tiener'. De term die in dit onderzoek gebruikt wordt: 'de tieners in de leeftijd van 12 tot 17 jaar', is een duidelijke afbakening, maar definieert nog niets. In de literatuur worden hier vaak de termen 'pubers' en 'adolescenten' voor gebruikt. De term puberteit wordt meestal gebruikt om de periode tussen de 12 en 16 jaar mee aan te duiden (Nelis & van Sark, 2010). Historisch gezien duidt deze term echter alleen op de geslachtsrijpheid van de jongere. Puberteit (afgeleid van het Latijnse *pubes*, wat 'schaamstreek' betekent) gaat dan ook om seksuele volwassenwording.

Adolescentie

Adolescentie (afgeleid van het Latijnse *adolescere*, wat 'opgroeien tot volwassenheid' betekent) is daarom in de literatuur een meer gangbare vorm, omdat dit over de totale periode van overgang van de kindertijd naar de volwassenheid gaat (Crone E., 2009). Bij de term adolescentie is men snel geneigd deze te limiteren tot 18 jaar, omdat in onze regelgeving daar de grens wordt gesteld. Ieder onderzoek wijst echter uit dat de adolescentie niet binnen die kaders te vangen is. Arnett (2007) constateert in Slot en van Aken (2010) dat jongeren in westerse geïndustrialiseerde landen steeds langer deelnemen aan het onderwijs en later gaan werken. Hierdoor wordt de periode van de adolescentie volgens laatstgenoemde uitgerekt van het 10^e tot het 25^e levensjaar. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen de vroege adolescentie (10-13 jaar), de midden-adolescentie (14-18 jaar) en de late adolescentie (19-25 jaar). In dit verslag volg ik de benadering van Arnett (en Slot & van Aken). De doelgroep van dit onderzoek valt vooral onder die eerste 2 categorieën. Dat betekent dat ik me in de literatuur die ik gebruik, zo veel mogelijk focus op de vroege- en midden-adolescentie, maar in dit verslag spreek ik in de termen 'tieners' (wanneer het over

de 12 tot 17-jarigen gaat) en jongeren / jeugd (wanneer het om een bredere leeftijdsgroep gaat).

2.1.2 De ontwikkeling van de tiener

In dit rapport zullen enkele facetten worden genoemd, die belangrijk zijn in de ontwikkeling van de tiener. Deze worden echter zeer beknopt beschreven, omdat de focus van dit rapport ligt op de socialisatie (leefwereld) van huidige generatie tieners en. De ontwikkelingsgebieden waar op in gegaan zal worden, zijn: de fysieke ontwikkeling, de cognitieve ontwikkeling (hersenenontwikkeling),

Fysieke ontwikkeling

Het is nodig te noemen dat er ook op fysiek gebied veel ontwikkelt. Vanaf een jaar of 10 gebeurt er veel met en in het lichaam en dit kan grote invloed hebben. Voor de adolescent is dit vaak een lastige periode, ze zijn veelal onzeker over hun lichaam en hebben allerlei hormonale ongemakken (zoals jeugdpuistjes enz.). En dat juist in een periode waarin seksuele verlangens opkomen en ze indruk willen maken op het andere geslacht. Dit is van invloed op de socialisatie van de adolescent omdat de mate van fysieke ontwikkeling ook verband houdt met hoe die zich verhoudt tot zijn sociale context. Hierover meer bij sociaal-emotionele ontwikkeling. Wanneer ze ongeveer 15 of 16 jaar zijn, zijn ze lichamelijk volgroeid. Maar dit geldt zeker niet voor andere factoren die de volwassenwording van het kind beïnvloeden, namelijk de groei van de hersenen (Nelis & van Sark, 2010).

Hersenenontwikkeling

Eeuwenlang dacht men dat het brein van de mens aan het einde van de kindertijd volgroeid was. Maar uit recent hersenonderzoek blijkt nu dat de hersenen van het tiende tot het vijfentwintigste levensjaar nog volop in ontwikkeling zijn. Pas rond het vijfentwintigste jaar zijn de hersenen volgroeid. De hersenen van een adolescent maken een groeispurt door (Slot & van Aken, 2010). Juist de voorste hersendelen, waar het controlecentrum zit, zijn in deze tijd in ontwikkeling en vertonen 'grillig gedrag'. En dat heeft grote consequenties voor het gedrag van adolescenten op allerlei gebieden. Tieners hebben bijvoorbeeld moeite met concentreren, anticiperen, overzicht houden, plannen, prioriteiten stellen en weloverwogen keuzes maken (Spangenberg & Lampert, 2011) Hierdoor worden ze vaak sterk gedreven door emoties, kunnen ze zeer impulsief zijn en leven erg 'in het nu'. Dit betekent echter niet dat tieners weinig kunnen, hun hersenen zijn immers zo goed als volgroeid. Een artikel van Crone en Dahl werpt hier nieuw licht op. Zij concluderen dat het cognitieve controlegebied van jongeren soms heel goed functioneert, actiever zelfs dan bij volwassenen en dat dit sterkt afhangt van de context en de motivatie van jongeren (2012). Tieners zouden juist volledig serieus moeten worden genomen en aan het werk gezet moeten worden. Jongeren zouden een taak moeten krijgen die ze nuttig vinden, die emoties oproept, of waarvan ze denken dat het hen sociaal aanzien geeft.

Dat geeft hen de uitdaging die ze nodig hebben (Nelis & van Sark, 2010). Van der Heijden herkent zowel de moeilijkheden als de kansen met adolescenten: “Jongeren zijn als hittezoekende raketten: ze gaan daarheen waar de warmte is. Ze zijn óf volslagen onverschillig, óf vol passie: met overgave storten ze zich in verliefdheid, sport, feesten, of in geloof” (2013, p.33).

Cognitieve ontwikkeling

Wat betreft de cognitieve ontwikkeling van adolescenten is het onderzoek van psycholoog Jean Piaget (1896-1980) een van de meest gezaghebbende. Kinderen en adolescenten denken elk op een eigen manier (Inhelder & Piaget, 1958). Kinderen denken op een concrete (letterlijke) manier, de adolescent leert echter ook abstract (formeel) te denken. Hierdoor worden ze in staat gesteld om ook over hun eigen denken na te denken (Slot & van Aken, 2010). Deze nieuwe capaciteit wordt vervolgens natuurlijk ten volle benut, door over alles te redeneren. Kleine onderwerpen en voorvallen kunnen opeens tot in den treure worden doorgesproken. Zo kan, mede mogelijk gemaakt door de nieuwe hormoonhuishouding, het gedrag van een docent of de huisregel omtrent pc-gebruik opeens urenlang gesprekstof opleveren. Deze nieuwe mogelijkheden leiden soms echter tot bepaalde misvattingen met betrekking op hun persoon. Zo denkt de adolescent bijvoorbeeld vaak dat zijn gevoelens uniek zijn en niemand hem begrijpt, wat vervolgens weer bijdraagt aan de emotionele onrust. Of ze denken dat niets hen kan overkomen en nemen enorme risico's zonder na te denken over mogelijke gevolgen of consequenties. Idealisme is ook een van de mogelijke gevolgen van het vermogen abstract te denken. De adolescenten kunnen filosofische, ethische en politieke ideeën (of idealen) ontwikkelen om de wereld te verbeteren. Maar deze idealen zijn vaak surrealistisch en naïef. Zodra ze dat gaan inzien zetten ze wederom een belangrijke stap richting volwassenheid.

Identiteitsontwikkeling

De adolescentie is dus de periode tussen de kinderjaren en de volwassenwording. Deze periode staat vooral in het teken van het ontdekken en ontwikkelen van een eigen identiteit (Erikson, 1968, in Delfos, 2012). Jongeren gaan nadenken over wie ze zijn en welke positie zij innemen in hun omgeving. Hierin zijn ze meestal kritisch naar hun opvoeding en experimenteren met verschillende rollen en gedragingen. Op deze manier komt geleidelijk het besef van een eigen identiteit bij de adolescent, wat betekent dat “de persoon zichzelf beleeft als iemand met een eigen herkenbare levensstijl die, ondanks allerlei veranderingen, consistent is en voor de mensen om hem heen als zodanig herkenbaar is” (Slot & van Aken, 2010, p.16).

Sociaal emotionele ontwikkeling

Zoals eerder aangegeven wordt de benadering van Arnett (in Nelis & van Sark, (2009)) gehanteerd wat betreft de ontwikkelingsfasen: De vroege-, midden- en late

adolescentie. Fase 1 ($\pm 10-14$ j.) binnen de sociaal emotionele ontwikkeling, is dat de tiener zich losmaakt van zijn ouders en nieuw emotionele bindingen aangaat met 'peers'². Volgens Boschma en Groen is dit wel in verandering. Zij zeggen dat het voor een tiener niet meer noodzakelijk is om een breuk te hebben met de opvoeders om een eigen identiteit te vormen (2010). Het gedrag van een tiener in fase 1 kenmerkt zich door impulsiviteit en zijn ze emotioneel gevoelig. Groepsdruk zijn ze in deze fase erg gevoelig voor, ze willen vooral niet opvallen of 'buiten de boot vallen'. Fase 2 (middenadolescenten, $\pm 14-16$ j.) staat in het teken van de ontwikkeling van een eigen identiteit. Ze durven meer af te wijken van de standaard en experimenteren met van alles en durven veel risico's te nemen. In deze fase kunnen ze last hebben van stemmingswisselingen. Spangenberg en Lampert herkennen de gerichtheid op zichzelf van de tiener. Ze noemen de ontwikkeling van het eigen 'ik' zelfs 'de onstuitbare opmars van de B.V. ik'. Zij signaleren dat de huidige generatie meer zelfgericht is dan de vorige en dat hedonisme en exhibitionisme hoogtij vieren in deze generatie (2011). In fase 3 (late adolescenten, $\pm 16-22$ j.) wordt de tiener steeds zelfbewuster, krijgt die meer een eigen identiteit en is daardoor minder gevoelig geworden voor groepsdruk. Ze stellen zich ook steeds verantwoordelijker op, naar anderen en naar zichzelf, kunnen verder vooruit denken en zijn steeds beter in staat tot zelfreflectie en -beheersing. Dit klinkt allemaal al erg volwassen en dat is het ook, deze doelgroep noemen we niet voor niets vaak 'jongvolwassenen'. Maar we weten nu dat de hersenen nog in ontwikkeling zijn tot hun 25^e, dus weten we ook dat ze nog niet helemaal volwassen zijn. Dit betekent dat ze nog niet altijd even stabiel zijn in dit volwassen gedrag. Vooral in nieuwe of bij onverwachte situaties kunnen de jongvolwassen terugvallen in het gedrag van een adolescent (Slot & van Aken, 2010).

Geloofsontwikkeling

Ook wat betreft geloof kan er genoeg gezegd worden over de ontwikkeling van de adolescent. In 2.4 zal inhoudelijk ingegaan worden op hoe het geloof een rol speelt in de leefwereld van de adolescent, hier zal alleen ingegaan worden op de geloofsontwikkeling bij kinderen en adolescenten. Hierbij wordt uitgegaan van een christelijke opvoeding, wat in het geval van de doelgroep van dit onderzoek ook zo is. Op het gebied van geloofsontwikkeling is psycholoog James Fowler (1940-2015) een autoriteit. Zijn literatuur hierover dateert al vanuit de jaren '80 en '90, maar deze worden nog steeds breed gedragen en geciteerd in de huidige literatuur. In 1981 schreef hij *Stages of Faith* (stadia van geloof)(herdruk in '89 en '95), gebaseerd op de ontwikkelingsstadia van Piaget. De geloofsstadia van het kind worden hier in het kort doorlopen:

² *Peergroup* betekend letterlijk een groep mensen met ongeveer dezelfde leeftijd, sociale status en belangstelling (<http://www.encyclo.nl/begrip/Peergroup>). *Peers* zijn dus leeftijdsgenoten.

Fase 0: De Baby-fase (0-2j.). Deze fase staat vooral in het teken van het gevoel van veiligheid en geborgenheid. Als het dit bij ouders ervaart stelt dit het kind ook in staat om dit bij het goddelijke te ervaren.

Fase 1: Het jonge kind (3-7j.). Het logisch denkvermogen is nog niet ontwikkeld in deze fase, waardoor er geen grens zit aan de verbeelding. Fantasie en imitatie staan dan ook centraal in deze fase. Als het kind in woorden en daden merkt dat het geloof voor de ouder van belang is, groeit dit ook bij het kind (JOP, 2011).

Fase 2: Het kind in de bovenbouw (8-12 j.). Symboliek en dramatiek spelen een belangrijke rol in het handelen en voelen van het kind. De afstand met een verhaal of situatie kan nog niet worden ingeschat, het kind voelt zich onderdeel van het verhaal. God wordt in deze fase dan ook een aanspreekbaar persoon. *“Kinderen in deze leeftijdsfase zijn erg leergierig, ze leren graag over God en de Bijbel en willen ontdekken wat ze daarmee kunnen. Kinderen kunnen hierbij zo opgaan in het leren ‘van buiten’, dat de kans er is dat de beleving (‘van binnen’) erbij in schiet”* (JOP, 2011).

Vervolgens volgen er nog een aantal fasen, maar vanaf hier is het lastiger om hier leeftijden aan te koppelen. Dit komt doordat vanaf deze derde fase eventuele vervolgstappen in de geloofsontwikkeling afhankelijk zijn van de individuele levensweg en geloofskeuzes. Bij het invallen van de puberteit, ongeveer rond het 12e levensjaar, komt het kind (dan adolescent) in fase 3 terecht. In deze fase is de adolescent op zoek naar zijn eigen identiteit, zet het zich af tegen de opvoeding en wordt er veel geëxperimenteerd. Dit is ook het geval op het gebied van geloof. Kon de tiener als kind alleen maar concreet denken, nu leert het ook abstract denken. Adolescenten nemen de ideeën uit hun kindertijd onder de loep en vragen zich af of die nog wel kloppen. Dit is nodig om een eigen identiteit te vormen, maar ook om persoonlijk geloof te ontwikkelen (Heijden, 2007). Bij cognitieve-/hersenenontwikkeling is al geschreven over dat tieners juist actiever en gemotiveerder kunnen zijn dan volwassenen. Zo ook in het geloof. Denk hierbij nogmaals aan: “Jongeren zouden een taak moeten krijgen die ze nuttig vinden, die emoties oproept, of waarvan ze denken dat het hen sociaal aanzien geeft. Dat geeft hen de uitdaging die ze nodig hebben” (Nelis & van Sark, 2010). Ook is bij sociaal emotionele ontwikkeling geschreven over de zelfgerichtheid van adolescenten. Zo maken zij bijvoorbeeld ook een keuze voor Jezus. Welk voordeel zit er voor mij in? Ik moet er een beter mens van worden. Het voordeel hierbij is dat wanneer jongeren voor het geloof kiezen, dat ze dit heel bewust doen en zich hier 100% achterstaan (Davison, 2014). Heel belangrijk hierin zijn identificatiefiguren. Mensen in de nabije omgeving van adolescenten, die in woorden, maar vooral in daden, laten zien hoe het geloof in hun leven van belang is (Heijden, 2007).

2.2 GENERATIETYPINGEN

De aanduidingen voor de huidige generatie jongeren zijn gevarieerd. Het ene onderzoek hamert op de snelheid waarmee jeugdigen informatie kunnen verwerken en noemt ze 'generatie Einstein' (Boschma & Groen, 2010). Een andere deskundige wijst vooral op het hedonisme en bestempelt ze als de 'grenzeloze generatie' (Spangenberg & Lampert, 2011). Ook zijn er onderzoekers die een gooi naar de mogelijke uitingen van de generatie van de toekomst; 'generatie Z' (geboren tussen 1992 en 2010, nu dus 6-24 jaar) (Ahlers & Boenders, 2011). Weer anderen zijn vooral gefascineerd door de individuele verschillen en spreken over de 'confettigeneratie' (HP/de Tijd) (Kock, Meester-van Laar, Roeland, & Vos, 2010)(p.25). In dit hoofdstuk worden elementen uit alle generatiebeschrijvingen genomen om zo tot een aantal typeringen te komen.

Digital natives

Waar je niet onderuit komt in iedere beschrijving van de huidige of komende generatie is de enorme plek van het internet. Dit speelt een grote rol in de meeste mensenlevens van vandaag, en deze wordt alleen maar groter. Educatieadviseur Marc Prensky introduceerde in een artikel in 2001 de termen '*digital natives*' en '*digital immigrants*', oftewel 'digitale inboorlingen' en 'digitale immigranten'. Deze generatie is de eerste generatie die geboren is in het digitale tijdperk. Alle voorgaande generaties hebben, in meerdere of mindere mate, moeten leren gebruik maken van digitale technologieën. Dit betekent echter niet dat de oudere generaties hier minder aan gewend zijn of nog wel zonder zouden kunnen (Ahlers & Boenders, 2011). Alle digitale immigranten zien internet nog als een 'nieuw medium', terwijl dit voor de 'digitale inboorlingen' een vanzelfsprekendheid is (Pardoen & Pijpers, 2006). De gevolgen hiervan zijn voor deze generatie enorm. Vooral sociale media hebben een enorme plek in het leven van de tieners, hier ga ik in 2.3.3 verder op in.

Maar ook internet op zichzelf heeft grote invloed. De huidige generatie groeit op in een grote digitale informatiemaatschappij. Bergen informatie over de meest uiteenlopende onderwerpen zijn een zoekactie op internet van je verwijderd. Maar het is veel meer dan alleen een digitale bibliotheek, ook zijn we elk moment de hoogte van wat er in de wereld gebeurt. Is er ergens een ramp, dan zijn we binnen enkele minuten op de hoogte en kunnen we live meekijken. Het zogenaamde '*global village*', de hele wereld is het dorp geworden waarin de huidige generatie opgroeit. Je kunt intensief contact hebben met iemand aan de andere kant van de wereld, alsof die persoon naast je woont (Boschma & Groen, 2010).

Individualisme

Zoals bij 2.1, sociaal-emotionele ontwikkeling beschreven staat, is de tiener op zoek naar hun eigen identiteit, met als centrale vraag: 'wie ben ik?' (Slot & van Aken, 2010). Van nature is een tiener dus al erg op zichzelf gericht, maar daar komt bij dat de

tieners in een zeer geïndividualiseerde samenleving opgroeien. Volgens Dirk de Wachter groeien kinderen in deze tijd op met het idee dat ze het centrum van de wereld zijn, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor hun omgeving. Dit heeft positieve kanten in zich, het kind zal zich geborgen en gewaardeerd voelen, maar heeft ook grote valkuilen. Dat deze maatschappij zo geïndividualiseerd is betekent namelijk ook dat een ander niets over jouw leven te zeggen heeft. Ieder individu is zelf verantwoordelijk is voor zijn eigen leven en heeft de individuele plicht om het eigen leven te maken. Dit kan grote eenzaamheid, onzekerheid en druk geven (de Wachter, 2012). Geloven wordt hiermee ook een puur individuele aangelegenheid. Het gaat om jouw persoonlijke relatie met God die jij op jouw eigen manier inkleurt (Heijden, 2012).

Sociaal en trouw

Naast geluiden van individualisatie en zelfgerichtheid klinkt nu ook dit geluid: de jongeren zijn sociaal en trouw. Familiebanden worden meer gewaardeerd dan ooit. Zo blijven jongeren vaker en langer thuis wonen en wordt er meer waarde gehecht aan huisvrede. Vriendschappen zijn onverminderd belangrijk, maar ook hierin krijgt trouw hogere plek dan bij voorgaande generaties. 'Slechte vrienden laten je vallen, goede vrienden steunen je door dik en dun', is de algemene norm geworden. Een andere uiting hiervan is dat jongeren meer aan vrijwilligerswerk doen dan voorgaande generaties, maar ze doen dit minder via de officiële kanalen. Zelf zien ze het ook niet als werk, maar als iemand helpen om wie je geeft. Ze vinden dat je er voor elkaar moet zijn en moet helpen waarbij je kan (Boschma & Groen, 2010). Een woord dat ook goed past bij deze generatie is 'samen'. Deze generatie is een netwerkgeneratie, en niet alleen online. Ook in '*real life*' (ook al ervaart deze generatie de digitale wereld ook als *real life* (Pardoen & Pijpers, 2006)) doen ze graag dingen samen. Dat krijgen ze ook zo geleerd. Vroeger was het onderwijs er nog op ingesteld dat je moest laten zien alles alleen te kunnen, tegenwoordig wordt ze vanaf jongs af aan in projectgroepen samen naar een resultaat toe te werken. Maar we lezen al dat jongeren de voorkeur hebben voor collectieve wijsheid, dus dit past ook helemaal bij hen. Dit 'samen-gevoel' wat er heerst, komt ook voort uit hoe de samenleving nu is opgebouwd. Steeds meer kinderen groeien op in een multicultureel milieu en ook hebben veel kinderen iets als een 'rugzakje'. Elk gezelschap waarin ze zich bevinden is eigenlijk enorm divers en ze leren dat diversiteit niet alleen leuk is, maar ook noodzakelijk. Alleen met verschillende mensen die allemaal hun eigen mening en invalshoek hebben, kom je ergens (Boschma & Groen, 2010).

Belevingsgericht

De huidige generatie is opgegroeid in een belevingscultuur, dat betekent dat voor hen ook alles draait om beleving. Wil iets interessant zijn, dan moet het ze raken. Woorden die in deze cultuur centraal staan, zijn: leuk, lekker, fijn en gezellig (Dijk,

2011). Waar vroeger een kind uit school kwam vroeg een ouder zoiets als: 'wat heb je geleerd vandaag?', of: 'heb je wel goed naar de juf geluisterd?'. Tegenwoordig wordt gevraagd: 'was het leuk op school?', of: 'heb je wel een fijne juf?'. Belevingsgerichtheid is niet alleen iets van de jongeren, het is ze met de paplepel ingegoten door de belevingscultuur. Belevissen zijn daarom geen wens meer, maar een eis. Als iets niet leuk/lekker/fijn/gezellig is, willen ze het niet (Ahlers & Boenders, 2011). De eis van belevissen is niet alleen iets passiefs, via sociale media e.d., maar die zoeken ze ook zeer actief. Dit is niets nieuws voor tieners, maar deze generatie heeft dat nog weer in hevigere mate dan de vorige. De zoektocht naar (extreme) kicks breidt zich steeds meer uit. Zeker nu ze via sociale media elkaar op de hoogte kunnen houden, wordt het een soort wedstrijd wie de gekste acties kan doen (Spangenberg & Lampert, 2011).

Hedonisme en zelfontplooiing

Voor deze generatie is het belangrijkste om gelukkig te zijn, volmaakt gelukkig. Gelukkig zijn, het fijn en leuk hebben, genieten, allemaal begrippen die in zichzelf niets negatiefs hebben. Maar deze zaken zijn tegenwoordig geen nieuwe moraal, maar universele geboden; 'Gij zult genieten'. Het leven 'moet' leuk zijn, als dat het niet is, dan is het onze opdracht om er 'iets leuks van te maken' (Wachter, 2012). Dit zogenaamde hedonisme (gericht zijn op genot) is helemaal verweven in de huidige generatie en hangt samen met de belevingscultuur. Het hoogste goed is gelukkig worden door jezelf te kunnen zijn, te vinden wie je bent en je leven te leiden naar zoals jij zelf bent. Geluk komt uit jezelf, niet uit externe factoren (Boschma & Groen, 2010, p. 37).

Toch is deze generatie ook ambitieus, al moet de definitie hiervan misschien herzien worden. Ambitie is bij voorgaande generaties namelijk extern gericht, op verbetering in de maatschappij of in eigen sociale, economische positie. Hier is de huidige generatie echter helemaal niet meer mee bezig. Het belangrijkste van studie en werk is mogelijkheid tot zelfontplooiing. Niet of je goede cijfers haalt of hoeveel geld je verdient, maar hoeveel je ervan leert en of je er gelukkig van wordt. Ook ambitieus, maar intern gericht. (Boschma & Groen, 2010)

De combinatie van hedonisme en belevingscultuur is best wel logisch, beiden komen voort uit gelukkig zijn als hoogste goed en heeft geluk en plezier als kernwaarden. Toch kan deze combinatie ook zorgen dat het tegenovergestelde van geluk bereikt wordt. De jongeren willen volmaakt gelukkig zijn, maar ervaren soms ook aan der lijve de gebrokenheid van hun leven. Dit kan dan juist voor veel somberheid, eenzaamheid en onzekerheid zorgen (Dijk, 2011).

Delen

Een woord die de laatste jaren flink onderhevig is aan verandering van betekenis is 'delen'. Eerder was het zo dat delen betekende dat je een van jouw eigendom aan de

ander gaf of het eigendom van een voorwerp met anderen moest delen. Bijvoorbeeld dat er in huis maar een computer is, die door alle gezinsleden gedeeld moeten worden. Voorbeelden als dit worden sowieso al schaars, nu het heel normaal is dat een ieder in het gezin zijn eigen beeldscherm(en) heeft, maar daar gaat het hier niet om. Tegenwoordig betekent delen niet meer per definitie dat je zelf minder hebt, sterker nog: delen is nu vaak vermeerderen. Wanneer je iets deelt op internet, betekent het dat je dit beschikbaar maakt voor anderen. Je hoeft dus zelf niets in te leveren, maar krijgt er zelfs vaak iets voor terug in de vorm van waardering (d.m.v. likes op Facebook bijvoorbeeld). Deze generatie wil best met anderen delen, maar zonder offers te brengen (Ahlers & Boenders, 2011).

Maatschappelijke betrokkenheid

Wat betreft de maatschappelijke betrokkenheid is het droevig gesteld met deze generatie. Tenminste, als we de cijfers en de voorgaande generaties moeten geloven. De jongeren voeren geen acties meer, zijn amper lid van politieke organisatie en zijn alleen maar bezig met hun eigen leven. Maar in gesprek blijkt dat jongeren best wel bezig zijn met allerlei maatschappelijke onderwerpen, maar niet via de bestaande instanties daarvoor (Nelis & van Sark, 2010). Deze zijn bureaucratisch, georganiseerd en traag, dat staat haaks op hoe deze generatie met de onderwerpen bezig wil zijn. Maar deze generatie is dus wél betrokken op maatschappelijke onderwerpen, van lokaal tot globaal. Ze willen gewoon juist graag uitkomen voor hun mening en daarover discussiëren met anderen. Ze willen vervolgens snel tot oplossingen komen, maar niet daar jarenlang over doen (Boschma & Groen, 2010). Eerder werd geschreven dat de jongeren alles willen delen, maar zonder offers te brengen. Toch zijn ze niet onwillig om te geven. Geld speelt steeds minder een rol in het leven van deze jongeren. Ze willen bijvoorbeeld graag aan goede doelen geven, maar eisen daarin transparantie in wat er met hun geld gebeurt. Ook werd er geschreven over de deze generatie het belangrijk vindt er voor anderen te zijn en te helpen waar ze kunnen (Boschma & Groen, 2010).

Positivisme

Deze generatie is enorm positief over haar vooruitzichten, economische crisis of niet. Aan het lopende onderzoek van de BNN 'Generation What?' hebben tot nu toe bijna 10000 jongeren meegedaan. Hiervan geeft 75% van de jongeren aan dat zij denken dat zij hetzelfde of een betere toekomst zullen hebben dan hun ouders (<http://www.generation-what.nl/>). Maar hoe slecht het economisch ook gaat, echte armoede kent deze generatie niet. Evenals hun ouders trouwens en voor een deel zelfs hun grootouders. Deze jongeren zien het van jongs af aan alleen maar beter worden en hebben een groot vertrouwen in de toekomst en hun eigen rol daarin (Boschma & Groen, 2010). Ze leven in een wereld van overvloed en weinig beperkingen zijn hoog opgeleid. (Ahlers & Boenders, 2011)

2.3 DE LEEFWERELD VAN DE TIENER

2.3.1 Tijdsbesteding

Vrijtijdsbesteding is een belangrijk onderdeel van het onderzoek en de interviews. Waar de jongeren hun vrijetijd precies aan besteden is per individu grotendeels verschillend. Hier zal in het literatuuronderzoek niet verder over uitgeweid worden, dat laat ik liever aan de tieners over in hoofdstuk 3. Wel is hier wat algemene informatie over vrijetijd op zijn plaats. Jongeren van 10 – 19 jaar brengen van de 168 uur in een week 85 uur per week door met slapen, eten en verzorging. Aanwezigheid op school vult gemiddeld 23 uur per week (hoe ouder, hoe minder). Ze besteden gemiddeld 13 uur aan werken en huishoudelijke taken; dit neemt vooral toe bij de oudere groep. Zo resteert per week 47 uur vrije tijd, gemiddeld bijna zeven uur per dag. Dit klinkt wellicht hoog, maar dit komt overeen met de hoeveelheid vrije tijd (47,8 uur) van alle Nederlanders van 12 jaar en ouder (SCP, 2013).

2.3.2 De sociale context

Zoals in 2.2 als beschreven staat, is de huidige generatie sociaal en trouw. Dit gedrag vindt plaats in een bepaalde sociale context. Die context is voor jongeren van belang. Ze hechten veel waarde aan de reacties van mensen met wie jongeren relaties onderhouden, zoals ouders, vrienden en *peers* (Slot & van Aken, 2010). De sociale context van de jongere is op te delen in vier gebieden:

1. Thuis, het gezin.
2. *Peers*, vrienden en andere leeftijdsgenoten.
3. School, het onderwijs en de docenten.
4. Overige opvoeders, verenigingen, clubs, etc (Nelis & van Sark, 2010, pp. 38-39).

Met het oog op dit onderzoek en het gebied van invloed worden alleen het gezin en *peers* verder uitgewerkt.

Gezin

We lazen al dat individualisering helemaal verweven zit in onze westerse cultuur, maar ouders blijken onverminderd belangrijk te zijn (Westenberg, 2008). Want deze generatie is dus ook sociaal en trouw. Ze hechten meer dan ooit aan traditionele familiebanden, en trouw speelt in relaties een grotere rol dan bij de voorgaande generaties. Ze blijven steeds vaker en steeds langer thuis wonen. Het is ook niet meer noodzakelijk een hevige breuk met je ouders te hebben, om je los te maken van je ouders en een eigen identiteit te ontwikkelen (Boschma & Groen, 2010, p.20). Dit heeft ook weer alles te maken met wat in hoofdstuk 2.2 staat, over dat deze generatie sociaal en trouw is. Ook Van der Heijden zegt dat ouders onverminderd belangrijk zijn, evenals Westenberg (2008). Elke tijd heeft zijn eigen uitdagingen wat betreft de geloofsopvoeding. Wat echter in elke tijd hetzelfde is, is de centrale plaats van het

gezin. Hoe je in het leven staat en daarmee ook of je gelooft en hoe je dat moet doen, leer je in de eerste plaats van je ouders. Daarbij is de invloed van moeder de belangrijkste, maar ook vaders spelen een grote rol (Heijden, 2012, pp. 25-26). Opvallend is ook de tendens dat de huidige generatie steeds vaker opgroeit in een gezin met een mantelzorgfunctie voor hun (groot)ouders. Onder de druk van de vergrijzing, de hoger wordende zorgkosten en de terugtrekkende overheid zal dit ook steeds meer worden. Het gezin zal steeds meer de plek worden waar (mantel)zorg moet worden verleend voor de familie. Daarbij groeien ze op in een cultuur waar steeds meer gezinnen samengesteld zijn. Het is een generatie met 'hele' en 'halve' broertjes en zusjes, soms wel vier opa's en oma's en stief-families. Daardoor heeft deze generatie een breder begrip van 'het gezin' of 'de familie'. De duidelijke grenzen van een gezin vervagen en het wordt steeds meer een netwerk, waarbij het minder duidelijk is wie er nu wel en niet lid is van het gezin of de familie. (Ahlers & Boenders, 2011).

Wat betreft de opvoeding is er vanuit allerlei richtingen kritiek op de opvoedingsstijl van ouders van vandaag. Het ministerie van Jeugd en Gezin liet daar onderzoek naar doen en concludeerde dat ouders het lastig vinden om consequent te zijn en grenzen te stellen. Ouders verwennen hun kinderen te veel, zijn te onzeker en stellen te weinig grenzen (MarketResponse Nederland B.V., 2009). Ook Spangenberg & Lampert signaleren dat ouders bijna alles wat hun kinderen doen positief beoordelen. Het gevolg hiervan is een toename in zelfgerichtheid en exhibitionisme (2011). Zelfs uit de hoek van de jongeren klinkt verrassende kritiek. Zij vinden overwegend dat ouders niet streng genoeg zijn voor ze en dat dat niet goed is voor ze (Boschma & Groen, 2010, p. 10 / p. 19). Een jongerenwerkster constateert dat jongeren telkens weer aangeven dat ze behoefte hebben aan duidelijke regels van hun ouders (Velzen, in Kock, et al., 2010, pp. 50-51). De autoritaire opvoeding van halverwege de vorige eeuw heeft allang afgedaan, maar dat geldt ook voor de vrije (toegeeflijke) opvoeding die daar het antwoord op was. Er gaan de laatste jaren steeds meer stemmen op voor een strenge maar liefdevolle opvoeding. Hoogleraar Micha de Winter noemt dit een 'autoritieve opvoeding'; een opvoeding met regels die altijd bespreekbaar, maar slechts tot op zekere hoogte onderhandelbaar zijn. Regels en grenzen zijn nodig. Ze scheppen een bepaalde veiligheid, een marge waarbinnen ze kunnen experimenteren (Winter, in Nelis & van Sark, 2010, p. 61).

Peers

Tieners maken zich stap voor stap los van hun ouders en verleggen zo hun focus naar leeftijdsgenoten. Vrienden maken en houden, geaccepteerd worden in de groep, 'erbij horen': het wordt van levensbelang. Ze brengen dus ook steeds meer tijd door met vrienden. Psychologen benadrukken het belang van *peers* voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren, omdat de relaties zijn gebaseerd op gelijkheid, wederkerigheid, samenwerking en intimiteit. In de relatie van *peers* kunnen we drie

soorten verbindingen herkennen: de 'echte' goede vrienden, de romantische en seksuele relaties (vriendjes / vriendinnetjes) en de bredere kring kennissen. Alle drie zijn ze op hun eigen manier belangrijk voor het welbevinden van de jongere. (Nelis & van Sark, 2010, pp. 91-92).

In een wereld die steeds groter (of juist kleiner wordt omdat alle afstanden relatief en te overbruggen zijn) en commerciëler wordt, zijn jongeren op zoek naar een eigen veilige plek. Daarom wordt, naast trouw, intimiteit steeds belangrijker voor deze generatie. Dit vinden ze onder andere bij *peers*. Een goede vriend is iemand die je door dik en dun steunt, een slechte vriend iemand die je laat vallen. (Boschma & Groen, 2010).

Sociale netwerken zijn levensaders voor jongeren. Bij deze vriendschappen en contacten overlappen internet en 'de echte wereld' elkaar (Nelis & van Sark, 2010, p.38).

2.3.3 (Sociale) Media

Bij veel van wat geschreven wordt komt internet en (sociale) media terug. Dit is tekenend voor hoe dit onderwerp voor de jongeren verweven is met leefwereld. Daarom verdient dit onderwerp een apart hoofdstuk binnen het hoofdstuk 'leefwereld van jongeren'.

Media

In een Amerikaans onderzoek (*How Teens Use Media*, 2009) onder jongeren tussen de 15 en 19 jaar, werd aan de jongeren gevraagd welk van 'de grote drie' hun favoriete medium was. De uitkomst was als volgt:

1. Internet	69%
2. Televisie	21%
3. Radio	4%

Internet is deze generatie met de paplepel ingegoten en ze kunnen zich geen leven zonder internet voorstellen. Sterker nog: ze zien internet als een primaire levensbehoefte, net zo belangrijk als eten en drinken (Ahlers & Boenders, 2011). Jongeren tussen de 15 en 19 gebruiken gemiddeld 35,7 uur per week aan (sociale) media (Dijk, 2011, p. 42). In een onderzoek onder 26000 Belgische jongeren geeft 75% aan 'niet te kunnen leven zonder internet'. Hierdoor hebben termen als 'sociaal', 'sociale controle' en 'privacy' een ander karakter en andere betekenis gekregen (Boschma & Groen, 2010).

Al jarenlang worden de media, die nog vertrouwden op oudere technologieën dan het internet, steeds minder gebruikt. Zeker door de opkomst van de sociale media komen ze steeds meer in de schaduw te liggen. Velen hebben zich moeten aanpassen om er niet aan onderdoor te gaan. Televisie (tv) is een goed voorbeeld. Tv heeft

steeds meer moeten inboeten op internet (Boschma & Groen, 2010). De huidige generatie kijkt echter onverminderd veel tv, maar niet meer via tv. Dit doen ze dan via internet. Gezellig met de familie achter de buis gebeurt steeds minder, alleen nog bij (Ahlers & Boenders, 2011).

Radio heeft veel meer moeite om de jongeren te bereiken. In bovenstaand onderzoek wordt het gemiddelde flink omhoog getrokken door een aantal jongeren die dagelijks radio luisteren, waarschijnlijk op hun werk. De rest van de jongeren luisteren dus nog amper radio.

Wat hierin nog niet is meegenomen, is het gebruik van games. Gaming is allang niet meer voor 'nerds'. Sterker nog, iedereen lijkt het nu te gamen. Voor de huidige generatie is gamen net zo vanzelfsprekend als het internet zelf. In Nederland speelt meer dan 95% van de jongeren tussen 8 en 19 jaar regelmatig games. De aantrekkingskracht van games is enorm, dit komt door drie dingen: Ten eerste biedt een game de kans te ontsnappen aan je leven en jezelf en in een andere wereld te stappen. Ten tweede kun je in games dingen doen die je in het echt niet kan (of mag). En ten derde zit er ook altijd een leercurve in een game gebouwd, dit geeft je een goed gevoel over jezelf (Ahlers & Boenders, 2011, pp. 137-141). Dit wordt ook bereikt door de grote voorspelbaarheid in games en de directe beloning die je krijgt als gamer.

In het mediagedrag zit er een verschil tussen jongens en meiden. Meiden zijn offline meer gericht op het onderhouden van sociale contacten, dat reflecteert zich dan ook in het mediagebruik. Meiden richten zich over het algemeen meer op sociale media, jongens meer op (online) gamen (Nelis & van Sark, 2010, p. 215).

Sociale media

Deze generatie is sociaal, dat is hierboven reeds meermaals vastgesteld. Via allerlei media ze continu in contact met mensen over de hele wereld, bekenden en onbekenden. Tieners hebben het van nature in zich dat ze het liefst de hele dag niets anders doen dan met elkaar optrekken, kletsen en communiceren. Deze generatie kan dat ook als eerste, zonder beperkingen. Ze hebben niet meer de fysieke aanwezigheid van vrienden nodig en hoeven ook geen computer meer op te starten om dat te doen (Boschma & Groen, 2010). Het onophoudelijke gesprek met elkaar lijkt vaak 'nergens' over te gaan, maar het gaat weldegelijk ergens over. Meestal niet over inhoudelijke zaken, maar over contact. Dit kan vergeleken worden met apen die elkaar vlooiën, het is niet alleen bedoeld om parasieten uit elkaars vacht te halen, maar vooral ook om de sociale band te bevestigen. Wat er na uren kletsen overblijft, is een gevoel. Als dat gevoel goed is, hebben ze gevonden wat ze zochten: wederzijdse herkenning (Pardoen & Pijpers, 2006, p. 15).

In 2015 is er, in samenwerking met radio 3FM, onderzoek gedaan onder 761 jongeren tussen de 15 en 24 jaar. Van deze jongeren maakte 98% gebruik van sociale media. Gemiddeld maken ze gebruik van 4 sociale-mediaplatformen (Newcom Research & Consultancy, 2015). Een ander onderzoek richtte zich op het mediagebruik van Nederlanders tussen de 6 en 65 jaar. Ze bestempelen 13- tot 16-jarigen als *'heavy media users'*: deze groep besteedt gemiddeld 6,5 uur per dag aan media. Uitgaande van zeven dagen in de week, hebben we het dan al over een fulltime werkweek, met overuren. Bij de 17- tot 19-jarigen daalt dit iets, het gemiddelde ligt dan nog rond de 5 uur per dag (Nelis & van Sark, 2010, pp. 210-211).

Sommige mensen denken dat sociale media de tieners juist sociaal gehandicapt maakt. Uit verschillende onderzoeken blijkt dit niet het geval te zijn. Sociaal gedrag en gebruik van sociale media liggen juist in elkaar verlengde. Tieners die een actief sociaal leven hebben, zijn ook zeer actief op sociale media. Tieners die sociaal minder actief of vaardig zijn, zijn ook minder actief op sociale media (Pardoen & Pijpers, 2006).

Sociale media zijn dus enorm populair en worden massaal gebruikt, zeker ook door tieners. Door de ontwikkeling die het puberbrein doormaakt, zijn ze erg gevoelig voor korte termijn prikkels: 'lees dit, klik hier, reageer nu.' Dat is een van de redenen waarom tieners zich zo enorm aangetrokken voelen tot sociale media. Schijnbaar moeiteloos worden deze technologieën geïntegreerd in alle dingen van hun dagelijks leven (Nelis & van Sark, 2010). Maar gaat dit wel zo moeiteloos?

Zwarte kant van (sociale) media

(Sociale) Media brengen een hele wereld van mogelijkheden met zich mee, daar lezen we al iets van. Jongeren pakken die mogelijkheden en alle nieuwe technologieën met beide handen aan. Maar naast alle mogelijkheden, brengt het ook uitdagingen en kan het negatieve gevolgen hebben. Dat ligt meestal niet aan het product, maar aan de manier waarop het gebruikt wordt, zoals met de meeste (nieuwe) technologieën. Een aantal van deze mogelijke negatieve gevolgen worden hier aangereikt.

Infobesitas

De term 'infobesitas' slaat op obesitas, een chronische ziekte waarbij ernstig overgewicht ontstaat door vraatzucht. Infobesitas betekend dus eigenlijk 'overgewicht aan informatie' door het internet. Dit houdt in dat er tegenwoordig zoveel informatie beschikbaar is, dat het besef komt dat je nooit alles kan weten. Veel mensen lijden aan deze vorm van infobesitas, maar de huidige / komende generatie lijkt daar juist minder gevoelig voor te zijn. Het speelt vooral bij de generaties hiervoor, waarbij het idee heerste dat je eerst alles over een onderwerp moet weten, voordat je er iets over mag zeggen. De huidige generatie is echter opgegroeid met die overdaad aan informatie en hebben niet meer het verlangen alles te willen weten. Ze hebben natuurlijke filters en selectiecriteria ontwikkeld. Dit is juist waarom

Boschma & Groen in 'Generatie Einstein' de huidige generatie jongeren zo roemen, hun snelheid om informatie te kunnen inwinnen en verwerken (2010). Hierin speelt ook groepsdenken een grote rol. De jongeren hechten meer belang aan collectieve wijsheid, dan aan individuele wijsheid. (Boschma & Groen, 2010)

FOMO

FOMO staat voor: *'Fear Of Missing Out'*. Het betekent letterlijk: 'angst om iets te missen'. Doordat veel tieners die angst hebben iets te missen, maakt dat ze zich laten vullen door alles wat er op hun pad komt (dijk, 2011). Je zou kunnen zeggen dat dit de vorm van infobesitas is van de huidige generatie, maar ook oudere generaties kunnen hier last van hebben. Jongeren gaan op een 'dwangmatige manier' om met informatie en communicatie. Ze willen steeds alles volgen, zijn continu online en willen non-stop in contact staan. Dit kan veel stress opleveren (Nelis & van Sark, 2010). Maar volgens Els van Dijk zorgt het er ook voor dat het de nieuwsgierigheid van tieners tot stilzwijgen brengt. Deze generatie is steeds minder bezig met wat ze willen bereiken, met hun verlangens en idealen. Hun leven vult zich met 'de waan van de dag'; morgen zien we wel weer verder (2011).

Moe en ongeconcentreerd

Naast stress en het leven in de waan van de dag, levert dit ook praktische problemen op, namelijk vermoeidheid en concentratieproblemen. Vermoeidheid worden veroorzaakt door slaapproblemen bij jongeren. Het is beter een uur voor het slapen gaan geen inspannende dingen te doen, maar dat valt voor een tiener niet mee, zeker niet met je telefoon op je nachtkastje. Het is paradoxaal, juist omdat tieners nu elke dag zoveel prikkels binnen krijgen, is voldoende slaap erg belangrijk. Maar hun mediagedrag heeft een negatieve invloed op zowel de tijd, als de kwaliteit van hun nachtrust (Nelis & van Sark, 2010).

Ook concentratievermogen leidt onder mediagebruik. Dit heeft misschien ook te maken met vermoeidheid, maar vooral met multitasken, het combineren van media tegelijkertijd. Tieners zijn juist, door hun hersenontwikkeling, minder goed in concentreren en multitasken, toch doen ze dit erg vaak. Ze zitten op sociale media tijdens het tv kijken of chatten tijdens het gamen. Hierdoor worden hun hersenen op zo'n manier geprogrammeerd dat ze een korte spanningsboog hebben. Je zou juist denken dat ze, doordat ze zo vaak multitasken, dit steeds beter kunnen. Maar uit onderzoek is gebleken dat zogenaamde 'zware multitaskers' meer moeite hebben met focussen en het filteren van irrelevante stimuli, dan 'lichte multitaskers'. Mediagedrag van tieners heeft dus ook gevolgen voor hun leer- en werkvermogen (Nelis & van Sark, 2010).

Het digitale fietsenhok

De generaties die opgroeiden voor 'het digitale tijdperk', vonden in het fietsenhok vaak een geschikte plek om te experimenteren. Daar rookte ze hun eerste sigaret en

probeerde ze in contact te komen met mensen van het andere geslacht die ook uiting probeerde te geven aan hun puberale (ernstig verstoorde) hormoonhuishouding. De huidige generatie gebruikt het internet als hun 'fietsenhok'. We lazen al dat pubers zich ontwikkelen en 'seksueel ontluiken'. Net als op andere gebieden, gaan ze experimenteren op seksueel gebied. De online omgeving is voor hen, na school, de meest logische plaats om dat te doen (Ahlers & Boenders, 2011).

Het digitale fietsenhok biedt wel meer mogelijkheden. Zo durven tieners online dingen te zeggen en te doen die ze in het echt niet zouden durven. Ouders maken zich hier vaak grote zorgen over en dat is ook goed. Toch is dit misschien niet helemaal terecht, want ook wat betreft seksualiteit is er niet veel nieuws onder de zon. Wie experimenteert met relaties en seksualiteit in 'het echte leven', maakt ook wel eens iets mee wat niet leuk is. Hetzelfde geldt voor de digitale wereld. Het fietsenhok is alleen in een digitaal fietsenhok veranderd, wat wel weer nieuwe uitdagingen en aanpak vraagt. Toch moeten ouders hun rol hierin zeker niet onderschatten. Ze hoeven geen technische nascholing of iets dergelijks, slechts een normale interesse in de digitale cultuur die nu eenmaal deel uitmaakt van de wereld waarin kinderen tegenwoordig opgroeien (Pardoen & Pijpers, 2006).

Cyberpesten

Verhalen van suïcide van tieners als gevolg van pesten van de laatste jaren, zijn niet meer te tellen. Dat pesten veel aanricht bij tieners is niets nieuws, maar met de komst van internet en sociale media zijn de 'stokken om mee te slaan' voor de pesters flink uitgebreid. Vroeger beperkte het pesten zich tot het schoolplein of de straat, tegenwoordig zijn er geen beperkingen meer. Ook thuis vliegen de pesterijen en bedreigingen je om de oren, d.m.v. YouTube filmpjes, tweets en andere middelen. De impact van pesten op het tienerleven is hiermee nog groter geworden. Voor sommige tieners zelfs onoverkomelijk, zoals de verhalen van tienersuïcide ons vertellen. Hierbij speelt seksualiteit van tieners online ook een grote rol. Naaktfoto's of -filmpjes van tieners die door (ex-)vriendjes of vriendinnetjes verspreid worden, iedere tiener kent hier tegenwoordig voorbeelden van (Ahlers & Boenders, 2011).

Tieners zijn zich van dit alles bewust

Deze generatie kent de gevaren van het sociale web, ze zijn niet anders gewend. Zoals inwoners van de Serengeti niet bang zijn voor wilde dieren, omdat ze ertussen opgegroeid zijn (Ahlers & Boenders, 2011, p. 209). Zeker als het gaat om seksualiteit online en cyberpesten zijn velen goed op de hoogte. Toch zou een tiener geen tiener zijn als die zich niet eerst zelf deze dingen moet ondervinden, voordat ze die les geleerd hebben (Pardoen & Pijpers, 2006). Maar dan nogmaals: is er iets nieuws onder de zon?

2.4 DE PLEK VAN GELOOF EN KERK

2.4.1 Geloof

Religie in Nederland

Met het onlangs uitgekomen rapport 'God in Nederland' (Bernts & Berghuijs, 2016) zijn er actuele cijfers bekend geworden over hoe het met religie gesteld is in Nederland. Nederlanders die niet geloven, waren voor het eerst in de meerderheid ten opzichte van die wel geloven. 42% van de Nederlanders noemt zichzelf nog gelovig en 31% noemt zich spiritueel. 32% is nog aangesloten bij een kerkgenootschap, maar een connectie met een kerkgenootschap blijkt niet langer een goede maatstaf te zijn om religiositeit in kaart te brengen. Religie beperkt zich allang niet meer tot wat er binnen de kerkgenootschappen gebeurt. Helaas zijn er binnen dit onderzoek geen cijfers bekend van de doelgroep van dit onderzoek, de jongeren. Toch is er in andere literatuur wel veel te vinden over geloof en jongeren. Aan de literatuur worden hier dezelfde twee vragen gesteld als aan de tieners in de interviews: 1. 'Geloven ze?' en 2. 'Zo ja, wat geloven ze dan?' / 'Zo nee, waarom niet?'. Eigenlijk drie vragen dus.

Jongeren en geloof

Secularisatie en kerkverlating niet iets van deze generatie, maar van de generaties hiervoor. De gevolgen hiervan op deze generatie zijn echter wel ingrijpend. Religie speelt geen grote rol in het leven van jongeren: ruim 70% zegt dat religie niet belangrijk voor hen is. Geloof moet vooral antwoord geven op de vraag: 'wie ben ik en hoe kan ik in mezelf geloven?' (Ahlers & Boenders, 2011, p.146). Wat hierin ook een grote rol speelt is dat de huidige generatie opgroeit in een wereld die veel negatieve gevolgen zien van religie. Ze leven na de aanslagen van '9/11' en de daaropvolgende internationale conflicten en een steeds weer opvlammende oorlog tussen wat steeds weer 'de westerse (christelijke) samenleving vs. de Islam' lijkt te zijn. Ook zaken als het misbruik van kinderen in de katholieke kerk is een van die negatieve gevolgen van religie. Volgens de huidige generatie jongeren heeft religie niet veel positiefs toegevoegd aan de wereld (Ahlers & Boenders, 2011). Daarnaast speelt postmodernisme een rol in welke plaats geloof heeft in de leefwereld van tieners. Het verdwijnen van de waarheid is iets wat al zeer lang gaande is, een ieder heeft zijn eigen waarheid. In de huidige generatie zit dat al helemaal verworteld. Niets wordt meer als vanzelfsprekend aangenomen. Zij leren al vanaf jongs af aan kritisch te kijken naar alles wat gezegd wordt en wie het zegt. Kennis heeft een voorlopig karakter en er kan nooit een absolute waarde aan worden vastgekoppeld. Relativeren is hun tweede natuur (Boschma & Groen, 2010, pp. 154-155). Dit heeft uiteraard grote gevolgen voor het geloof van jongeren in God en op hoe zij in de kerk zitten. Dit alles is reden genoeg om als kerk en gelovigen te somberen, maar volgens De Wachter (2012) is het wankelen en wegvallen van het geloof in God zeer problematisch. Het heeft de maatschappij opgezadeld met enorme problemen. God

was er altijd voor je, je kon altijd op hem terugvallen. Dat gaf enorme zekerheid. Maar het deïsme heeft plaats gemaakt voor individualisme, met verbrokkeling, leegte, eenzaamheid en gevoelens van zinloosheid tot gevolg.

Het is waar, veel jongeren 'stemmen met hun voeten'. Ze geven hun mening door weg te lopen en niet meer terug te komen (Matsinger, 2013). Maar hoopvol perspectief wordt geboden wanneer we gaan kijken naar de kwaliteit in plaats van de kwantiteit. Want daar waar ooit geloof en kerk vanzelfsprekendheden waren, worden nu bewuste keuzes gemaakt, ook door jongeren. De jongeren die de keuze dan maken voor het geloof, doen dit met volle overgave. Eerder werd al geschreven dat jongeren als hittezoekende raketten zijn. Ze schieten daar naartoe waar het warm is en storten zich daar vol overgave op. Ze zijn dus of volslagen onverschillig, of vol passie. Of dat nou is voor feesten, sport, relaties of geloof, ze gaan ervoor, of niet (Heijden, 2012). Misschien dat we als kerk en gelovigen dan vooral maar een hittebron zijn.

Hoe komen jongeren dan tot geloof? In 2012 was er een onderzoek naar hoe niet-christelijke jongeren tot geloof komen, genaamd 'Youth Conversion'. Matsinger vermeldt de zeven belangrijkste redenen (2013, pp.59-61):

- Duurzame relaties met christenen
- Positieve uitstraling van christenen
- Christelijke religieuze ervaring
- In jeugd met christelijk geloof in aanraking komen
- Bidden werkt (voor / met / door de jongere)
- De impact van kerkelijk jeugdwerk
- Evenementen als aanjager van het geloof

Maar als jongeren gaan geloven, wat geloven ze dan? Uit een groot Amerikaans onderzoek (Smith, 2005) onder tieners blijkt dat zij God zien als iemand:

- Die van je vraagt dat je je fatsoenlijk gedraagt
- Die graag wil dat je gelukkig bent en je daarbij helpt
- Die je om hulp kunt vragen als je het moeilijk hebt
- Waarvan je je verder niet te veel hoeft aan te trekken

De onderzoekers noemen dit geloof 'het moralistisch therapeutisch deïsme' (Heijden, 2012, p.36).

2.4.2 De kerk

Kerk in Nederland

Meer dan de helft van de jongeren (54,9%) rekent zichzelf niet tot een kerk of religieuze gemeenschap. Dat betekent dat iets minder dan de helft van de jongeren

zich daar nog wel bij rekent, maar van dat aantal gaat 79% zelden tot nooit naar de kerk. In § 2.4.1 lezen we dat het een minderheid is die nog waarde hecht aan religie, maar ook wanneer ze hier nog wel waarde aan hechten vertaalt dit zich dus niet automatisch naar betrokkenheid bij een geloofsgenootschap. Wie gelooft, zoekt het dan zelf en creëert zijn eigen religieuze netwerk. Dit geldt ook voor de grote vragen van het leven. Deze jongeren gaan niet meer zo snel met hun vragen naar de kerk of naar geestelijk (bege)leiders, maar naar google (Ahlers & Boenders, 2011, p.145).

Jongeren en de kerk

Wanneer we wederom Ahlers & Boenders erop naslaan, is voor jongeren de kerk niet relevant. We lazen in 2.4.1 al dat 70% van de jongeren aangeeft religie onbelangrijk te vinden. Een minderheid aan jongeren (30%) hecht dus wel waarde aan religie, maar vertaalt die niet automatisch naar betrokkenheid bij een kerk of geloofsgemeenschap. De grootste groep jongeren gaat amper meer naar de kerk, 79% van deze generatie gaat zelden tot nooit naar de kerk. Van die 21% die nog wel naar de kerk gaat, zegt 8% dat dit wekelijks is.

‘Als jongeren de kerk verlaten, dan heeft de kerk de jongeren allang verlaten’ (Okke Jager, in Matsinger, 2013). Een stevig citaat om mee te beginnen met vertellen over jongeren en de kerk. Het stelt dat kerkverlating onder jongeren te wijten is aan de kerk en het veronderstelt dat er blijkbaar een relatie nodig is vanuit de kerk met de jongeren. Theoloog Andrew Kaethler noemt vier factoren die maken dat een jongere geïnteresseerd is in het evangelie. Hierin onderschrijft hij het belang van het hebben van een relatie met de jongeren van de kerk uit. De vier factoren die hij beschrijft zijn:

1. Persoonlijk contact. Een ieders leven draait om relaties, maar zeker dat van jongeren. Ze willen gezien worden en moeten ervaren dat ze er toe doen en serieus worden genomen.
2. Punt aan de horizon. Jongeren willen weten of ze deel uitmaken van een betekenisvol geheel dat groter is dan alleen hun eigen leven.
3. Praktisch consequenties. Jongeren nemen geen genoegen met een theorie of een interessante kijk op het leven. Het geloof moet uitwerking hebben in het dagelijks leven van de tiener.
4. Pronto. Een jongere leeft in het hier en nu. Ze willen weten welk effect geloof *nu* heeft in hun leven (Kaethler, in Matsinger, 2013, pp. 27-29).

Het eerste punt die Kaethler geeft is dus persoonlijk contact. Voor de tiener is het belangrijk ‘erbij te horen’. Dat geldt dus niet alleen bij *peers*, maar ook in de kerk. Als ze in de kerk geen groep hebben waar ze zich thuis voelen, is de kans dat ze afhaken groot (Heijden, 2012). Wat opvalt in deze punten is dat die eerste is gericht op ervaring, maar die laatste 3 op inhoud. De tiener willen iets leren en dingen weten. Ze willen weten dat ze onderdeel uitmaken van een groter geheel, dat het iets heeft te zeggen in het dagelijks leven en dat het ze ook nu iets oplevert.

Tot slot een mooie en uitdagende agenda voor het jeugdwerk in de kerk en de geloofsopvoeding thuis. Naar aanleiding van een onderzoek onder jongeren naar redenen voor kerkverlating, kwam Matsinger (2010) tot een top-5. Deze 5 redenen voor kerkverlating heeft hij omgedraaid in uitdagingen voor de kerk. Het gevolg zijn vijf essentiële punten voor jongeren om betrokken te zijn en blijven op het geloof en de kerk:

1. De ouders geloven en dragen dat uit
2. De boodschap sluit aan bij de behoeften van de jongeren
3. Er zijn leeftijdsgenoten die ook geloven
4. Jongeren worden betrokken bij de kerk
5. Jongeren hebben rolmodellen binnen de kerk

Veel heeft dus weer te maken met relatie. De jongeren hebben in hun context relaties nodig die hen ‘het goede voorbeeld geven’. Ouders staan daarbij met stip op nummer 1. Daarbij willen ze niet de enige zijn die dat voorbeeld volgt, ze hebben ook *peers* nodig die hetzelfde doen. Het op een na belangrijkste punt is de inhoud, deze moet aansluiten op hun belevingswereld. En dan juist niet alleen in de vorm, maar ook de inhoud zelf moet relevant gemaakt worden voor de tiener in zijn leefwereld. Tieners hebben vaak het gevoel dat ze in de kerk ‘antwoorden krijgt op vragen die je niet hebt.’ Het laatste wat ik hierover wil zeggen is dat het blijkbaar belangrijk is dat de jongeren betrokken worden bij de kerk. Hier wordt ook meer over geschreven in verschillende literatuur. Dit sluit ook aan bij het vierde punt van Kaethler, de tiener wil serieus genomen worden. Niet als een trucje en ook geen bezigheidstherapie, maar hun meningen en ideeën echt serieus nemen en hen betrekken bij het maken van beslissingen (Pimlott & Pimlott, 2008).

2.5 CONCLUSIE

In de fase van de adolescentie is de tiener volop in ontwikkeling van een eigen identiteit, waarbij fysieke-, cognitieve-, sociaal emotionele- en hersenontwikkeling allemaal een rol spelen. De huidige generatie is een generatie van ‘digitale inboorlingen’, die sociaal, trouw, belevingsgericht, maatschappelijk betrokken en positief over hun toekomst is. De tieners groeien op in een individualistische, hedonistische en belevingscultuur en voelen zich daarin als een vis in het water. De generatietyperingen ‘sociaal’ en ‘trouw’ uiten zich in de relatie van deze generatie met hun sociale context. Ze hechten meer waarde aan traditionele familiebanden en trouw in vriendschappen. Toch is er kritiek op de opvoeding omdat kaders te veel zouden ontbreken. Internet en sociale media zijn volledig geïntegreerd in de levens van de tieners en ze zijn zeer mediasmart, mét bewustzijn van de mogelijke negatieve invloed. Geloof en kerk zijn verdreven naar de marge van de samenleving. Voor de kerk is het belangrijk tieners oprechte aandacht te geven en serieus te nemen.

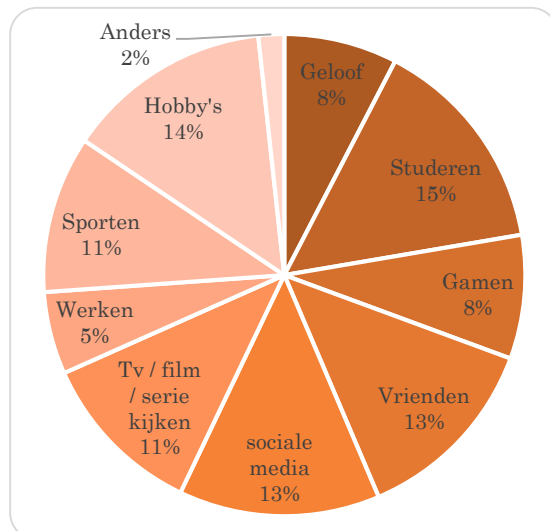
3. HET TIENERLEVEN

Een kijkje in het leven van de tiener

Hoofdstuk 3 en 4 zijn verwerkingen van het praktijkonderzoek. In dit derde hoofdstuk neem ik u mee in het leven van een tiener. Over het leven van de tieners heb ik veel gesproken met de tieners. Dit hoofdstuk is de uitwerking daarvan. Uiteraard is het zo dat geen leven hetzelfde is. Dus 'hét leven van dé tiener' bestaat niet, maar er zijn zeker parallellen te ontdekken in de twaalf interviews die ik heb afgenomen. Aan het eind van dit hoofdstuk heb ik deelvraag 1 beantwoord: 'Wat is de leefwereld van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar?'. Voor dit hoofdstuk wordt dezelfde opbouw als die van het interview gebruikt. Eerst zal ik ingaan op de (vrije)tijdsbesteding, vervolgens op de waarden en tot slot op de sociale omgeving en beïnvloeding van de tieners. In dit hoofdstuk wordt de input voornamelijk geleverd vanuit de interviews, maar grijp ik hier en daar terug op het theoretisch kader.

3.1 TIJDSBESTEDING

Uiteraard wordt het leven van een tiener voor een groot gedeelte opgevuld door hun studie. In Nederland hebben we leerplicht, iedere tiener die is geïnterviewd zat dan ook nog op school. Slechts een respondent zit op de universiteit. Maar wat doen tieners in hun zogenaamde vrije tijd? Bijgevoegd cirkeldiagram (figuur 1) laat een overzicht zien van hoe tieners antwoord geven op de schaalvraag naar hun vrijetijdsbesteding. Op het onderwerp sociale media ga ik in § 3.1.2 verder op in, omdat dit zo'n groot onderwerp is binnen het onderwerp vrijetijdsbesteding.

Figuur 1

3.1.1 Vrijetijdsbesteding

Studie

Wat opvalt, is dat er schijnbaar veel vrijetijd aan hun studie wordt besteed. Deze schijn zou echter wel eens kunnen bedriegen. Velen geven namelijk aan dat ze hiermee ook de tijd die ze op school zitten bedoelen. Dan valt de score voor studie opeens heel erg mee. Het komt zelfs een aantal keer voor dat een tiener ze aangeeft dat met het antwoord 'studie' ook schooltijd bedoelen, maar dan toch aan dingen als sociale media, dingen kijken, vrienden en hobby's meer tijd besteden!

Hobby's

Hobby's staat bij veel tieners hoog op de ranglijst. Hier moet bij gezegd worden dat hobby's een soort containerbegrip kan zijn. In het geval van deze tieners betekent het in veel gevallen muziek maken. Maar ook valt het regelmatig samen met de antwoorden gamen, dingen kijken en sporten. Uit de gesprekken blijkt dat vrijwel iedere tiener een hobby heeft en bereid is hier veel van zijn vrijetijd aan te besteden.

Vriendschappen

Dat *peers* een grote rol spelen in het leven van tieners tekent zich ook af in hun vrijetijdsbesteding. Veel tijd wordt doorgebracht met hun vrienden en vriendinnen. Ook hier wordt echter regelmatig gezegd dat ze schooltijd ook als tijd met vrienden beschouwen, omdat ze daar veel tijd met hun vrienden doorbrengen. Maar ook na schooltijd besteden ze hier tijd aan. Hoeveel verschilt heel erg per tiener. Een respondente vertelt dat ze bijna dagelijks met vriendinnen afspreekt omdat ze uit school met elkaar meegaan, een andere dat ze ongeveer 1 keer per maand met vriendinnen afspreekt. Dit verschilt dus sterk, maar de meesten geven aan minimaal een keer per week met vrienden af te spreken. Wat eerder vanuit de literatuur geconstateerd werd, herken ik hier deels. De tiener maakt zich los van zijn ouders en trekt meer naar *peers* toe. Waar ze eerder bijvoorbeeld het liefst naar huis gingen om hun moeder te vertellen hoe school was, gaan ze nu 'chillen' met vrienden.

Televisie / film / serie kijken

Het kijken van televisie, films en series speelt bij iedere respondent wel een rol. Wat hierbij opvalt is dat slechts twee respondenten televisie noemen. Internet lijkt bij deze groep de plek van de televisie grotendeels verdreven te hebben. De grootste actoren hierin zijn Netflix en YouTube, maar vooral die laatste. YouTube valt eigenlijk meer onder sociale media, maar wordt ook vaak op dit gebied genoemd. Blijkbaar kijken tieners vaak en lang naar filmpjes op YouTube. Ze volgen kanalen, die beheert worden door bedrijven of personen, waar dagelijks filmpjes op geüpload worden die ze leuk vinden. Een goed voorbeeld hiervan is de zogenaamde 'vlogger'. Dit is een persoon die zichzelf filmt bij allerlei (dagelijkse) dingen die hij of zij doet en deze filmpjes deelt, zodat iedereen dit kan zien. Dit is erg populair onder deze tieners. Er wordt ook nog wel 'ouderwets' naar films en series gekeken, maar ook dit gebeurt voornamelijk online. Series worden hierbij het meest genoemd. Netflix is hiervoor de aangewezen provider. Lang niet alle tieners hadden Netflix, maar degene die die het wel hebben gaven aan dit erg tijdrovend kan zijn. In als deze trends kunnen de constatering van de literatuur in herkend worden. Ook daar wordt gesignaleerd dat de huidige generatie steeds minder tv kijkt en als ze kijken, doen ze dat via internet.

“Vaak als ik studeer dan denk ik: ‘even een filmpje kijken’, maar voor je het weet ben je weer een paar uur verder.”

Iets kijken wordt voornamelijk gezien als ‘even niks doen’, maar hierbij wordt ook regelmatig gezegd dat dit misschien wel te vaak gedaan wordt. Het kan de tieners in de weg staan, om te doen wat ze eigenlijk belangrijker vinden, zoals studie (huiswerk), bezig zijn met geloof en contact met vrienden.

Sport

Sport is een onderwerp dat bijna iedere respondent belangrijk vindt. Toch zijn slechts vier van de twaalf respondenten ook actief op een sportclub. Dit vergt dan wel meteen veel tijd van deze tieners. Ook zijn er nog twee anderen die aangaven dat ze wel graag sporten en dit ook wekelijks doen. Voor de rest geldt veelal dat ze sporten wel belangrijk vinden, maar andere prioriteiten stellen. Slechts één respondent gaf aan sport onbelangrijk te vinden. Het onderwerp sport wordt niet teruggevonden in het theoretisch kader. Wel herken ik in de manier waarop de tiener prioriteiten stelt de literatuur. Daarin werd ook geconstateerd dat een tiener, als die ergens voor gaat, er ook vol voor gaat.

Gamen

Gamen is iets wat volgens het cirkeldiagram gemiddeld weinig lijkt te gebeuren. Ik had deze optie ertussen gezet in de vooronderstelling dat vooral bij tienerjongens gamen een grote plek in zou nemen, dit is bij degenen die ik geïnterviewd maar beperkt het geval. Maar als de tieners gamen, dan hadden ze het meteen ook erg hoog liggen. Er zijn vier tieners die aangeven te gamen, twee jongens (17, 16 en 16 jaar) en een meisje (14). Zij legden allen gamen op plek 1 of 2 wat betreft vrijetijdsbesteding, behalve een jongen van 16, die legde het op plek 4. Deze vier tieners gaven aan dat gamen voor hen geldt als een hobby, maar bij de rest van de tieners speelt het amper tot geen rol. Blijkbaar zit hiertussen niet echt een middenweg. Je gamet of je gamet niet, maar als je gamet, game je veel. Ook hierbij werd gezegd dat dit misschien soms te veel is en dat het kan afleiden van zaken die ze belangrijker vinden, net als bij tv/serie/film kijken. Dit praktijkonderzoek steekt dus wel wat af tegen het theoretisch kader, waarin gesteld wordt dat iedereen tegenwoordig gamet. Dat is bij deze tieners niet het geval, maar wel kunnen we de grote plek van games in het leven van tieners herkennen, wanneer ze het eenmaal in hun armen hebben gesloten.

Geloofstijd

Tijd besteden aan geloof stond bij alle respondenten in de onderste regionen in de ranglijst van vrijetijdsbesteding. Ik wilde dit antwoord er graag tussen hebben, omdat het interessant is om het hierover te hebben met de tieners. Hierdoor kregen we het namelijk meer over de kwantiteit van het geloof in de vorm van tijdsbesteding, in plaats van alleen over de kwaliteit van geloof in de vorm van geloofsinhoud. Wat de tieners doen aan uitingen van geloof en hoe vaak zal ik later nog meer op ingaan (zie

§ 4.2), hier zal ik eerst nog een algemene observatie beschrijven als het gaat om geloofstijd.

De tijd die tieners besteden aan zaken die met het christelijk geloof te maken hebben, hangt sterk af van hoeveel tijd ouders hieraan besteden. Dit hoorde ik in elk gesprek terug. Bij geloofstijd noemde de meeste tieners een aantal dingen die verband hebben met wat er in het gezin gebeurt aan geloofstijd, zoals bidden en lezen bij de maaltijd en naar de kerkdienst gaan. Dit is misschien niet zo verrassend. Maar wat ik wel verrassend vond, is dat hoe meer tijd ouders aan geloofstijd lijken te besteden, hoe meer de tiener het ook persoonlijk doet.

Werken

Werk is iets wat voor veel tieners (nog) niet speelt. Dit begint logischerwijs pas te spelen vanaf het moment dat ze 15 of 16 jaar zijn. Slechts twee van de twaalf respondenten gaven aan een baan te hebben en 1 zat in een sollicitatieprocedure. Ook was er nog een tiener die aangaf af en toe oppaswerk te doen. De tieners die een baan hebben, geven aan dat dit ook veel tijd kost. Dat het veel tijd kost, is ook de grootste reden voor tieners om niet te werken, wanneer ze de leeftijd hebben om te mogen werken. Wanneer een tiener een sport of een instrument beoefend wordt de prioriteit snel daarop gesteld. In de antwoorden van de tieners herken ik de literatuur op twee manieren: ten eerste dat ze bereid zijn om de handen uit de mouwen te steken. Tegen de tijd dat ze de leeftijd hebben om te mogen werken, gaan de meesten op zoek naar werk. Ten tweede ook juist een tegenovergestelde, dat deze generatie opgroeit met veel positivisme. Armoede hebben ze nooit gekend en het is voor hun niet noodzakelijk te gaan werken om toch leuke dingen te kunnen doen, want hun ouders voorzien in al hun behoeften. Hierin herken ik de theorie op punten als 'positivisme' en 'opvoeding'.

3.1.2 Sociale media

Dat sociale media een grote rol speelt in de levens van de meeste mensen (en zeker van tieners) hebben we in het theoretisch kader al geconstateerd. Deze tieners bevestigen dit helemaal. Ze zijn hier veel tijd mee bezig en zijn zich daar blijkbaar ook bewust van. In deze paragraaf worden de observaties vanuit het onderzoek weergegeven.

In dit onderzoek staat bij negen van de twaalf tieners sociale media in de top-4, waar het bij twee mensen zelfs op nummer 1 staat. Dat betekent dat deze tieners

“Nou om contact te houden met vriendinnen. Maar ook met werk en ook voor oppassen. {...} Als ik in bed lig dan check ik altijd alles nog even.”

gemiddeld ongeveer net zoveel tijd besteden aan sociale media als aan hun studie. De vier tieners die sociale media niet in hun top-4 hebben staan, geven aan dat het wel een (onmisbaar) deel van hun leven is, maar bij hen was er ook terughoudendheid. Zo zegt een tiener: “Ik probeer er niet teveel op te zitten, want ik erger me er ook altijd aan als andere mensen erop zitten” en een ander: “Dit doe ik zo min mogelijk.” Sociale media speelt dus in

ieder tienerleven een rol, bij de één een grotere dan de andere. De grootste groep maakt hier gretig gebruik van, terwijl er ook een groep is die kiest voor een meer terughoudende houding.

Wat door veel tieners werd aangegeven, is dat veel socialemediagebruik samenvalt met schoolwerk en contact met vrienden. Veel samenwerkingsverbanden en communicatie rondom studie verloopt via sociale media en ook contact met vrienden gaat veel via dat kanaal. Hierdoor wordt sociale media ook als onmisbaar gezien. Het is onmisbaar geworden in sociaal opzicht, voor het contact met vrienden, maar ook in zakelijk opzicht, het is nodig voor school en werk. Sociale media is geïntegreerd in alle deelgebieden van het leven van de tiener. Dat veel samenwerkingsverbanden en communicatie rondom studie sociale contacten verloopt via sociale media, is een ontwikkeling die we steeds meer zien. Sociale media integreert steeds meer met alle deelgebieden van ons leven. Het wordt steeds minder een activiteit waar je voor kiest. Waar je in 2005 nog een pc nodig had om in te loggen op Hyves en MSN en beltegoed moest hebben om iemand een sms’je te sturen, is er nu geen drempel meer om online te zijn. Ieder moment van de dag kan je alles doen wat je wil doen. De literatuur stond boordevol met dit soort voorbeelden en doet ons denken aan wat al geschreven is over internet, sociale media en *global village*.

Wat doen de tieners dan met sociale media? In de gesprekken kon ik drie verschillende doeleinden ontwaren wat deze tieners met sociale media hebben: 1. Als communicatiemiddel, 2. Om te consumeren / als informatiebron en 3. Om te delen. Ten eerste als een sociaal medium en communicatiemiddel. WhatsApp is de meest gebruikte vorm van sociale media. Veel communicatie gaat via WhatsApp, zowel zakelijke als privé communicatie. Maar ook de applicatie Snapchat wordt veel gebruikt door de tieners. Opvallend is dat e-mail slechts eenmaal naar voren kwam in de gesprekken. Ten tweede is sociale media iets om van te ‘consumeren’. Hierbij fungeert het als een informatiebron. Nieuwsapps zijn hiervan een voorbeeld, maar ook sociale media als facebook en twitter worden op deze manier gebruikt. Je blijft

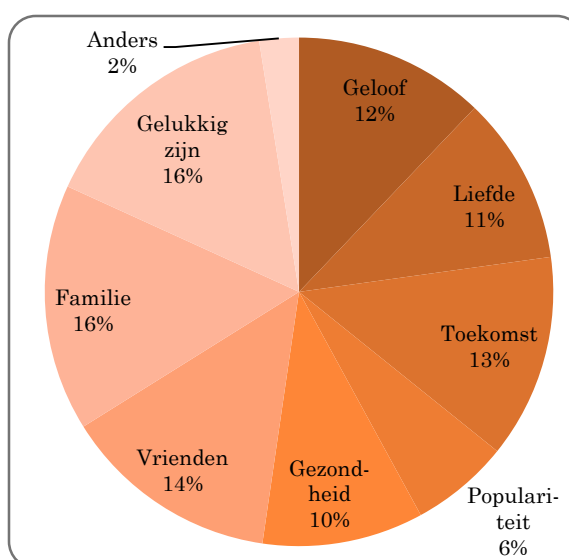
op de hoogte van het nieuws van je sociale omgeving (vrienden / kennissen of vrienden van vrienden), maar ook van groter nieuws. Ten derde wordt sociale media ook gebruikt om te delen. Vooral Instagram is hierin erg populair bij deze tieners, de meeste tieners hebben deze applicatie wel en ongeveer de helft daarvan is er ook actief mee. De anderen 'consumeren' daar alleen. Facebook wordt al minder gebruikt, minder tieners hebben deze applicatie en niemand is er nog echt actief op. Twitter wordt slechts door een enkeling genoemd. Alles wat hier geschreven wordt, zijn observaties vanuit de interviews, maar het zou net zo goed een samenvatting vanuit de literatuur kunnen zijn, want het komt volledig overeen. Van de doeleinden waarvoor sociale media gebruikt worden, tot de verminderde populariteit van media als Facebook en Twitter.

Wat ook herkend kan worden vanuit het theoretisch kader, zijn de verschillen tussen jongens en meiden in het mediagebruik. Dit geldt dan vooral voor de doeleinden 'communicatie' en 'delen', zoals hierboven genoemd. De communicatieve sociale media worden door iedereen wel gebruikt, maar vooral bij meiden werd dit ook als sociaal communicatiemiddel gebruikt, om 'te kletsen met vriendinnen'. Bij de jongens was de toon zakelijker. Daar waar het delen centraal staat lijken ook de vrouwelijke respondenten meer gebruik van te maken. Sommige jongens hebben wel Instagram en / of Facebook, maar zetten daar nooit iets op. Het zijn vooral de meiden die hier actief mee bezig zijn. YouTube is hierin echter een uitzondering, hier zijn beiden geslachten in geïnteresseerd. Wanneer het gaat om games, zijn de jongens in de meerderheid, wat ook weer volledig in overeenstemming is met de literatuur.

3.2 WAARDEN

Tevens werd hen de vraag voorgelegd, wat zij belangrijk vinden in hun leven. Door deze vraag te stellen kwamen er gesprekken over de dingen die zij waardevol vinden in het leven en waarom ze dat vinden. Ook wordt hierdoor meer duidelijk over hun leefwereld. Hoe denken zij bijvoorbeeld over het belang van familie en vrienden? Of over populariteit?

In figuur 2 ziet u het overzicht van de gemiddelde scores. Wederom geeft

Figuur 2

dit ons geen enkel antwoord, behalve een gemiddelde. Maar het geeft wel weer een overzicht en een kapstok om op dit onderwerp verder in te gaan.

Gelukkig zijn

Wat door iedereen zeer belangrijk gevonden wordt, is om gelukkig te zijn. Het valt in figuur 2 minder op, maar deze steekt er eigenlijk met kop en schouders boven uit. Zes van de twaalf tieners had deze op nummer 1 staan. Anderen op plekken kort daaronder. De motivatie van degenen die geluk niet op nummer 1 hadden staan, is dat ze andere categorieën als voorwaarden zien om gelukkig te kunnen zijn. Zo waren

“Gelukkig zijn vind ik heel erg belangrijk. Eerst gelukkig voor mezelf, maar dan ook gelukkig met een ander.”

voor hen bijvoorbeeld familie, vrienden, geloof en sport (gezondheid), voorwaarden om gelukkig te zijn. Door degenen die deze op nummer 1 hadden staan werd meestal gezegd dat dit een basis geeft voor hun leven. Bovenal vinden ze het belangrijk om zich goed te voelen en gelukkig te zijn. De rest vonden ze daarmee niet onbelangrijk. Zij vonden ook

wel dat die dingen nodig zijn om gelukkig te zijn, maar geluk is uiteindelijk hun hoogste doel. Dit geluid van de tieners is erg herkenbaar vanuit de literatuur. Boschma & Groen zeggen in 2010 al dat deze generatie ‘genieten’ en ‘gelukkig zijn’ erg belangrijk vinden. Maar vooral Dirk de Wachter is er in het boek *Borderline Times* (2012) duidelijk over dat deze generatie extreem veel waarde hecht aan het genot en niet meer ongelukkig kan en mag zijn. Ongelukkig zijn is geen optie meer, het is een gebod geworden; ‘gij zult genieten’, wat een grote druk op deze generatie legt.

Familie en vrienden

Vervolgens vinden de tieners familie vaak erg belangrijk. In figuur 2 lijkt er weinig verschil te zijn met vrienden, maar dit is er wel. In zeven van de twaalf gevallen wordt familie belangrijker gevonden dan vrienden. Bij iedereen die familie boven vrienden heeft gelegd, is de reactie dat vrienden ook heel belangrijk zijn, maar vooral om het nu leuk mee te hebben. Familieleden zijn de mensen die je je hele leven kent en nog veel langer bij je hebt, vrienden komen en gaan. De familie wordt dus gezien als een stabiele factor in hun leven en met hen is er over het algemeen een intiemere relatie. Ook de tieners die vrienden hoger hebben geplaatst dan familie, geven ook wel aan dat familie belangrijk is, maar een reden om vrienden toch hoger te leggen was bijvoorbeeld: “thuis is er soms ook wel eens gezeik, maar met vrienden is het gewoon altijd gezellig.” Opvallend is dat het alleen jongens waren die aangeven vrienden wat hoger op de ‘ranglijst van belangrijkheid’ te hebben staan. Deze hoge waardering voor familie, voornamelijk ouders, komt vanuit het theoretisch kader ook duidelijk naar voren. De tieners van de Brug lijken dus te beamen dat traditionele familiebanden weer meer gewaardeerd worden.

Toekomst

Het is logisch dat er op deze leeftijd veel wordt nagedacht over de toekomst. Hoe ouder de tiener is, hoe meer deze na blijkt te denken over en waarde blijkt te hechten

aan de toekomst. Hierin zit natuurlijk ook wel verschil in per tiener, maar er is wel een duidelijke grens te ontdekken tussen de onder- en bovenbouwleerlingen van het voortgezet onderwijs. Omdat de tieners op school nadenken over hun vervolgopleiding merk je dat de toekomst meer voor ze gaan leven.

Toch wordt er door vier tieners wel een heel duidelijke nuance in aangebracht. Vier keer klinkt er een geluid van kritiek op bezig zijn met je toekomst. Niet omdat ze het slecht vinden om daarmee bezig te zijn, maar omdat ze vinden dat daar ook een keerzijde aan zit. Die keerzijde is dat je zo bezig bent met je toekomst, dat je vergeet te genieten van het heden. Hierin herken ik het 'gebod' om te moeten genieten, dat ons vanuit het theoretisch kader werd aangereikt. Ook Els van Dijk (2011) benoemt dit wanneer het gaat om internetgebruik. Zij benoemt dat de tieners ieder moment van de dag zo worden beziggehouden door korte termijnprikkels, dat ze steeds meer in het hier en nu gaan leven en de toekomst steeds minder belangrijk is voor hen. Toch herken ik dat hier niet helemaal. Met deze tieners ging het gesprek niet echt over hun idealen, waarover Van Dijk schrijft dat ze die niet meer hebben, dus dat kan ik niet beoordelen. Maar een derde van deze tieners, vooral de oudere tieners, denken wel degelijk na over hun toekomst.

Geloof

Het christelijk geloof is voor velen van deze tieners waardevol. Op twee respondenten na, zeggen ze allemaal dat het geloof wel belangrijk is. Maar over het algemeen vinden ze het erg lastig om te vertellen waarom ze het belangrijk vinden. Een aantal tieners geven aan dat het belangrijk is omdat ze in een christelijk gezin zijn opgegroeid. Het christen-zijn is een onderdeel van je leven, dat er nu eenmaal bij hoort. Anderen wijzen op de basale, christelijke (morele) waarden, zoals goed zijn voor je naaste en niet stelen. Dat zijn waarden die zij ook belangrijk vinden, daarom vinden ze het geloof dan ook waardevol. Maar er klinken hier ook wel vragen en twijfels. Veel tieners zeggen dat ze het moeilijk vinden om concreet te maken waarom ze het geloof belangrijk vinden of wat je er aan hebt. De twee tieners die zeggen dat ze geloof niet belangrijk vinden, komen beiden met andere motivaties. De een is er amper mee opgegroeid en vindt de club nu wel leuk, maar ze kan zich niet voorstellen dat ze later nog iets met geloof of kerk zal doen. De ander heeft juist een worsteling in het geloof (onder andere) achter zich en is tot de conclusie gekomen dat het hem niets brengt. Daarnaast is er ook nog een tiener die aangeeft het geloof wel belangrijk te vinden, maar voor later. Deze jongen (16), vindt dat het vanzelfsprekend is dat hij nog weinig met het geloof bezig is omdat hij nog jong is. Hij denkt er meer mee bezig te gaan wanneer hij een jaar of 18 is. Hierover meer in hoofdstuk 4.1.

“Geloof vind ik ook wel belangrijk. Dat is toch waarom we hier zijn. Als God er niet was dan waren wij er niet.”

Liefde

Dit antwoord is voor tweeërlei uitleg vatbaar: het kan gaan over een vriendje / vriendinnetje of over de algemene waarde van liefde. De helft, zes van de twaalf, geven een hoge score aan liefde. Twee van hen omdat ze een vriendje / vriendinnetje hebben, de andere vier omdat ze liefde in het algemeen erg belangrijk vinden of omdat ze liefde koppelde aan geloof en liefde voor God. De andere zes die zeggen liefde minder belangrijk te vinden, geven eigenlijk allemaal aan dat liefde in hun leven (nog) geen rol speelt. Dat betekent dat zij dit antwoord opvatten als dat dit gaat over een vriendje / vriendinnetje. Wat ik opvallend vind, is dat eigenlijk iedereen aangeeft dat een relatie voorlopig nog niet aan de orde is, behalve die twee die een relatie hebben. Ik had verwacht dat de wat oudere tieners hier al meer mee bezig zouden zijn, maar wellicht ben ik ook niet de persoon waarmee zij dergelijke informatie willen uitwisselen. Het is wel opvallend dat, waar alle literatuur schrijft over experimenteren binnen de seksuele ontwikkeling, dat ik daar bij deze tieners zo weinig van terug hoor.

Gezondheid

In de gesprekken wordt door de tieners vooral in algemene zin gesproken over gezondheid. Natuurlijk wordt dit dan belangrijk gevonden. Deze optie zat erbij omdat ik verwachtte dat dit een grote rol zou kunnen spelen wanneer je de tiener aan een ziekte zou lijden. Dit was echter niet het geval. Hier wordt door de tieners aangegeven dat ze sport en goed voedsel belangrijk vinden. De tieners lijken een groot bewustzijn te hebben van wat goed voor hun gezondheid is en wat niet en dat veel van hen ook bereid zijn daar moeite voor te doen. Vooral degenen die sporten vinden dit belangrijk. Ook zijn er tieners die zeggen het wel belangrijk te vinden om gezond te zijn, maar daar eigenlijk niets voor doen.

Populariteit

Populariteit is een woord dat veel negatieve associaties oproept, zeker bij de tieners. Hierbij werd aan de tieners uitgelegd, dat dit betekent dat je het belangrijk vindt wat anderen van jou vinden. Dit heeft echter iets paradoxaals in zich, want het is niet populair om populair te willen zijn. Dus als je belang hecht aan wat anderen van jou vinden, moet je vooral niet laten merken dat je belang hecht aan wat anderen van je vinden. Een van de tieners merkt dit scherp op: "Maar dit weten mensen niet van zichzelf toch, als ze dat belangrijk vinden?".

Populariteit vinden de tieners blijkbaar erg onbelangrijk. Terwijl we vanuit de literatuur weten dat tieners de mening van hun omgeving, in deze fase van hun leven, erg belangrijk vinden. Ze maken zich los van hun ouders, trekken meer naar *peers* toe, maar willen zeker niet opvallen. Toch heb ik niet het gevoel dat hierin onware antwoorden zijn gegeven. Sommigen geven eerlijk toe dit best belangrijk te vinden. Van anderen, die aangeven dat niet belangrijk te vinden, heb ik ook het gevoel dat

dit oprecht is. Over het algemeen merk ik rondom dit onderwerp dat het eigenlijk ‘niet cool is om cool te zijn’. Ook de tieners die aangeven dit wel belangrijk te vinden, zeggen dat ze echt niet de populairste tiener van de school willen zijn. Het gaat ze er vooral om dat ze een paar vrienden hebben waarmee ze goed contact hebben, in plaats van veel vrienden waarmee ze oppervlakkig contact hebben. Hierin herkennen we wat we uit de literatuur reeds opmerkten, dat de vriendschappen van tieners tegenwoordig steeds meer in het teken van trouw staan (Boschma & Groen, 2010).

3.3 SOCIALE OMGEVING

Vervolgens werden de tieners gevraagd naar welke factoren hen beïnvloeden in het maken van grote en kleine keuzes. Een lastige vraag waarbij ook veel zelfinzicht gevraagd wordt, maar waaruit ook weer goede gesprekken voortkwamen. Het doel van deze vraag voor mij is vooral om de relatie tussen hun ouders en hun vrienden en de invloed van het geloof en (sociale) media te bevragen. Daarom ga ik alleen in op deze punten in.

3.3.1 Familie vs. Vrienden

Wat sterk uit het theoretisch kader naar voren komt, is dat *peers* steeds belangrijker worden in de levensfase van de adolescentie. De tiener leert op zijn eigen benen te staan door zich los te maken van het ouderlijk huis. Hij gebruikt zijn sociale omgeving om te experimenteren met rollen en zichzelf te leren kennen (Nelis & van Sark, 2010). Hierdoor zou je kunnen denken dat langzaam maar zeker de invloed van familie minder wordt en de invloed van vrienden groeit. Misschien in dit ook zo, dit is een momentopname dus we kunnen geen groei of krimp waarnemen. Maar een ding kunnen we wel vaststellen: de tiener vindt familie (vooral de ouders) veel belangrijker dan hun vrienden en zij hebben erg veel invloed op hen. Omgerekend in cijfers zien de antwoorden van de tieners er zo uit:

- Familie: 72 p.
- Ikzelf: 67 p.
- Vrienden: 56 p.

Bij velen is het zo dat hun eigen mening met de mening van hun ouders strijden om de eerste plek. Maar over het algemeen wordt de stem van ouders dus nog iets belangrijker gevonden dan de stem van de tiener zelf. En over een ding zijn ze het allemaal eens: de mening van mijn familie is veel belangrijker dan die van mijn

“Ik vind de goedkeuring van mijn ouders belangrijk.”

vrienden. Zelfs degene die bij de vorige vraag naar waarden vrienden nog boven familie hadden gezet, draaien dat hier om. Vrienden zijn op dit moment misschien leuker en daarom waardevoller, maar als het gaat om het maken van keuzes en invloed op de keuzes van de tiener, dan is de rol van de familie veel belangrijker. Vooral de rol van de ouders. Waarom? Omdat je ouders je veel beter kennen, misschien nog wel beter dan ik mezelf ken, aldus de tiener. Ook wordt er een aantal keren gezegd dat hun ouders veel meer levenservaring hebben en daardoor beter advies kunnen geven. En ouders zijn zelf ook jong geweest en weten dus wat jij doormaakt. Hier klinkt vaak een begripvolle houding van de ouders in door. De tieners spreken over het algemeen met veel waardering en bewondering over hun ouders. Een greep uit de reacties rondom dit onderwerp: “Je ouders hebben al een heel leven achter zich. Dus die hebben dezelfde dingen meegemaakt en die kennen je het beste.”, “Je familie zie je toch je hele verdere leven. Je vriendinnen niet. Die komen en gaan.” en: “We zijn wel heel close met elkaar, dat is fijn.” Wederom bevestigende klanken op wat er in het theoretisch kader geschreven staat, dat familie een steeds grotere plek inneemt bij de huidige generatie. Maar tieners zeggen ook dat vrienden komen en gaan, terwijl er vanuit de literatuur de claim wordt gemaakt dat vriendschappen steeds meer in teken staan van trouw (Boschma & Groen, 2010). Dit lijkt elkaar tegen te spreken, maar ik denk niet dat deze tieners bedoelen dat ze trouw niet belangrijk vinden. Dat ze dit zeggen is vooral gebaseerd op realisme en persoonlijke ervaring. Ze weten dat vriendschappen die je in deze tijd opdoet, niet allemaal stand kunnen houden. Ze hebben dit ook meegemaakt in de overgang van het basis- naar het voortgezet onderwijs.

3.3.2 Geloof

Ook het geloof is voor velen een factor die invloed heeft op de keuzes die ze maken, maar minder dan bovenstaande drie factoren. Ook is het bij dit onderwerp wederom moeilijk voor de tieners om aan te geven hoe het geloof dan invloed heeft op hun dagelijkse leven en keuzes. Gesprek hierover kwam ook maar moeilijk op gang. Tieners zeggen dus in eerste instantie erg gemakkelijk dat ze geloof belangrijk vinden of dat het invloed heeft, maar vinden het vervolgens erg lastig om te uit te leggen waarom of hoe.

Toch is er vanuit het gesprek rondom dit onderwerp wel iets te zeggen. Geloof heeft invloed op de tieners op twee manieren:

1. Door de regels / morele waarden van het geloof en het geweten
2. Doordat familie en vrienden christelijk zijn.

Vooral die eerste wordt door velen als reden opgegeven, zij het in eigen woorden. Velen noemen het geweten als een soort moreel kompas. Door de christelijke opvoeding is dat moreel kompas vaak beladen met christelijke normen en waarden.

Ook komen hier wederom de morele waarden voorbij, die iedere tiener eigenlijk wel onderschrijft en belangrijk vindt. Waarden als ‘een ander helpen’, ‘goed zijn voor iedereen’ en ‘geen slechte dingen doen’, klonken zeer regelmatig. Ook noemen een aantal tieners het houvast van de geloofsregels: “Doordat er in de Bijbel staat wat niet mag en wat moet weet ik wat goed is om te doen.” Maar bij de vervolgvraag om een voorbeeld of hoe dat dan werkt, stagneerde het gesprek meestal. Dit vonden ze dan lastig te beantwoorden. In hoofdstuk 4 meer hierover.

3.3.3 De invloed van (sociale) media

In dit hoofdstuk neem ik sociale en alle andere media (zoals televisie, series, films, games en internet) samen. Eerder hebben we al geconstateerd dat (sociale) media een grote rol speelt in het leven van de tieners. Ze besteden hier veel tijd aan en zijn zich er bewust van dat het een grote rol speelt in hun leven. Hierbij klinken kritische noten aan het adres van (sociale) media, maar ook ervaren sommige tieners een bepaalde kracht die daar vanuit gaat, wat hen afhoudt van de dingen die ze eigenlijk zouden moeten doen.

Bij de vraag naar de factoren die invloed uitoefenen op grote en kleine keuzes die ze maken, waren ook de antwoordmogelijkheden: ‘Social media’, ‘tv, film en series’ en ‘idolen’. De laatste, idolen, speelde in ieder geval amper een rol. Slechts een respondent gaf aan daar waarde aan te hechten. Maar aangezien (sociale) media zo’n grote rol spelen in de levens van tieners, had ik verwacht dat deze wel een rol zouden spelen. Volgens henzelf is dat maar zeer beperkt het geval, althans, als we naar de scores kijken. Dan staan deze drie antwoordmogelijkheden onderaan. In eerste instantie zeiden de meesten dat

“Sociale media is meer in de categorie van: ‘daarbuiten is alles beter’. Dan lees of zie je van die verhalen en dan denk je bij jezelf, dat zou ik ook wel willen.”

het geen rol speelde, maar als ik doorvroeg konden ze wel iets opnoemen, waardoor blijkt dat het wel degelijk een rol speelt. In het gesprek hierover zei een tiener dat ze eigenlijk niet weet hoe, maar dat ze er gewoon vanuit gaat dat bijvoorbeeld het kijken van films onbewust een bepaalde invloed heeft. Een ander beaamt dit, volgens haar komt ze in haar leven wel eens in situaties, die vergelijkbaar zijn met situaties in films of series. Dan denkt ze eraan wat die personage dan deed en of dat handig was. Een ander kon zich daar weer juist niets bij voorstellen: “ik kijk vooral veel fantasy-dingen, dus daar heb ik in *real life* niet zoveel aan.” Op het gebied van sociale media wordt het voorbeeld gegeven dat je door sociale media het gevoel krijgt dat bij anderen alles beter is en dan wil jij dat ook, of dat je op sociale media juist ziet hoe je niet wilt zijn. Al met al toch flink wat voorbeelden van hoe (sociale) media invloed hebben op de keuzes van de tieners, terwijl ze daar in eerste instantie dus niet aan denken. Maar wanneer doorgevraagd wordt en ze er dieper over nadenken, komen er allerlei

signalen van invloed, die we deels ook kunnen herkennen vanuit het theoretisch kader. Vooral die druk die ervaren kan worden, wanneer je op sociale media ziet dat andere genieten. Dan moet jij dat ook. Wederom weerklinkt hierin de literatuur van De Wachter; 'gij zult genieten, zo veel mogelijk' (2012).

3.4 CONCLUSIE

Uit het praktijkonderzoek blijken een aantal dingen, die we ook terugvinden in het theoretisch kader. Ten eerste de grote en integrale rol van internet en sociale media in het leven van de tieners. Ten tweede het grote belang dat gehecht wordt aan familie en vrienden, vooral ouders blijken erg belangrijk voor de tieners. Ten derde de grote plek van de belevingscultuur en het hedonisme; 'gij zult genieten'.

4. GELOOF EN KERK

In voorgaand hoofdstuk wordt de leefwereld van de tieners van De Brug beschreven. Daar komen ook al een aantal zaken over kerk en geloof in terug, zodat we steeds helderder krijgen welke plek geloof en kerk hebben binnen hun leefwereld. In dit hoofdstuk duiken we dieper in op wat geloof en kerk betekent voor de tieners. Wat geloven ze dan? En hoe? Hoe denken ze over de kerk en de tienerclubs? Ook in dit hoofdstuk wordt de input voornamelijk geleverd vanuit de interviews, maar grijp ik hier en daar terug op het theoretisch kader.

4.1 GELOOF

Alle tieners die binnen dit onderzoek zijn gesproken, zeggen in God te geloven, afgezien van één. Het geloof in God is dus rijk vertegenwoordigd in deze groep tieners, wat mede verklaarbaar is door de representativiteit van dit onderzoek, dat er vooral 'kerkelijke tieners' bereikt zijn. Maar wat geloven ze dan? Vanuit hun antwoorden heb ik een aantal godsbeelden te verzameld:

1. Schepper; God heeft de wereld gemaakt.
2. Heerser; God heeft de wereld nog steeds in Zijn hand.
3. Helper; God helpt en steunt je en kan problemen oplossen.
4. Vriend; God is er altijd voor je en je kan je hart bij Hem luchten.

Dit zijn de vier beelden van God van de tieners. Dat wil uiteraard niet zeggen dat alle tieners hierover hetzelfde denken. Zo zegt een tiener die dat God de wereld gemaakt heeft, maar ze denkt niet dat God er nog iets mee te maken heeft, hooguit door 'karma'. Er zijn ook tieners die met het laatste beeld van God als een helper moeite hebben. Zij vragen zich af hoe God dat dan doet. Bidden heeft nog nooit echt effect gehad of ze hebben God nog nooit echt ervaren. Ik merkte bij een aantal tieners dat God een erg abstract begrip voor hen is dat ver van hen af staat. Voor hen was het lastig om een concreet beeld te hebben bij de intimiteit met God. Er is dus weinig twijfel over het bestaan van God onder de tieners, maar wel diversiteit en vooral veel onduidelijkheid over wie en hoe God is. Bij het vragen naar hun geloof kwamen vaak twijfels boven. Tieners zijn in een proces van zich dingen uit hun opvoeden eigen te maken, zo ook geloof. Dat hoorde ik ze soms bijna letterlijk zeggen. Een aantal keren kwamen voorbeelden naar boven van verhalen uit de Bijbel (bijvoorbeeld vanuit de kinderbijbel) die je als kind allemaal klakkeloos aannam. Nu vinden ze het moeilijk om nog in zulke verhalen te geloven. Hier zal ik op een later moment op terugkomen, wanneer ik schrijf over de tieners en de Bijbel.

"Ik zie God ook wel een beetje als een persoon, {...} het voelt alsof 'ie altijd bij me is.."

Andere vragen kwamen hier ook naar boven, zoals: ‘waarom is er zoveel leed in de wereld en waarom doet God daar niet iets aan?’, ‘waarom heeft God die persoon nou laten overlijden?’ en: ‘als God bestaat, waarom merk ik daar dan nooit iets van?’. Allemaal zeer wezenlijke vragen en twijfels. Geen van allen zegt hierbij echter zelf actief te zoeken naar antwoorden. Ze lopen rond met die vragen en hopen daar op den duur antwoorden op te vinden. Bovenstaande voorbeelden zijn heel concrete geloofstwijfels en -vragen, maar er was ook een tiener waarbij de vragen veel minder

“Ik vind het heel erg lastig om te geloven.”

concreet waren. Die twijfelt aan heel het geloof. Ze zei: “Mn moeder zegt wel is: ik ben zo blij dat jullie allemaal nog geloven. Maar dan denk ik: wat geloven we dan?! Ik vind het heel erg lastig om te geloven.” Van alle tieners was er een die zei niet in

God te geloven. Deze jongen was ook christelijk opgevoed en zegt echt zijn best te hebben gedaan om er iets van te maken. Toch heeft hij in de puberteit de keuze gemaakt om ‘zijn eigen kop te gaan volgen’. Deze keuze kwam echter niet voort uit onbeantwoorde vragen, ook al had hij die wel. Het kwam vooral door de ervaring die is uitgebleven, terwijl dat de grond van het geloof is volgens hem. Waar andere mensen Gods werk in zien, herkent hij andere causale verbanden. In zijn eigen leven herkent hij God en het christendom niet, waardoor het voor hem onmogelijk is geworden te geloven.

Twijfels en vragen passen bij deze levensfase. Als kind konden ze nog niet abstract denken, nu ze dat leren brengt dat veel vragen met zich mee. Ook past het bij deze fase dat ze alles wat ze als kind geleerd hebben onder de loep nemen, om te kijken of ze daar iets mee kunnen en willen als ze volwassen geworden zijn (Heijden, 2012). Toch is het jammer dat ze zeggen dat ze God nog nooit ervaren hebben, omdat juist op dat punt voor tieners veel te halen valt op geloofsgebied. Vanuit de literatuur leren we dat de tieners erg emotioneel actief zijn. In deze levensfase zou juist de fysieke en emotionele ervaring van God hen veel kunnen leren, veel meer dan cognitieve lessen (Crone, 2009)(Heijden, 2012).

Toch was er bij deze tieners, naast veel vragen en twijfels, toch stevast het geloof. Elf van de twaalf tieners geloven in God. Een aantal van hen werd de vraag gesteld of ze later nog steeds zouden geloven, allen beantwoorde dat bevestigend. Ik merk bij hen dat zij het gewend zijn om in een minderheidspositie te zitten, vaak zijn ze een van de weinige, zo niet de enige gelovige in de klas. Niet deze minderheidspositie, nog hun vragen en twijfels, lijkt hun geloof in de weg te staan. Het hoort er zelfs een beetje bij. We weten vanuit de theorie (en zullen dat in volgende paragraaf nog veel duidelijker lezen) dat deze jongeren bereid zijn actief te zijn in de maatschappij, volgens mij kunnen we hierdoor ook stellen dat zij bereid zijn als christen in de maatschappij te staan.

4.2 GELOOFSUITINGEN

Dit hoofdstuk wordt geschreven over de geloofsuitingen die de tieners aantrekt. Hierbij is het belangrijk om te weten, dat in de interviews hen de vraag werd gesteld welke geloofsuitingen hen het meest *aanspreekt*, niet wat ze zelf het meest *doen*. Dit omdat het dit mij een relevantere vraag leek met oog op het doel van dit onderzoek, namelijk hoe De Brug beter kan aansluiten op deze doelgroep.

Figuur 3

De tieners die ik heb geïnterviewd waren voor 75% tieners die actief betrokken zijn op (het jeugdwerk van) De Brug.

Kerkdienst en jeugdclub

Zowel in het interview als in dit rapport zijn de onderwerpen 'kerk(dienst)' en 'jeugdclub' afzonderlijke hoofdstukken. Daarom zal ik hier in dit hoofdstuk niet verder op in gaan. Hiervoor verwijs ik naar de hoofdstukken 3.3 en 3.4.

De ander helpen

Na slechts enkele interviews begon het op te vallen, nog voordat de resultaten waren verwerkt, dat 'de ander helpen' zo belangrijk is voor deze tieners in het uiten van hun geloof. Bij de verwerking van de resultaten blijkt dit ook. Acht van de twaalf respondenten hebben deze in hun top-4 staan, waarvan vier op plek 1. Blijkbaar is dit voor veel tieners de manier bij uitstek om je geloof te uiten. Dit werd zo'n groot thema in de gesprekken dat ik er zelfs over na heb gedacht om de titel van dit rapport ernaar te laten verwijzen. Het zou net

"De ander helpen vind ik heel belangrijk, want God is er door de mensen heen. Als je andere mensen helpt, dan help je God eigenlijk."

zo goed de 'diaconale generatie' of 'generatie 'let's go'' kunnen heten. Deze tieners zijn bereid de handen uit de mouwen te steken. Tieners die dit antwoord niet zo hoog plaatsen, geven ook aan dat het goed en belangrijk is om anderen te helpen. Maar zij

geven hierbij bijvoorbeeld aan, dat ze het helpen van iemand niet direct aan het geloof koppelen. Maar wat is het dan dat ze aanspreekt hierin? Ten eerste wordt veel genoemd dat dit een Bijbels principe is. Dit heeft te maken met de morele waarden van het christelijk geloof, die door veel tieners belangrijk gevonden worden. Wanneer hen gevraagd wordt naar wat ze belangrijk vinden in het christelijk geloof, komt al vaak dit punt naar boven: de algemene wet / morele waarden om goed te zijn voor je naaste. Ten tweede is het is voor de tieners niet alleen een moeten of iets omdat het hoort. Veel tieners zeggen dat ze zichzelf beter voelen wanneer ze iets voor een ander doen. Een aantal tieners noemen concrete voorbeelden, zoals hulp aan een

“Ja bidden is gewoon voor mij het meest de manier om het dichtst bij God te komen. Een soort gesprek.”

zieke buurman en hulp bij het huiswerk van vriendinnen. Blijkbaar vinden veel van deze tieners het gewoon erg fijn om de helpende hand uit te steken naar degene die dat nodig heeft, want deze dingen hebben niet per se met geloof

te maken. Ook geven tieners aan niet egoïstisch te willen zijn dat je alleen maar met jezelf bezig bent. Een tiener noemde hierbij bijvoorbeeld ook het gebed, ze wil niet alleen maar voor zichzelf bidden maar bid ook altijd voor anderen. Ten derde spreekt deze vorm veel tieners aan omdat het betekent dat ze concreet iets kunnen doen. De meeste andere categorieën bij deze vraag hebben passiviteit in zich (zoals de kerkdienst en deels de jeugdclub) of is iets dat je alleen doet (zoals bidden of Bijbel lezen). Iets doen voor een ander is actief en betreft ook altijd andere mensen, al is het alleen maar die ander die je helpt. De ander helpen staat dus, samen met de jeugdclub, met kop en schouders boven de rest. De tieners kunnen ook heel goed aangeven waarom ze dat zo aanspreekt. Toch rees bij mij telkens de vraag of ze dit wel zien als een manier om hun geloof te uiten, of toch meer als een algemene deugd. Als ik de antwoorden beschouw vermoed ik toch meer dat laatste. Een link met het theoretisch kader zie ik hier met wat geschreven is over de maatschappelijke betrokkenheid van deze generatie. Dat kunnen we hier herkennen, vooral ook dat dit niet meer via de officiële kanalen gaat, maar de tieners helpen het liefst in hun directe context.

Gebed

Over bidden zijn de meningen wel wat verdeeld. In figuur 3 lijken de verschillen niet zo groot, maar dat zijn ze best wel. Vier van de twaalf tieners hebben gebed in hun top-4 staan, waarvan twee op nummer 1. Best een verschil met ‘de ander helpen’, maar alsnog geven de tieners aan gebed wel belangrijk te vinden. Meestal noemen ze hierin eerst het gebed met het gezin rondom de maaltijden en soms ook het bidden voor het slapengaan. Drie van de twaalf tieners geven aan niet persoonlijk te bidden. Twee omdat ze überhaupt weinig met geloof hebben en er het nut niet van inzien, de andere omdat het gebed iets vaags voor haar is. Ze vind het lastig om te weten of het gebed iets toevoegt, tot wie of wat ze bidt en hoe dat dan werkt.

Hieronder gaan veel grotere vragen en twijfels schuil bleek uit dat gesprek, namelijk of ze überhaupt wel gelooft dat God bestaat. Hierover hebben we al kunnen lezen in voorgaand hoofdstuk (4.1)

De gebedspraktijk van de tiener gaan dus hand-in-hand met of ze wel of niet geloven. Bij degenen die aangeven wel persoonlijk te bidden is er wel verschil. De één geeft aan wel te bidden bij problemen van zichzelf of anderen, maar verder eigenlijk nooit, terwijl het voor de ander een dagelijkse gewoonte is. Bij sommigen zelfs de hele dag door. In het geval van die laatste is het gebed iets wat verweven is met alles wat ze doet. Bidden ziet zij dan ook niet als iets wat je doet op een bepaald moment in een bepaalde houding, maar gewoon een connectie met God hebben die de hele dag 'online is'. De meeste tieners geven echter aan hier wel een standaard moment voor te hebben, vooral voor het slapen gaan. Een aantal tieners, die regelmatig persoonlijk bidden, gaven aan dat bidden rust geeft. Het is een moment van nadenken, stil zijn en je hart kunnen luchten.

Zingen / muziek maken

De categorie zingen en muziek maken, scoort ook vrij hoog in dit onderzoek. Het toeval wil dat ik veel muzikanten voor me heb gehad, wat deze score grotendeels verklaart. Zes van de twaalf tieners zijn actief in muziek of zang. Dat betekent echter niet dat zij ook allemaal een hoge waardering hebben voor muziek op het gebied van geloofsuitingen. Drie van hen hebben muziek ook op plek 1 staan, maar de rest van hen geeft aan muziek als hobby te zien en dat niet koppelen aan het geloof. Om dat af en toe te doen (bijvoorbeeld in de band voor een jeugddienst) vinden ze erg leuk, maar thuis spelen ze liever pop- of andere muziek. Degenen die niet tot de muzikanten behoren, geven allemaal aan heel weinig relatie te zien tussen hun geloof en zingen en muziek maken. Een aantal van hen geeft zelfs aan niets te hebben met kerkelijke- / christelijke muziek.

Gesprek over het geloof

Er wordt over het algemeen weinig gesprek gevoerd over het geloof onder deze tieners. Toch zijn er vier tieners die deze categorie wel in hun top-3 hebben staan, waarvan een op plek 1. Maar buiten deze vier om scoort het voeren van een geloofsgesprek erg laag. De vier die het wel belangrijk vinden hebben hiervoor verschillende argumenten. De een omdat die daarin de verdieping kan vinden die hij elders (in de kerk) niet vindt, de ander ziet het meer als apologetiek. De seculiere omgeving vraagt soms om haar reactie en die gesprekken voert ze graag. Alle andere tieners hechten weinig waarde aan een gesprek over het geloof of de Bijbel en doen dat ook weinig. Het gesprek met leeftijdsgenoten op de club wordt hierin wel waardevol geacht. Daarover in hfst. 3.4 meer.

De Bijbel

Voor veel christenen hoort bidden en Bijbel lezen bij elkaar. Het heeft ook raakvlakken, je doet het beide meestal alleen en het heeft te maken met je relatie met God, maar voor deze tieners is dat anders. Waar bidden voor de meeste tieners nog wel thuishoort in hun persoonlijk geloofsleven, is dat voor Bijbel lezen niet het geval. Geen enkele tiener leest voor zichzelf de Bijbel. Dat betekent overigens niet dat ze de Bijbel onbelangrijk of irrelevant vinden. Drie van de twaalf tieners hadden

“Bijbel lezen vind ik best wel saai eigenlijk. Ik doe het nooit zelf, maar bij het eten lezen we een dagboekje. Zo’n boekje probeert het wat uit te leggen, maar dan snap ik er vaak nog steeds niet zoveel van. Dan let ik ook niet echt op.”

Bijbel lezen nog wel in hun top-3 van aansprekende geloofsuitingen staan, maar zelf lezen doen ze dus niet. Toch geven veel van hen aan de Bijbel wel belangrijk te vinden, maar er bestaat een grote drempel voor hen om die individueel te lezen. De voornaamste redenen die hiervoor gegeven worden zijn, dat ze de Bijbel moeilijk te begrijpen vinden en dat ze het saai vinden om de Bijbel te lezen. Zij gaven daarom aan het goed te vinden dat er thuis, in de kerkdienst en op de club tijd aan de Bijbel wordt besteed, want uit zichzelf doen ze dat niet. De

tieners denken nogal dubbel over de Bijbel. Enerzijds vinden ze het een goed boek. Het geeft goede richtlijnen voor het leven, maar tegelijkertijd roept het veel vragen en twijfels op. Die goede richtlijnen gaan wederom over de Bijbelse morele waarden. Deze worden erg belangrijk gevonden door de tieners. Die vragen en twijfels gaan niet alleen over de moeilijkheid van de Bijbel in hoe het geschreven is en wat het betekent, maar ook over de inhoud van de Bijbel. Een aantal tieners geven aan moeite te hebben met een aantal verhalen uit de Bijbel. De kinderbijbel wordt als voorbeeld genoemd; er staan veel verhalen in die ze vroeger klakkeloos aannamen, maar nu vragen ze zich af of zo’n verhaal waar kan zijn. Ook het auteurschap van Bijbelboeken of de totstandkoming van de Bijbel, roept vragen en twijfels op bij sommigen. Dit hangt samen met wat in hoofdstuk 4.1 geschreven werd, over de verklaarbaarheid van vragen en twijfels rondom het geloof in de levensfase. Kortom: de tieners vinden de Bijbel maar een ‘lastig ding’, maar zien er wel de waarde van in.

4.3 DE KERKDIENTST

De kerk kwam tijdens meerdere onderwerpen van het interview terug bij de meeste tieners. Bijvoorbeeld wanneer het ging over tijd aan geloofszaken besteden bij het onderwerp ‘vrijtijdsbesteding’ en bij het onderwerp ‘geloofsuitingen’. Maar er was ook een onderwerp geheel gewijd aan de kerkdienst. Hierdoor is er veel gesprek geweest en gezegd over de kerkdienst door tieners. Bij het onderwerp kerkdienst vroeg ik de tieners wat voor hen redenen waren om naar de kerk te gaan. Ook bij dit

onderwerp zou ik daarom een cirkeldiagram toe kunnen voegen. Dit doe ik echter niet, omdat deze nietszeggend is. De percentages bij elke antwoordmogelijkheid zijn namelijk vrijwel gelijk. Zelfs het antwoord met de laagste score staat bij een enkele respondent op plek 1, en omgedraaid. Hierdoor zal ik me helemaal niet op de cijfers rondom dit onderwerp richten maar alleen op wat gezegd is. Bij het onderwerp 'kerkdienst' werd de tieners de vraag gesteld: 'wat zijn voor jou redenen om naar de kerk te gaan?'. Hierbij had ik acht antwoordmogelijkheden; 'God leren kennen / ontmoeten', 'gemeente ontmoeten', 'vrienden ontmoeten', 'vanwege ouders', 'Omdat ik een taak heb', 'voor de preek', 'om te zingen / bidden' en 'omdat het goed voelt'. Daarbij hadden ze ook nog het vraagteken, waarmee ze een extra reden konden aandragen. Deze opties legden de tieners op volgorde van wat voor hen de belangrijkste redenen waren om naar de kerk te gaan.

Algemeen

Bij het onderwerp 'geloofsuitingen' (4.2) waren de meningen zagezegd 'evenredig verdeeld': De ene helft van de tieners is negatief, de andere helft positief wat betreft de kerkdienst. Dit blijkt niet alleen uit de plek waarop 'naar de kerk gaan' ligt, maar ook uit de argumenten daarbij. Degenen die negatief zijn, vinden de kerk vooral saai, moeilijk en iets voor volwassenen. De tieners die positief zijn over de kerkdienst, zien er vooral de waarde van in op educatief gebied. Niet dat ze altijd iets leren, maar zo is de kerkdienst wel bedoeld, volgens hen. Ze willen er iets leren over de Bijbel, God en het geloof. Opvallend is, dat bij deze vraag het antwoord 'omdat het een goed gevoel geeft' het hoogst scoort (ook al waren de marges klein), aangezien de helft van de tieners overwegend negatief is over de kerk.

God ontmoeten

Een klein aantal tieners geven aan dat (een van de) voornaamste redenen om naar de kerk te gaan, is om God te ontmoeten en beter te leren kennen. De nadruk bij de argumenten van de tieners ligt dan vooral op dat laatste gedeelte: dat ze meer over God willen weten en Hem willen leren kennen. Ook hieruit blijkt de educatieve rol die de kerkdienst heeft, volgens veel tieners. In het leren kan je ook God ontmoeten volgens een van de tieners.

Doordat je dan dingen leert die je moet doen of juist niet moet doen, dacht hij: 'daar heeft God wel een punt'. Voor hem is dat iets waarin hij een ontmoeting met God herkent. Dit antwoord wordt soms echter ook als

"Ik wil God gewoon beter leren kennen en steeds meer over hem wil weten, omdat Hij ook wel veel over mij weet. Ik denk dat Hij mij beter kent dat ik Hem."

'*wishfull thinking*' gegeven, ze gaan naar de kerk omdat ze God willen ontmoeten, maar het gebeurt niet. Zo zegt een tiener dat ze het gevoel heeft dat dit een van de belangrijkste redenen zou moeten zijn, maar dat ze hier zelf nog geen gevoel bij heeft.

Ook iemand anders geeft dit aan, hij zegt het jammer te vinden nooit iets van God te ervaren in de kerkdienst, maar dat een van de redenen om te komen wel is omdat hij daarop hoopt. Maar het grotere deel van de tieners geeft dus aan dit minder of niet als een reden te zien om naar de kerk te gaan. Een tiener is hierin erg stellig en zegt, dat voor haar gevoel God helemaal niet aanwezig is in de kerk. De kerk is veel meer 'de school van het geloof' dan de plek waar je God ontmoet. Die ontmoet ze eerder als ze alleen is en bid. Ook andere tieners zeiden dat ze niet het gevoel hebben God te ontmoeten in de kerk.

Gemeenschap en vriendschap

Twee andere antwoordmogelijkheden waren 'de gemeente ontmoeten' en 'vrienden ontmoeten'. In dit stukje pak ik deze samen, want ze hebben veel gemeen. Al is voor veel tieners die tweede, hun vrienden, wel belangrijker. Maar sommige tieners geven ook aan geen vrienden te hebben in de gemeente, voor hen is dan automatisch de rest van de gemeenschap veel belangrijker. Zo zegt een tiener dat hij wel voor ontmoeting met de gemeente naar de kerk gaat, maar vooral voor de ontmoeting met zijn vrienden. Als die er niet zijn, vind hij de ontmoeting met de gemeente niet zo belangrijk. Een ander geeft aan geen vriendinnen in de gemeente te hebben, maar het leuk te vinden om oudere mensen te ontmoeten. Ze zind het namelijk heel bijzonder dat er ouderen zijn in de gemeente die geïnteresseerd zijn in haar verhaal. Het blijkt uit hun antwoorden, dat vriendschappen in de gemeente ervoor zorgen dat tieners het leuker vinden om naar de kerk te gaan. Maar het ontbreken van vriendschap in de kerk is geen reden om niet te komen. Een gebrek aan gemeenschap is dat wel! Zo zegt de tiener, die grotendeels geloof en kerk heeft losgelaten, dat dit is wat hij erg gemist heeft. Hij vond en vindt geen aansluiting bij leeftijdsgenoten, maar ook niet bij andere leeftijden. Blijkbaar is het meer van belang dat er een gemeenschap is en dat ze het gevoel hebben dat ze daar helemaal bij horen, dan dat ze een groepje vrienden in de kerk hebben. Maar uiteraard kan je deze twee ook niet tegen elkaar uitspelen.

De rol van de ouders

Het komt niet als een verrassing dat de rol van de ouders erg groot is, dit hebben we al meerdere malen vastgesteld. Voor veel tieners is dit ook een belangrijke reden om naar de kerk te gaan. Velen geven aan dat als hun ouders hen zondagochtend niet uit bed zouden halen, ze daar liever in blijven liggen. Dit betekent overigens niet dat de tieners zich gedwongen voelen. De meesten zeggen dat ze het niet erg vinden om naar de kerk te gaan, maar als ze die keuze zelf zouden moeten maken, dan zouden ze waarschijnlijk minder vaak gaan. Ook kan dit antwoord geïnterpreteerd worden als 'een gewoonte met het hele gezin'. Een paar tieners gaven aan dat ze dit antwoord hoog hadden liggen omdat het een gewoonte is om met het gezin naar de kerk te gaan, niet omdat ze van hun ouders moeten. Toch waren er ook tieners die zeiden dat ouders weinig tot geen rol spelen in hun keuze om naar de kerk te gaan. Zij zeggen

wel dat dit ooit een rol heeft gespeeld, maar dat ze inmiddels zelf gewoon de keuze maken om naar de kerk te gaan (of niet te gaan). Dit geldt voor vier tieners. Aangaande dit onderwerp werd er ook gesproken over de toekomstige kerkgang, of ze later, wanneer zelfstandig, ook nog naar de kerk zouden gaan. Eigenlijk alle tieners die dit gevraagd werd reageerden instemmend, behalve die twee die nu ook al amper in de kerkdienst aanwezig waren. Maar de rest zegt dus later nog steeds naar de kerk te gaan, al denken ze meestal dat dit niet wekelijks zou zijn.

Vanwege een taak

Een deel van de tieners heeft geen taak in de zondagse dienst, voor hen speelt dit uiteraard geen rol. Maar allen die wel een taak hebben, geven aan dat dit voor hen een belangrijke reden is om naar de kerk te komen. Iedere tiener die een rol heeft, spreekt hier zeer positief over. Voor één tiener is het zelfs de enige reden om nog te komen. Hij komt eigenlijk nooit meer in de kerk, maar hij is er wel als hij moet collecteren. Twee anderen zeggen dat ze het liefst in de kerk zijn als ze muziek

“Ik ga het liefst naar de kerk als ik moet spelen. Simpel. Ik ben er altijd te vinden als er muziek gemaakt moet worden.”

mogen maken. Voor nog een andere tiener heeft haar moeder het zo geregeld dat ze bijna iedere week een taak heeft, zodat ze het ook naar haar zin zal hebben. De kerkdienst vond ze vaak lastig en saai, maar om te helpen bij de oppas en de kindernevendienst vindt ze leuk. Erg positieve geluiden dus rondom het hebben van een taak voor tieners. Ze zijn enthousiast als ze mogen doen wat ze leuk vinden, zoals muziek maken. Het valt hierin op, dat muziek maken en collecteren populairder is bij jongens en de kinderoppas en kindernevendienst bij meiden. Het betekent overigens niet dat alle tieners staan te springen om iets te doen. Tieners die geen taak hebben, geven aan dit ook niet te willen. Zij hebben het toebedeeld krijgen van een taak dan bewust afgehouden. Hierin herken ik een aantal dingen die eerder geschreven zijn. De eerste link die snel gelegd is, is die naar de activiteit van de huidige generatie. Ze zijn graag bezig en bereid te helpen, omdat dit actief en concreet is. Ook lazen we in het theoretisch kader dat er gezegd dat het goed is om tieners een taak te geven: ‘Jongeren zouden een taak moeten krijgen die ze nuttig vinden, die emoties oproept, of waarvan ze denken dat het hen sociaal aanzien geeft’ (Nelis & van Sark, 2010).

De preek

In het groepsinterview brainstormden we over het onderwerp: ‘jeugddienst, wat hoort daarin en wat niet?’. Het eerste wat er opgeschreven werd was: “geen preek.” Dit zorgde bij de leiding wel even voor een schok. Er was door hen al oriënterend over de inhoud van de jeugddienst gesproken en dit was een van de weinige, zo niet het enige onderdeel dat wel vast stond. Even later voegde diezelfde tiener daar iets anders aan toe: “wel een praatje.” Dit geeft volgens mij meteen zeer kernachtig weer

hoe de tiener over de zondagse preek denkt. Ze vinden een inhoudelijk 'praatje' zeer belangrijk, maar ze zijn negatief over hoe dat wordt gedaan in de zondagse preek. De meeste tieners vinden de preek een belangrijk onderdeel van de dienst. Voor een aantal tieners is dit zelfs een van de belangrijkste redenen om naar de kerk te gaan.

"Naar de kerk gaan is echt heel erg belangrijk, omdat ik echt een luie donder ben soms. Ik pak echt niet vaak genoeg de Bijbel. Dan is het handig als iemand anders dat voor me doet die er nog voor geleerd heeft ook!"

Maar ook tieners die dit minder hoog op hun lijstje hebben, geven aan dat de preek wel een belangrijk onderdeel is van de dienst. Hiermee komen we weer op de educatieve waarde, die de kerkdienst volgens de meeste tieners heeft. De preek vervult een belangrijke rol in het leren kennen van God en de Bijbel. De tieners willen daaruit lessen halen voor hun eigen leven. Ook omdat tieners het zelf erg lastig vinden om de Bijbel te lezen en begrijpen, vinden ze het erg goed dat er een dominee is, die er veel verstand van heeft, om hen dat in een preek te leren. Toch weten we vanuit het onderwerp 'geloofsuitingen' al, dat er ook nogal wat negatieve geluiden zijn rondom de kerkdienst. Deze hebben voor een deel te maken met de preek. Hoe komt het dan dat er negatieve geluiden zijn als ze hier blijkbaar wel veel waarde aan hechten? Dit heeft vooral te maken met het feit dat de huidige preken de tieners vaak niet aanspreken. Dat tieners aangeven dat de preek het middel is om dingen over God, Bijbel en hun eigen leven te leren is *'wishfull thinking'*. Ze vinden dat dit zou moeten gebeuren, maar dat doel wordt over het algemeen niet gehaald. De redenen die ze hierbij aangeven, waren soms nogal stereotype voor een tiener. Er worden dingen genoemd als: 'soms lig ik half te slapen' of: 'de preek vind ik meestal maar saai en dwalen mijn gedachten af'. Maar het is over het algemeen niet zo dat ze onverschillig zijn en er niet over nagedacht hebben. Wanneer hen gevraagd wordt wat volgens hen dan wel een goede preek is, kunnen ze daar blijkbaar heel goed antwoord op geven. Door wat de tieners aangeven kunnen we een aantal factoren onderscheiden, die belemmerend of bevorderend werken voor de waardering voor de preek van de tiener:

Belemmerend:

- Eigen concentratievermogen v.d. tiener
- Lengte van de preek
- Moeilijkheidsgraad van de preek
- Onsamenhangend geheel

Bevorderend:

- Raakvlak met leven v.d. tiener, praktisch en bruikbaar
- Leerzaam (uitdagerend), maar duidelijk
- Eenvoudig taalgebruik

Al deze punten komen dus rechtstreeks vanuit de tieners, zowel als antwoord op de vraag als wanneer ze uit zichzelf iets over de preek zeiden. De meest gehoorde belemmering voor de tiener is de moeilijkheid van de preek en dat het hen niet aanspreekt omdat ze er niets van herkennen in hun eigen leven. Die laatste is tegelijk het punt wat uit elk antwoord klonk op de vraag naar een goede preek, ze verlangen naar iets wat hen raakt, iets wat ze herkennen en waardoor ze worden aangesproken. Blijkbaar gebeurt dat bij hen erg weinig. Dit heeft veel met de belevingscultuur te maken. Iets moet je emotioneel raken om interessant te zijn. Maar ook de educatieve waarde van de kerkdienst komt in dit onderzoek vaak naar voren, dit zien we hier terug in het punt dat ze ook willen dat de preek 'leerzaam (uitdagend)' is.

Zingen in de kerk

Zingen in de kerk was in het interview een antwoordmogelijkheid samen met bidden in de kerk. Vanwege de uitkomst van de gesprekken scheid ik deze in dit rapport. Alle antwoordmogelijkheden scoorden dus allemaal ongeveer even hoog, dus deze werd ook vaak genoemd. Maar in de argumentatie van de tieners bleek dan altijd dat het hier vooral ging om het bidden, niet om het zingen. Niet een van de tieners zei het zingen in de kerk te kunnen waarderen. Niet dat ze hier negatief over waren, niemand heeft ook gezegd het zingen in de kerk vreselijk te vinden. Een aantal tieners geeft aan gewoon niets te hebben met zingen, dus ook niet in de kerk. Maar toch is het opvallend dat iedereen hier aangaf niets te hebben met de muziek in de kerk, zeker aangezien ik een relatief groot aantal tieners heb geïnterviewd die veel met muziek doen. Een van deze tieners zei ook heel concreet: "Psalmen houdt ik niet zo van (om te spelen), maar opwekking vind ik wel leuk." Een tiener gaf nog aan dat ze zelf niets heeft met zingen, maar dat God het blijkbaar fijn vindt als er voor Hem wordt gezongen, dus dat ze het dan maar gewoon moet leren. In het groepsinterview ter voorbereiding op de jeugddienst was zingen ook een groot onderwerp van gesprek. Op de mindmap kwam al snel 'geen psalmen en gezangen' te staan. En het gesprek daarover bleek het hierbij vooral om de oudere psalmberijmingen en gezangen te gaan. Modernere Psalmberijmingen (zoals psalmen voor nu) en gezangen uit meer moderne gezangenbundels (zoals opwekking en op toonhoogte) werden wel gewaardeerd.

Gebed in de kerk

Veel tieners waren, in tegenstelling tot zingen, juist zeer positief over bidden in de kerk. Bij het onderwerp 'geloofsuitingen' werd over persoonlijke gebed vaak gesproken als een moment van rust en nadenken. Dit kwam terug in het spreken over gebed in de kerk, ook dit ervaarde een aantal tiener als een moment van rust en bezinning. In De Brug wordt ook vaak een moment stilte gehouden om ruimte te geven aan het persoonlijk gebed. Dit werd door een aantal tieners ook al prettig ervaren, bij een tiener zorgde dit er zelfs voor dat deze antwoordmogelijkheid op plek 1 lag. Er werd ook waardering uitgesproken voor hoe predikanten kunnen bidden. Zo

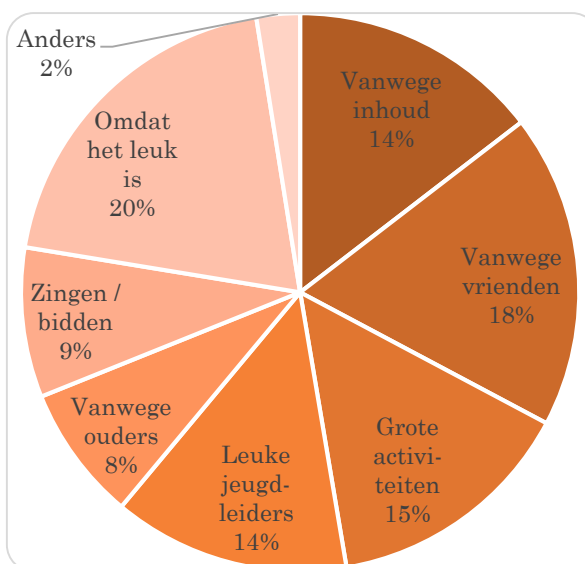
zei een tiener vaak ook wel weer te leren van dingen die in het gebed gezegd worden en een ander sprak waardering uit voor dat ze ‘altijd wel weer dingen weten te bedenken om voor te bidden’. Ook hierin zien sommige tieners dus het educatieve element van de zondagse eredienst in terugkomen.

Overige

Een aantal tieners gaven -tussen de regels door- nog een reden aan om naar de kerk te gaan. De wekelijkse kerkdienst brengt een bepaalde structuur aan in hun leven. In het dagelijkse leven vinden ze het lastig om tijd vrij te maken om met God, Bijbel of geloof bezig te zijn. Doordat ze elke week naar de kerk gaan hebben ze dat in ieder geval wekelijks een moment met God.

4.4 DE TIENERCLUB

Net als over de kerkdienst, werd in het interview ook gevraagd naar redenen voor de tieners om naar de tienerclub te gaan. De antwoorden die hierbij gegeven worden, zijn veel eenduidiger en daardoor ontstaat een overzicht dat al best wel veelzeggend is. In het cirkeldiagram van figuur 4 kunt u het gemiddelde van de antwoorden zien. Zoals bij figuur 3 (blz. 22) al is geschreven, is het hierbij belangrijk de representativiteit van dit onderzoek in het oog te houden. Daar bleek namelijk dat de tienerclub zeer hoog scoorde als het gaat om

Figuur 4

geloofsuitingen, maar dit is ook te verklaren door het feit dat 75% van de respondenten actief betrokken zijn bij de tienerclubs. Dit hoofdstuk gaat over waarom de tieners de club dan zo hoog waarderen. Daarom zal ik in dit hoofdstuk ook veel aandacht besteden aan die 25% die niet actief betrokken zijn op de tienerclubs. In dit hoofdstuk worden eerst de thema's behandeld die naar mijn mening het meest relevant zijn. Dit zijn 'plezier vs. inhoud' en 'relatie'. Vervolgens worden nog andere dingen behandeld die rondom dit onderwerp besproken zijn.

Plezier en inhoud

De grootste reden voor een tiener om naar de tienerclub te gaan, is omdat het leuk is. Dit is voor een deel te verklaren door de representativiteit van het onderzoek, dat de meeste tieners ook actief betrokken zijn op de club. Toch mag dit opgevat worden als een groot compliment voor het jeugdwerk van De Brug. Dat 'omdat het leuk is' de grootste reden is om naar de club te gaan, wordt bevestigd doordat 'vanwege ouders'

de minst gekozen reden is. Er is niemand die verplicht wordt naar de club te gaan en toch gaan negen van de twaalf tieners. Sommigen zeggen wel dat ze weten dat ouders het fijn vinden als ze wel gaan, maar dat is voor hen geen reden om te gaan. Ze komen uit eigen beweging, voornamelijk omdat ze het leuk vinden. Ze geven aan de club vooral leuk te vinden door de mensen die daar zijn, daar ga ik later verder op in bij 'relatie'. Maar ook de avond zelf wordt leuk gevonden door de activiteiten die er zijn. Er was slechts een tiener die aangaf de club niet leuk te vinden. Hij zij afgehaakt te zijn omdat hij weinig binding had met de groep leeftijdsgenoten en het is te weinig diepgaand volgens hem. De leuke dingen die op een clubavond worden, die volgens veel tieners club juist leuker maken, worden door hem gezien als

"Inhoud vind ik toch wat minder belangrijk. Club is toch vooral voor de gezelligheid."

"Maar ik denk dat de inhoud uiteindelijk nr. 1 is. Omdat je daardoor God beter leert kennen."

vervelend en afleidend van waar het om zou moeten gaan. Drie andere tieners geven ook aan club wel leuk te vinden, maar toch zelden of nooit op de avonden te komen. Dit heeft dan voornamelijk te maken met het feit dat het op de vrijdagavond is of dat ze die tijd er niet in willen investeren. Zij zijn vaak wel betrokken bij andere onderdelen van het jeugdwerk, die niet op vrijdagavond zijn. Inhoud wordt soms gezien als de tegenhanger van plezier. Hoe meer inhoud, hoe minder plezier en vice versa. Het is echter nog maar de vraag of dit zo is. Want ook de inhoud is een veel gegeven antwoord als reden om naar club te gaan. Voor één tiener zelfs de belangrijkste reden. Hierin werd veel de parallel getrokken met de kerkdienst. Net als de kerkdienst heeft de tienerclub een educatieve functie. Het verschil is dat dit onder leeftijdsgenoten is, interactief is en wél aansluit bij hun leefwereld. Een van de tieners zei hierover dat hij de onderwerpen en Bijbelstudies op de club altijd erg boeiend vindt, omdat deze vanuit het oogpunt van de jongeren worden gedaan. Een andere tiener vulde hem hierop aan: "Inhoud vind ik niet belangrijk, maar op de club zijn er altijd wel interessante onderwerpen." Over het algemeen gezien wordt plezier dus wel als het belangrijkste aspect van de tienerclub gezien, maar dit staat zeker niet tegenover de inhoud. Het jeugdwerk kan volgens hen niet zonder een goede inhoud. Plezier en inhoud zijn dus geen tegenstanders van elkaar, maar vullen elkaar juist aan.

Relatie

De tieners geven aan, dat de belangrijkste reden voor hen om naar de tienerclub te gaan, is omdat ze het leuk vinden. Dat komt dan weer grotendeels door de relaties die ze daar hebben. Dat is vanuit de literatuur ook eenvoudig te verklaren. Tieners hechten heel veel waarde aan het contact met *peers* en brengen graag tijd met ze door. Dat die binding zo belangrijk is, blijkt bijvoorbeeld uit het verhaal van de tiener

die is afgehaakt. Dat kwam mede doordat hij geen binding had met zijn leeftijdsgenoten. Tieners gaan naar de club omdat hun vrienden ook gaan, of omdat ze daar vrienden hebben gemaakt. Een tiener zegt dit letterlijk als antwoord: “Als eerste omdat het leuk is, ik vind dat we een leuke groep hebben.”

“Vooral vanwege vrienden. Ook wel omdat het leuk is, maar dat hangt ook samen met m’n vrienden. Als m’n vrienden er niet zouden zijn zou het een stuk minder leuk zijn.”

Uit alle reacties van de tieners is op te merken dat het hebben van vriendschappelijke relaties cruciaal is binnen het jeugdwerk. Niet alleen de relatie van de tieners onderling is hierin belangrijk, maar ook de relatie met de jeugdleiders. Ook hierover alleen maar positieve geluiden. Een tiener gaf aan dat hij de antwoordmogelijkheden ‘vrienden’ en ‘leiding’ gelijk legde, omdat hij voor zijn gevoel dezelfde verstandhouding heeft met de leiding als met zijn vrienden op die club. Over het algemeen werd er zeer positief gesproken over de huidige jeugdleiders.

Zingen en gebed binnen het jeugdwerk

Evenals bij de vraag naar redenen om naar de kerk te gaan, is ‘om te zingen/bidden’ ook een antwoordmogelijkheid bij de vraag naar redenen om naar de tienerclub te gaan. Bij de kerkgang zagen we daarin nog een scheiding tussen zingen en bidden in de kerk, waarbij gebed een belangrijkere rol speelt dan zingen, volgens de tieners. Als mogelijke reden om naar de club te gaan, eindigt deze antwoordmogelijkheid onderaan de ranglijst. Een veelgebruikt argument is: “dat doen we bijna nooit.” Hierbij geven de tieners aan dat er wel altijd gebeden wordt, maar dat gebed een kleine rol speelt en ze eigenlijk nooit zingen. Dat deze antwoordmogelijkheid het laagst scoort is dus niet zo verrassend. Het was echter niet zo dat de tieners dit missen. Zeker voor zingen lijken de tieners niet te porren, maar ook bidden vonden ze eigenlijk wel prima zo. Iemand geeft aan dat de leiding altijd bidt en dan wel vraagt of er nog gebedspunten zijn, maar meestal zijn die er niet. Een andere tiener zei dat ze het ook niet zo erg vindt dat gebed een kleine rol speelt op de clubs, bidden deed ze liever alleen.

4.5 CONCLUSIE

Bijna alle tieners van dit onderzoek geven aan in God te geloven, maar hebben ook veel vragen en twijfels. De manier die hen het meest aanspreekt om uiting te geven aan het geloof, is door anderen te helpen. Ze zijn graag actief, concreet en sociaal betrokken. De jeugdclub wordt erg gewaardeerd, vooral het leuke, interactieve en sociale daaraan. Maar ook de inhoud mag niet ontbreken. De kerkdienst daarentegen is minder populair. Veel tieners geven echter aan dat de kerkdienst wel waardevol is, vooral op educatief gebied. Maar hierin verschillen de wensen van de praktijk.

5. CONCLUSIE

Twee delen van dit rapport heeft u gelezen: deel 1 was het theoretisch kader (hoofdstuk 2) en deel 2 was het praktijkonderzoek (hoofdstuk 3 en 4). Nu komt het punt dat ik die twee naast elkaar leg en conclusies trek. In de conclusie ligt, evenals in de rest van het rapport, de focus op de leefwereld van de tieners en de plek van geloof en kerk daarin. Dit hoofdstuk bestaat uit 3 delen: 1. Een samenvatting, 2. de hoofdlijnen en 3. de aanbevelingen.

5.1 SAMENVATTING

5.1.1 Theoretisch kader

In ontwikkeling

De fase van de adolescentie is de tiener volop in ontwikkeling. Het is een tijd die in het teken staat van het ontwikkelen van een eigen identiteit. Daarnaast is er uiteraard de fysieke, cognitieve en sociaal emotionele ontwikkeling van de adolescent. Nieuwe onderzoeken tonen aan dat ook de ontwikkeling van de hersenen een grote rol speelt in de adolescentie en het gedrag van de adolescent.

Wat een generatie...

We leerden veel over de huidige generatie tieners. Wat is het een leuke generatie! Althans, die mening is mij toegedaan en anderen met mij (zoals Boschma & Groen, 2010). Het is een generatie van 'digitale inboorlingen', die sociaal, trouw, belevingsgericht, maatschappelijk betrokken en positief over hun toekomst is. Ze groeien op in een cultuur van individualisme en hedonisme en voelen zich daarin als een vis in het water.

Sociale context

Inherent aan hun levensfase maken de tieners zich steeds meer los van hun ouders en *peers* worden steeds belangrijker. Toch is voor deze generatie familie erg belangrijk, met name de plek van de ouders. Meer dan voorgaande generaties hecht de huidige generatie weer aan traditionele familiebanden. Toch klinkt er, van zowel professionals als van jongeren zelf, kritiek op de opvoeding. Dit is voornamelijk vanwege de behoefte van jongeren aan grenzen, die te veel ontbreken.

Onverminderd belangrijk zijn *peers*. Sociale contacten met hen zijn de levensaders van de jongeren. Maar, meer dan bij vorige generaties, staat bij deze generatie de vriendschappen in het teken van trouw en intimiteit.

Mediasmart

Deze generatie is erg goed met media. Dit is mede door hun handigheid met (sociale) media en omdat ze er zo enorm veel tijd aan besteden. Maar ook omdat ze, beter dan de vorige generatie, zich er bewust van zijn dat het zo'n grote rol speelt in hun

leven en er ook de gevaren van kennen. Toch brengt hun mediagedrag hen ook regelmatig in de problemen. Niet alleen doordat het internet ook een plek is waar veel rottigheid kan plaatsvinden, maar ook omdat het inbreuk doet op hun nachtrust en concentratievermogen.

Geloof en kerk

Alles wat met het christelijk geloof te maken heeft, is naar de marge van de samenleving verdrongen. Maar religie speelt daarentegen nog wel een grote rol. Toch geven nog maar weinig jongeren aan in God te geloven of naar de kerk te gaan. Toch leren we als kerk hier ook veel van, wanneer we luisteren naar de motieven van jonge kerkverlaters. Positief gelovige rolmodellen, met oprechte aandacht en interesse voor de tiener, zijn van cruciaal belang. Evenals dat de tiener weet dat hij onderdeel is van een groter geheel. Daarnaast is het zeer belangrijk dat de tiener serieus wordt genomen en betrokken wordt bij besluitvorming in de kerk.

5.1.2 Het praktijkonderzoek

Tijdsbesteding

De tijdsbesteding blijkt logischerwijs per tiener erg te verschillen. Een hoofdlijn hierin is de enorme plek die (sociale) media in hun leven heeft. Inherent aan hun leeftijd en de leerplicht, speelt ook studie een grote rol. Goede derden als vorm van vrijetijdsbesteding zijn hobby's, vrienden en tv, films en series kijken.

Lekker belangrijk

Dat deze generatie 'gelukkig zijn' als het hoogste goed ziet, blijkt ook uit de gesprekken met deze tieners. Ook is familie voor de meeste tieners van groot belang, belangrijker dan vrienden, maar die staan op de derde plaats. Opvallend is ook dat deze tieners blijkbaar amper bezig zijn met wat anderen van hun vinden.

Sociale beïnvloeding

Wederom blijkt familie een grote plaats te hebben in het leven van tieners. Gemiddeld genomen vinden ze de mening van ouders het belangrijkste, veel belangrijker dan de mening van vrienden. Opvallend hierin is dat de meeste tieners niet het gevoel hebben dat (sociale) media enige invloed heeft op hun besluitvorming. Dit terwijl het wel een enorme rol speelt in hun leven.

Geloof

Bijna alle tieners geven aan in God te geloven. Beelden van God die uit de beschrijvingen van de tieners komen zijn: Schepper, Heerser, Helper en Vriend. Maar geloof gaat hand-in-hand met twijfel. Niet over het bestaan van God, maar wel over de Bijbel, zowel inhoudelijk als wanneer de Bijbelse theorie naast de dagelijkse praktijk wordt gelegd. 'Als God zo is, waarom dan ...?'.

Geloven = doen

Hoe geven tieners uiting aan hun geloof of hoe zouden ze dat willen doen? Door te doen is de consensus. Het liefst zijn de tieners bezig, concreet iets doen en het liefst samen met anderen. Anderen helpen is de uiting die de tieners veruit het meest aanspreekt, snel gevolgd door naar de jeugdclub te gaan. Verder zijn de meningen erg verdeeld over de geloofsuitingen, misschien is de beste samenvatting hiervan nog wel, dat deze allemaal even impopulair zijn. Bij de één kan de kerkdienst het meest aanspreken, bij de ander juist het minst. Zo geldt dat ook voor het gebed, Bijbel lezen, enz.

Kerkdienst

Over de kerkdienst als geloofsuiting zijn de meningen dus verdeeld, wel was er consensus over het doel van de kerkdienst: educatie. De kerkdienst is de school van het geloof. Niet zomaar een bijbellesje, nee het moest wel relevant zijn en iets te maken hebben met hun leven. Dat is ook waarom de meesten aangeven zo weinig met de kerk te hebben, volgens hen gebeurt dat nu niet. Het niveau is vaak te hoog en het heeft geen raakvlak met hun leven. Zingen in de kerk vinden de meesten maar niets, het gebed werd daarentegen door sommigen wel hoog gewaardeerd.

De club

De tienerclub wordt onder deze tieners wel hoog gewaardeerd. Dit is te verklaren doordat deze tieners grotendeels betrokken zijn bij een club. Waarom ze gaan? Daar hoeven ze niet lang over na te denken: omdat het leuk is. De tegenstelling plezier tegenover inhoud, blijkt geen tegenstelling te zijn. Het belangrijkste van club is dan wel dat het leuk is, maar inhoud kan niet missen. In tegenstelling tot in de kerk, gaat de inhoud daar namelijk wel over hun leven en ze kunnen daar doen wat ze het liefst doen, er met elkaar over praten. Wat de club vooral zo leuk maakt zijn de mensen die erbij horen. Hierbij horen zowel de andere tieners als de jeugdleiders.

5.2 HOOFDLIJNEN

De samenvatting geeft ons overzicht van wat er geschreven staat in het rapport. Maar als we beide delen, het theoretische kader en het praktijkonderzoek, nu naast elkaar houden, wat zijn dan de 'grote thema's'? Wat leren we door dit onderzoek over 'de leefwereld van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar en de plek van geloof en kerk daarin'?

1. Het digitale tijdperk

Dat deze tieners opgroeit in het digitale tijdperk staat onvermijdelijk op de eerste plaats. We leven allemaal in het digitale tijdperk en voor de meeste mensen speelt dit een grote rol in hun leven. Maar voor deze generatie in het bijzonder, het is de

eerste die niet meer weet hoe het is om in een wereld zonder internet te leven. Dit betekent dan ook dat ze letterlijk niet weten hoe dat moet; zonder internet leven. Het is een eerste levensbehoefte geworden. Voor deze *digital natives* is er bijna geen verschil meer tussen *real life* en *virtual reality*, het zijn twee soorten realiteiten die in elkaar overlopen. Voor de tieners van De Brug geldt dit precies eender. Internet en sociale media zijn zaken die volledig verweven zijn met hun levens. Ze zijn mediasmart en besteden er veel tijd aan.

Het handboek *Kerk en Sociale Media* stelt, zoals de titel al doet vermoeden, dat dat de kerk zich moet laten zien op sociale media. Vaak loopt de kerk achter de feiten aan op technologisch gebied, terwijl internet en sociale media nu de domeinen zijn waar de meeste mensen een groot deel van hun leven doorbrengen. Dit betekend niet dat je alleen maar zichtbaar moet zijn op internet, maar ook actief deel kan nemen aan die nieuwe publieke domeinen. Kerkelijk websites zijn vaak vooral bedoeld als reclame voor zichzelf, maar het zou ook kunnen dienen als middel om mensen tot God te brengen, zoals een kerkdienst dat ook is. Voorbeelden hiervan zijn; bezinningswebsites, facebookpsalmen, twittergebeden of digitale pelgrimages (Berg & Bosman, 2012).

2. Pa en ma in de hoofdrol

De positieve rol van de familie, het gezin en vooral de ouders loopt als een rode draad door dit onderzoek. Pa en ma zijn erg belangrijk voor de huidige generatie, meer dan voor de vorige generaties, ondanks dat ze zich in deze levensfase losmaken van hun ouders en meer naar *peers* toetrekken. Dit geldt ook voor de tieners van de Brug. Toch klinkt er ook kritiek op de opvoeding vanuit de literatuur, maar niet alleen door professionals, ook vanuit de doelgroep zelf. De kritiek is vooral vanwege het gebrek aan kaders binnen de opvoeding. In het praktijkonderzoek wordt echter niets terug gehoord van deze kritiek bij de tieners. Wel herken ik signalen van deze kritiek in de gesprekken die we hebben gehad. Wat bijvoorbeeld merkbaar is bij de onderwerpen 'kerkdienst' en 'tienerclub', is dat ouders het lastig vinden om hun tiener te dwingen. Dit is begrijpelijk, in deze leeftijdsfase is het erg lastig om ze te dwingen in iets wat ze niet willen. Bij een tienerclub is dit extra begrijpelijk, want dit wordt vaak als optioneel gezien, naast de 'verplichte' kerkdienst. Toch is het wel erg verstandig om hier duidelijk kaders te stellen voor de tieners. Van Der Heijden (2012) signaleert dat tieners steeds eerder zelf de keuze mogen maken of ze naar de kerk willen, wat resulteert in steeds eerdere kerkverlating van jongeren. Waarom zou je als ouders je kind zulke fundamentele levenskeuzes laten maken, op een leeftijd waarin hun cognitieve vermogen nog niet volledig ontwikkeld is? De autoritieve opvoedingsstijl die De Winter (in Nelis & van Sark, 2010) aanraadt, wil ik daarom ook aanraden in de geloofsopvoeding: Het stellen van kaders (regels) is belangrijk, dit geeft juist ruimte om te experimenteren. Deze kaders zijn altijd bespreekbaar, ouders moeten dus verantwoording en uitleg kunnen geven, maar slechts beperkt onderhandelbaar.

3. Wij doen het wel

Wat vooral in de interviews opvalt, is de bereidheid van deze tieners om anderen te helpen. Ze zijn gemotiveerd om de armen uit de mouwen te steken en zich in te zetten voor het welzijn van anderen. Dit klinkt niet alleen door in het gedeelte waar het letterlijk ging om 'iets doen voor een ander', maar bijvoorbeeld ook in gesprek over hun tijdsbesteding en hun mening over de kerk. Ze geven aan het fijn te vinden als iets concreet, actief en samen is.

In het theoretisch kader zijn hier ook sporen van terug te vinden. Zo kunnen we daar lezen dat het bij de ontwikkelingsfase van de adolescentie past dat iets concreet en actief is. Ze hebben moeite met stilzitten en concentratie, dus dat ze liever aan het werk worden gezet is begrijpelijk. In hoofdstuk 2.2 werden typering van deze generatie beschreven. Daar kunnen we ook een aantal zaken herkennen die hierbij in verband staan. Zoals dat deze generatie sociaal is, maakt het niet verwonderlijk dat de tieners van De Brug aangeven dat ze liever samen dan alleen iets doen. In datzelfde hoofdstuk wordt ook geschreven dat deze generatie maatschappelijk betrokken is, wat te herkennen valt in de bereidheid van deze tieners de helpende hand toe te steken.

5.3 AANBEVELINGEN

Tot slot doe ik een aantal aanbevelingen aan De Brug, ook al is er vanuit De Brug vooral de vraag naar meer inzicht in de leefwereld van tieners en de plek van geloof en kerk daarin. Toch vloeien er vanuit een onderzoeksrapport, als vanzelfsprekend, een aantal aanbevelingen.

Geloofsopvoeding

Geloofsopvoeding is gericht op de geloofsontwikkeling van de tieners. Hierin spelen vele partijen een rol: de kerk, de jeugdclub, leraren, *peers*, andere betekenisvolle personen (Kock, Meester-van Laar, Roeland, & Vos, 2010), maar in de eerste plaats vooral de ouders (Heijden, 2012). Daarom zijn ouders misschien wel de belangrijkste doelgroep, als het gaat om kerkelijk jeugdwerk. Een van de hoofdlijnen van dit rapport is het belang van traditionele familiebanden; ouders zijn van groot belang voor tieners. Vooral ook als het gaat om geloofsoverdracht spelen zij een cruciale rol. Daar zijn alle auteurs van de gebruikte literatuur het wel over eens, maar wat ouders zelf misschien niet zo ervaren.

De Brug heeft in de afgelopen jaren ook veel geïnvesteerd in geloofsopvoeding. Dit onderzoek wijst de relevantie daarvan aan. Daarom moedig ik De Brug aan hierin te blijven investeren en manieren te blijven zoeken om de ouders te bereiken en te ondersteunen. Onderwijs en coaching zijn hierin denk ik het belangrijkste. Hierbij denk ik vooral aan het bewustmaken van ouders welke belangrijke rol zij vervullen, zowel

als rolmodellen en als begrenzers. Ouders zijn van groot belang als rolmodel, het ‘goede voorbeeld geven’ in een leven in geloof en met God. Maar ook het belang van grenzen en regels in de opvoeding, zoals hierboven geschreven staat over de autoritieve opvoeding.

Geloofseducatie

De tieners geven het een aantal keer duidelijk aan in de interviews; in de kerk speelt educatie een grote rol. Volgens velen is dit vooral in de kerkdienst belangrijk, maar ook bij de jeugdclub kan inhoud niet ontbreken. Maar wat moet er dan geleerd worden? Bijbelonderwijs vinden sommigen wel interessant, maar het moet vooral iets te maken hebben met hun leven. En punt van herkenning hebben met hun leven. Ik denk dat dit een belangrijk punt is voor De Brug om op te bezinnen: ‘hoe leren wij de tieners, in alle contactmomenten die we met ze hebben, dat de Bijbel en God relevant is in hun dagelijks leven?’.

Daarnaast blijkt uit gesprekken over geloof met de tieners ook veel twijfel. Niet zozeer over het bestaan van God, maar er leven wel vragen en er zijn onduidelijkheden. Soms zijn dit grote vragen van het leven, soms gaat het ook over kleinere dingen, zoals onduidelijkheid over het gebed. Voor beiden, zowel de grote als de kleine vragen, is blijkbaar geen plek waar deze gesteld en besproken worden. Ik denk dat het goed is als De Brug nadenkt over wat ze de tieners zouden willen leren. Rond de leeftijd van 17 groeien de tieners nu uit de bestaande jeugdclub, wat willen we dat de tieners dan kunnen en weten? In hoeverre hebben ze dan bijvoorbeeld geleerd wat de relevantie is van de Bijbel of de ‘functie’ van het gebed?

Met het oog daarop adviseer ik na te denken over een leerplan. Hiermee bedoel ik dat nagedacht wordt over wat we de jeugd willen leren, zowel op het gebied van kennis als op het gebied van vaardigheden. Wat moeten de tieners weten en kunnen voordat ze uit ‘de grip van’ het jeugdwerk raken? Als daarop antwoord is gegeven kan vervolgens nagedacht worden over wanneer en hoe dat onderwijs dan gegeven zou moeten worden. Dit beperkt zich niet tot de tienerclubs alleen, maar ook tot de kinderclubs en zelfs de kinderoppas en -nevendienst (KND).

Als voorzet is mijn advies om over de volgende onderwerpen na te denken:

- Wie is God?
- Wat betekent het geloof voor mij op dit moment?
- Bijbel lezen
- Gebed
- Zingen

Bij elk van de bovenstaande onderwerpen zou het volgens mij heilzaam zijn de volgende vragen te stellen:

1. Wat willen we dat de tieners hierover leren?

2. Wat willen we dat de tieners hierin kunnen?
3. Wanneer en hoe we ze dat (aan)leren

Om het gebed als voorbeeld te nemen: 1. wat willen we dat de tieners hierover leren? Vinden we dat ze moeten weten hoe de Bijbel over het gebed schrijft? Dat gebed een rol kan vervullen in het dagelijks leven? En moeten ze weten hoe andere gelovigen over het gebed denken?

2. Wat willen we dat de tieners hierin kunnen? Vinden we het belangrijk dat ze leren persoonlijk te bidden? Of misschien zelfs hardop in de groep?

3. En wanneer en hoe gaan we ze dat dan aanleren? Bij de kinderoppas en -nevendienst klinken vaak al de kinderbijbelverhalen waarin gebed een rol speelt, zoals verhalen van Mozes en Samuel. En als we willen dat ze leren persoonlijk (in een groepje) te bidden, wat is daarvoor dan de geschikte tijd, manier en plek in het jeugdwerk.

Op eenzelfde manier kan ook nagedacht worden over de andere onderwerpen, zoals Bijbel lezen en zingen. Hiervoor zou heel eenvoudig een schema gemaakt kunnen worden. Dit schema kan houvast, overzicht en gevoel van eenheid binnen het gehele jeugdwerk geven.

Een voorbeeld:

Wat wordt er geleerd betreft:	Kennis	Vaardigheid	Wanneer wordt dit geleerd?	Hoe wordt dit geleerd?
God				
Bijbel lezen				
Gebed				
Zingen				

<i>Voorbeeld bij gebed:</i>	<i>Wat de Bijbel hierover zegt</i>	<i>Wat de tiener hier zelf in kan</i>	<i>Bij KND / kinderclub / tienerclub</i>	<i>Door elke club af te sluiten met kind / tiener die bid</i>
-----------------------------	------------------------------------	---------------------------------------	--	---

Dit klinkt wellicht allemaal alsof alles dichtgetimmerd wordt, maar zo is het niet bedoeld. Dit kan opgevat worden zoals door Micha de Winter in Nelis & van Sark (2010) over grenzen in de opvoeding wordt gesproken: dergelijke kaders zijn nodig om binnen te kunnen experimenteren. Zonder kaders is er geen ruimte, zonder regels geen vrijheid.

Verantwoordelijke tieners

Tot slot wil ik nog een aanbeveling doen in het kader van taken en verantwoordelijkheden voor tieners. Een van de hoofdlijnen van dit rapport is dat deze generatie bereid is de handen uit de mouwen te steken. Vanuit de interviews

komt naar voren dat ze het liefst 'iets doen voor een ander', omdat dit concreet en actief is. Dit sluit aan bij de fase van hun ontwikkeling. Toch doet de kerk vaak dingen vóór de jeugd, zo weinig mét jeugd. Laat staan dat we iets dóór de jeugd laten doen. Van Der Heijden (2012), Boschma & Groen (2010), Nelis & van Sark (2010), Pimlott & Pimlott (2008), Kaethler (in Matsinger) en Matsinger zelf (2010), geven allemaal aan hoe belangrijk het is om tieners actief te betrekken. Die laatste pleit er zelfs voor om de jeugd te betrekken bij de besluitvorming in de kerk. Wat mij betreft is de kernzin uit het theoretisch kader, als het gaat over verantwoordelijkheid voor tieners, deze: 'Jongeren zouden een taak moeten krijgen die ze nuttig vinden, die emoties oproept, of waarvan ze denken dat het hen sociaal aanzien geeft' (Nelis & van Sark, 2010). Dit is volgens mij wel makkelijker gezegd dan gedaan. Ongetwijfeld is dit het beste zijn, maar in de praktijk is het vaak een flinke uitdaging. Ten eerste omdat het lastig kan zijn tieners ergens enthousiast voor te krijgen en ten tweede om ze enthousiast te houden. En als dit lukt, dan is het vaak nog steeds de vraag in hoeverre de taak die ze hebben naar behoren wordt uitgevoerd. Toch is het volgens mij goed om te kijken hoe De Brug dit zo goed mogelijk kan doen. Geen 'bezigheidstherapie' als trucje om tieners erbij te betrekken, maar om de tieners serieus te nemen en omdat die verantwoordelijkheid een trigger voor hen kan zijn om zich het geloof en de kerk eigen te maken. Zonder meteen al te concreet te worden, denk ik dat er op het gebied van kerk en sociale media veel te winnen is als tieners daarin actief zouden zijn. In 5.2 lazen we dat de kerk hierin vaak achter de feiten aanloopt, terwijl tieners vaak voorop open met nieuwe technologieën. Het zou denk ik een mooie uitdaging zijn om, samen met tieners, na te denken over het gebruik van internet en sociale media in de kerk en over kerk-zijn op internet.

BIBLIOGRAFIE

- Ahlers, D. J., & Boenders, R. (2011). *Generatie Z*. Amsterdam: Bertram en De Leeuw uitgevers B.V.
- Arnett, J. (2007). *Emerging adulthood: what is it, and what is it good for*. Oxford: Oxford University Press Inc.
- Bernts, T., & Berghuijs, J. (2016). *God in Nederland*. Uitgeverij Ten Have: Utrecht.
- Boersema, P., & Paas, S. (2011). *Onder Spanning*. Utrecht: Uitgeverij Kampen.
- Boschma, J., & Groen, I. (2010). *Generatie Einstein 3.0: slimmer, sneller en volwassener*. Amsterdam: A.W. Bruna Uitgevers BV.
- Crone, A., & Dahl, E. (2012). Understanding adolescence as a period of social–affective engagement and goal flexibility. *Nature*, 15.
- Crone, E. (2009). *Het Puberbrein*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Davison, A. (2014). *Uit liefde voor de wijsheid, de grote filosofen en hun invloed op de theologie*. Utrecht: Uitgeverij Kok.
- Dekker, D. G., & Stoffels, D. H. (2009). *Godsdienst en Samenleving*. Kampen: Uitgeverij Kok.
- Dijk, E. van (2011). *De hunkerende generatie*. Apeldoorn: Uitgeverij de Banier B.V.
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Fowler, J. (1995). *Stages of Faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. New York: Harper Collins Publishers.
- Heijden, S. van der (2006). *Mooie Mensen*. Almere: Coconut.
- Heijden, S. van der (2007). *Re:visie*. Kampen: Uitgeverij Kok.
- Heijden, S. van der (2012). *Kerk voor een nieuwe generatie, zoeken naar een kerk waarin jongeren geloven*. Heerenveen: Uitgeverij Medema.
- Hermes, J., Naber, P., & Dieleman, A. (2012). *Leefwerelden van jongeren*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Inhelder, B., & Piaget, J. (1958). *The growth of logical thinking from childhood to adolescence: An essay on the construction of formal operational structures*. Londen: Routledge and Kegan Paul.
- JOP. (2011, November 3). Geloofsontwikkeling van kinderen. *Moments*, pp. 46-47.
- Kaethler, A. (april, 2006). Adolescent hermeneutic. Four markers of an adolescent hermeneutic. *Journal of youth & theology*.

- Kock, J. de, Meester-van Laar, A., Roeland, J., & Vos, P. (2010). *Jong, mores en sores van jongeren van nu*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- Malschert, H., & Traas, M. (2002). *Werkboek jeugdcultuur*. Baarn: HBuitgevers.
- MarketResponse Nederland B.V. (2009). *Grenzen stellen bij pubers: vasthouden en loslaten*. Leusden: MarketResponse Nederland B.V.
- Matsinger, C. (2010). *Heilige grond - De plek van jongeren in de kerk*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- Matsinger, C. (2013). *Heilig vuur, jongeren leren geloven, hopen en liefhebben*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- Murray, S. (2004). *Church After Christendom*. Milton Keynes: Paternoster.
- Nelis, H., & Sark, Y. van (2010). *Het puberbrein: de ontwikkeling van jongeren (13e gewijzigde druk 2014)*. Utrecht: Kosmos Uitgevers B.V.
- Newcom Research & Consultancy. (2015). *Het Nationale Social Media Onderzoek*. Amsterdam: Newcom Research & Consultancy.
- Oestreicher, M. (2008). *Youth Ministry 3.0*. Grand Rapids, Michigan: Zondervan.
- Osmer, R. R. (2008). *Practical Theology*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publ. Co.
- Pardoen, J., & Pijpers, R. (2006). *Verliefd op internet*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Pimlott, J., & Pimlott, N. (2008). *Youth work after christendom*. Milton Keynes: Paternoster.
- Prensky, M. (2001, October). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, pp. 1-6.
- Prot. Gem. de Brug. (2013). *Jeugdbeleidsplan 2013 - 2018*. Amersfoort.
- SCP. (2013). *Met het oog op de tijd*.
- Slot, W., & Aken, M. van (2010). *Psychologie van de adolescentie*. Amersfoort: Thieme-Meulenshoff.
- Smith, C. (2005). *Soul Searching: The Religious and Spiritual Lives of American Teenagers*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Spangenberg, F., & Lampert, M. (2011). *De grenzeloze generatie*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Dijk-Groeneboer, M. van (2010). *Handboek Jongeren en Religie*. Almere: Uitgeverij Parthenon.
- Velzen, M. van (2010). De jeugd van tegenwoordig is... respectloos? In Kock, J. de, Meester-van Laar, A., Roeland, J. & Vos, P. *Mores en Sores van jongeren van nu* (pp. 50-51). Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.

Verhoeven, N. (2014). *Wat is onderzoek?* Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Wachter, D. de (2012). *Borderline Times, Het einde van de normaliteit*. Leuven, Bel.: Uitgeverij LannooCampus.

Westenberg, P. D. (2008). *De jeugd van tegenwoordig!* Leiden: Universiteit Leiden.

BIJLAGE 1, PROJECTPLAN

Projectopdracht	: De tieners van De Brug
Versie	: 5.0
Datum	: vrijdag 27 mei 2016
Auteur	: Eduard Rijksen
Opdrachtgever	: Protestantse Gemeente De Brug in Amersfoort
Contactpersoon	: Predikant Hans G.J. van Dolder
Begeleider	: Jan Martijn Abrahamse
Beoordelaar 1	: Prof. Dr. Pieter Siebesma
Beoordelaar 2	: Dr. Teus van de Lagemaat

Aanleiding en voorstudie

Mijn opdrachtgever is de Protestantse Gemeente De Brug in Amersfoort (in verdere verslaglegging 'De Brug' genoemd), hen heb ik gevraagd mijn opdrachtgever te zijn vanwege mijn aanstelling als jeugdwerker daar. De contactpersoon voor dit afstudeerproject is de predikant van De Brug, Hans van Dolder. De voorlopige titel die het project krijgt is: 'De tieners van De Brug'.

Met deze titel is direct al de doelgroep van het onderzoek genoemd, namelijk de tieners die, hoe dan ook, verbonden zijn aan De Brug. Vanuit de kerkenraad en de gemeente wordt veelvuldig uitgesproken hoe belangrijk ze hun tieners en het jeugdwerk vinden. Dit zeggen ze niet uit gewoonte of overlevingsdrang, maar uit een verlangen om hun tieners tot een levende relatie met God te brengen. Om hen op te laten groeien tot discipelen van onze Heer, Jezus. *De missie van De Brug voor jongeren is om het evangelie te vertellen en hen tot een levende relatie met God te brengen en hen te ondersteunen in een leven met Hem en de kerk relevant te laten zijn in hun leven.*

Dit is ook de aanleiding voor dit onderzoek. Niet vanuit een probleem, maar vanuit hun hart voor de tieners. Vanuit hun missie geeft De Brug aan het van groot belang te vinden dat de boodschap van hen als kerk aansluiting vind bij de tieners. De manier waarop deze boodschap wordt gebracht en in welke vorm is hierin van groot belang. Van hieruit komt de vraag vanuit De Brug naar kennis over waar hun tieners mee bezig zijn, wat hun leefwereld is en welke rol geloof en kerk daarin speelt.

Vanuit De Brug wordt aangegeven dat ze een groot deel van de tieners die betrokken zijn wel in beeld hebben, maar dat het voor een deel onduidelijk is waarom ze betrokken zijn. Is dit omdat ze moeten, of hebben ze ook een intrinsieke motivatie? Dit geldt dus niet alleen voor de tieners die niet betrokken zijn op kerkelijke activiteiten, maar ook voor tieners die bij bepaalde activiteiten wel betrokken zijn. Vanuit De Brug willen ze meer inzicht krijgen in de leefwereld van de tieners en de plek van geloof en kerk daarin en ook in hoeverre ze betrokken zijn bij De Brug en

waarom. Vragen die De Brug heeft met het oog op de tieners zijn bijvoorbeeld: Wie zijn ze? Wat vinden ze belangrijk? Wat speelt er in hun levens? Welke rol speelt geloof in hun leven? En welke rol speelt de kerk daar in? Wat verbindt hen aan De Brug? Is dat alleen omdat hun ouders ook betrokken zijn of dat ze moeten, of is het ook een persoonlijke betrokkenheid? Wat spreekt ze dan aan in een kerkdienst of een jeugdclub, of wat juist niet? Waarom maken zij de keuzes zoals ze die maken op het gebied van geloof en kerkelijke betrokkenheid?

In dit onderzoek focus ik me op de groep van 12 t/m 17 jaar oud. Dit omdat we het om praktische redenen kaders aan moeten brengen en dit de leeftijd is die momenteel bereikt wordt met het jeugdwerk. Uiteindelijk is het doel om in kaart te brengen wat er bij de tieners speelt, vooral op het gebied van geloof, zodat De Brug daar vanuit hun missie zoveel mogelijk op kan aansluiten. Dan moet ik dit ook onderzoeken in de leeftijd die de kerk daarin nu bereikt en op het oog heeft. Wanneer ik in het verdere van dit document over tieners spreek, dan spreek ik dus over de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar.

Er zijn in Nederland en daarbuiten al veel onderzoeken gedaan zoals deze. Er zijn rapporten die de huidige generatie tieners beschrijven en typeren. Ook zijn er in veel andere kerkelijke gemeenten onderzoeken als deze uitgevoerd. Toch is dit onderzoek wel uniek, omdat het onderzoek doet naar de tieners van De Brug, dat is nog niet eerder uitgevoerd. Andere soortgelijke onderzoeken die gedaan zijn kunnen dan helpend zijn in de interpretatie van het verworven materiaal uit dit onderzoek. Zij kunnen dienen als spiegel om de uitkomsten van het eigen onderzoek mee te vergelijken en wellicht vult dit onderzoek ze ook ergens aan.

Het onderwerp van dit onderzoek is gerelateerd aan de kennisagenda van de academie theologie op het gebied van gemeenteopbouw. Wat betekent het voor de huidige generatie tieners om christen te zijn? Heeft dit invloed op hun leven, of maken ze andere keuzes? Welke rol speelt de kerk hierin en welke rol zouden ze willen dat die speelt? Dit heeft te maken met de geloofsbeleving van de huidige generatie tieners, maar ook met kerk zijn in een post-christelijke samenleving en hoe je hierop inspeelt als kerk in aanbod van activiteiten en onderwijssituaties.

Probleem-, doel- en vraagstelling

Probleemstelling:

Het is een uitdaging om een concrete probleemstelling te formuleren, aangezien dit onderzoek niet zozeer voortkomt uit een probleem, maar uit een vraag. Je zou kunnen zeggen dat dit het probleem is: 'De Brug heeft maar beperkt inzicht de leefwereld van de jongeren van de gemeente en in hoeverre geloof en kerk daarin een rol speelt.'

De vraag van waaruit dit onderzoek voortkomt zou ik willen omschrijven als: 'We willen van de jongeren van De Brug tussen de 12 en 17 jaar weten hoe zij in het leven staan en welke plek geloof en kerk in hun leven heeft.'

Deze vraag komt voort uit de missie van De Brug, om haar tieners tot een relatie met God en zijn gemeente te brengen. Daarom willen ze dat ik in mijn onderzoek antwoord geef op de bovenstaande vraag, zodat De Brug het jeugdwerk beter kan laten aansluiten op haar jongeren gericht op die tweevoudige relatie.

Doelstelling:

Dit onderzoek kent eigenlijk een dubbele doelstelling. Dit komt doordat de doelstelling van dit onderzoek niet helemaal dezelfde is als de onderliggende doelstelling die De Brug als opdrachtgever er mee heeft.

Als doel voor het onderzoek heb ik de volgende doelstelling geformuleerd:

'Door dit onderzoek krijgt De Brug meer inzicht in de leefwereld en de (gewenste) plek van het (christelijke) geloof en de kerk daarin van haar tieners tussen de 12 en 17 jaar.'

Dit is het doel dat ik nastreef met dit onderzoek; het verschaffen van inzicht in de leefwereld van de tieners en de plek van geloof en kerk daarin. De Brug heeft daarbij wel een achterliggend doel, namelijk dat ze door de resultaten van dit onderzoek hun missie om de tieners tot een relatie met God te brengen zo goed mogelijk vorm kunnen geven. Ze verwachten echter niet van mij dat ik, in dit onderzoek, een adviserende rol aanneem. Hun vraag aan mij is puur om de leefwereld van de tieners in de volle breedte te onderzoeken en in kaart te brengen, met daarin speciale aandacht voor de plek van het christelijk geloof daarin. De actie die ondernomen wordt op de resultaten willen ze graag zelf vormgeven.

Ook al wordt er van mij dus niet gevraagd direct een praktisch gevolg te geven aan dit onderzoek, toch vind ik het belangrijk om dit doel vooraf helder voor ogen te hebben, omdat het voor een groot deel bepaald hoe ik mijn onderzoek insteek. Het is niet alleen een algemeen onderzoek naar de leefwereld en de geloofsbeleving van tieners, maar ook een specifiek onderzoek vanuit De Brug, voor De Brug, met de focus op het jeugdwerk. Daarom heb ik een doelstelling geformuleerd voor wat er uiteindelijk met dit onderzoek bereikt gaat worden:

'Door dit onderzoek kan De Brug haar doel en missie met het jeugdwerk en de uitwerking daarvan, optimaliseren, door dit af te stemmen op de leefwereld van de tieners en de plek van geloof en kerk daarin.'

Bovenstaand doel is dus wat we uiteindelijk met dit onderzoek willen bereiken, maar is zelf geen onderdeel van het onderzoek. Ik vind het vooral belangrijk om dit doel in gedachten te hebben om sturing te geven aan het onderzoek. Maar ik zal dus geen onderzoek doen naar hoe De Brug haar jeugdwerk kan optimaliseren. Dit onderzoek

zal, naar ik hoop, de oorzaak zijn en het fundament vormen om dat vervolgens te gaan bereiken in De Brug.

Vraagstelling:

Om tot een volledig antwoord te komen op bovenstaande vraag heb ik een aantal deelvragen geformuleerd. De vragen waar de gemeente mee zit doen me denken aan de eerste stappen van de onderzoeksmethodiek van Osmer (Practical Theology, 2008). De eerste twee vragen die hij zou stellen zijn eenvoudig gezegd: 'Wat is er aan de hand?' en 'waarom is dit aan de hand?'. Deze vragen zijn vergelijkbaar met de vragen waar De Brug graag antwoord op wil: 'Wat speelt er bij de tieners en welke rol speelt het geloof daarin?' en 'waarom speelt dat een rol?'. Als ik deze vragen stel moet ik me eerst gaan verdiepen in de leefwereld van de tieners en hun geloofsbeleving en vervolgens dit gaan interpreteren vanuit de literatuur en andere onderzoeken. Dat is ook wat Osmer aanraadt als eerste te doen. Het eerste onderdeel is descriptief-empirisch, waarbij de functie van het priesterlijk luisteren centraal staat, het tweede is interpretatief, waarbij de functie van adequate wijsheid centraal staat. Dit is dan ook de opbouw die ik gebruik bij de opzet van mijn deelvragen en onderzoeksmethode. De eerste drie deelvragen richten zich op de vraag: 'Wat speelt er onder de tieners en welke rol speelt het geloof daarin?'. Ik wil in gesprek gaan met de tieners en hen bevragen en beluisteren. Bij de vierde vraag ga ik de bevindingen uit de eerste drie vragen interpreteren vanuit de huidige beschikbare kennis op het gebied van leefwereld en geloofsbeleving van tieners.

Hoofd- en deelvragen:

Wat is de leefwereld en de rol van het christelijk geloof en de kerk daarin van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar en hoe kan dit geïnterpreteerd worden vanuit de huidige beschikbare vakkennis op dit gebied?

1. Wat is de leefwereld van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar?
2. Wat is de plek van het christelijk geloof en de kerk van de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar?
3. Welke factoren hebben invloed op de leefwereld en de plek van geloof en kerk daarin van tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar?
4. Hoe kunnen de resultaten geïnterpreteerd worden vanuit de huidige beschikbare kennis op het gebied van de leefwereld en de plek van geloof en kerk daarin van tieners tussen de 12 en 17 jaar?
5. Wat concludeer ik uit deze resultaten en interpretaties?

Begrippenlijst

Er zijn een aantal begrippen die van te voren verduidelijking nodig hebben, om aan te geven wat ik daarmee bedoel. Deze begrippen zijn:

- Tieners :

Wanneer ik schrijf over tieners, bedoel ik de tieners van De Brug in de leeftijd van 12 tot 17 jaar.

- Jeugdwerk:

Met de term jeugdwerk bedoel ik het werk dat door kerkelijke gemeenten gedaan wordt voor tieners van 12 tot 17 jaar in het algemeen. Dit zijn dan niet alleen de jeugdclubs, maar alle kerkelijke activiteiten en diensten waar tieners ook op de een of andere manier bij betrokken zijn, zoals kerkdiensten of pastoraat. Wanneer ik het heb over het jeugdwerk van De Brug zal ik dit specifiek benoemen.

- Leefwereld:

Met leefwereld bedoel ik daar waar het leven van de tiener zich afspeelt. Hierbij moet u denken aan de verschillende leefwerelden waar een tiener zich in begeeft (zoals school, thuis, sport, online, kerk enz.), maar ook aan alle andere dingen die een rol spelen in en invloed hebben op het leven van de tiener (zoals gezinssamenstelling, woonplaats, sociaal en intellectueel vermogen, enz.).

- Betrokkenheid:

In de zin van betrokkenheid bij de kerk en kerkelijke activiteiten. Ik richt me hierin op meetbare en onmeetbare betrokkenheid. Hiermee bedoel ik de werkelijke betrokkenheid in de zin van regelmatige aanwezigheid bij kerkelijke activiteiten, dit is meetbaar. Het zou ook zo kunnen zijn dat tieners wel aanwezig zijn, maar zich niet betrokken 'voelen' bij die activiteit, dit is niet meetbaar. Ook over deze betrokkenheid wil ik het met de tieners hebben en in mijn onderzoek betrekken. Dit heeft ook te maken met wat ik in de begrippenlijst beschrijf bij 'geloofsbeleving'.

Projectresultaten

Het resultaat van dit project zal een onderzoeksrapport zijn. Dit rapport bevat de resultaten van mijn onderzoek en de conclusies daaruit. Als opdrachtgever heeft De Brug me gevraagd me, met het oog op de beperkt beschikbare tijd, te focussen op het onderzoek en niet op de toepassing daarvan. Dit rapport functioneert voor De Brug als informatiebron. Door deze informatie krijgt zij zicht op haar tieners en inzicht in hun verlangens en behoeften op het gebied van geloof en kerk. Aan De Brug is het dan de uitdaging om dit toe te passen op hun kerkelijk- en jeugdwerk. Als Jeugdwerker van De Brug zal ik ook actief zijn bij de vertaling van dit onderzoek naar de praktijk, maar dit zal geen onderdeel zijn van het rapport.

Plan van aanpak

1. Voorbereiden
 - a. Literatuurstudie als fundament van de interviews
 - b. Vormen van materiaalverzameling voorbereiden
2. Materiaal verzamelen:

- a. Kwantitatieve materiaalverzameling d.m.v. interviews met tieners
 - b. Kwalitatieve materiaalverzameling d.m.v. interviews met tieners
- 3. Materiaal verwerken:
 - a. Materiaal verwerken
 - b. Concluderen
 - c. Materiaal interpreteren vanuit de huidig beschikbare kennis
- 4. Rapport opstellen.

Methode van onderzoek

Kwalitatieve materiaalverzameling

De fase van dit project waarin ik onderzoek doe is hierboven weergegeven als stap 2: Materiaal verzamelen. Deze materiaalverzameling doe ik voornamelijk op kwalitatieve wijze, door middel van interviews. Ik kies voor deze manier van materiaalverzameling omdat het mij gaat om de kwaliteit van het materiaal, niet om de kwantiteit. Namens De Brug wil ik onderzoeken wie de tieners zijn, hoe zij denken over geloof en kerk en wat hun verlangens en behoeften op dit gebied zijn. Dit kan ik alleen te weten komen door met de tieners in gesprek te gaan. Door de interviews hoop ik de diepte in te kunnen gaan waardoor ik antwoorden krijg op deze moeilijk vragen.

Deze manier van dataverzameling heeft wel een risico. De Brug heeft 64 tieners in hun ledenbestand staan tussen de 12 en 17 jaar. Ik kan deze tieners natuurlijk niet allemaal spreken. Het is dan de uitdaging om de tieners zo te kiezen dat de tieners die ik spreek representatief zijn voor de rest van de tieners. In de selectie van de tieners wil ik daarom rekening houden met hun leeftijd, sekse en betrokkenheid (voor zover bekend). Op deze manier probeer ik uit elke leeftijd 3 tot 4 tieners te spreken, jongens en meiden, met verschillende kerkelijke betrokkenheid. Op deze manier hoop ik zowel de categorie 'kerkse tieners' als de 'rand- of niet-kerkelijke tieners' te horen en alles wat daar tussen zit.

Ik schreef hierboven al dat ik de materiaalverzameling 'voornamelijk' op kwalitatieve wijze doe, door middel van interviews. Dit 'voornamelijk' duidt aan dat dit de kern vormt van de materiaalverzameling, maar niet het enige is. Dit heeft te maken met de vele vragen die ik zou willen stellen. Onderwerpen als: 'wat vind jij belangrijk op het gebied van geloof en kerk?', zijn het best te bespreken in een 1-op-1-gesprek met de tiener, maar als ik wil onderzoeken wat het verband is tussen de betrokkenheid van ouders op kerkelijke activiteiten en de betrokkenheid van hun tienerkind, is kwantitatieve dataverzameling handiger. Voor dergelijke vragen zou ik een kleine survey uit kunnen zetten en af kunnen nemen bij bijvoorbeeld de jeugddienst. Dit voorbeeld geeft aan dat ik tot op heden nog niet helder heb welke vragen ik wil gaan stellen en hoe ik die wil gaan stellen. Daarom laat ik hiervoor ook graag nog ruimte in dit projectplan.

Literatuurstudie

Bovenstaande stappen van kwalitatieve materiaalverzameling gaat in dit onderzoek hand-in-hand met literatuurstudie. De interviews met de tieners vormen de kern van mijn onderzoek, dus daar wil ik snel mee beginnen en veel tijd voor uittrekken. Maar om de interviews goed te kunnen sturen heb ik goed fundament nodig vanuit actuele literatuur. Daarom ben ik ook tijdens het schrijven van het projectplan al bezig met het onderzoeken van vakliteratuur. Ik wil voordat ik met mijn interviews begin 'wortelen' in de literatuur zodat dit bij het ontwerpen en afnemen van interviews vrucht zal dragen.

De literatuur speelt vervolgens ook weer een grote rol bij het interpreteren van het materiaal vanuit de interviews. Ik zal dan de literatuur en vergelijkbare onderzoeken gebruiken als spiegel voor de resultaten van dit onderzoek.

Voor het projectplan lijkt me dit voldoende onderbouwing van de onderzoeksmethode. Ik zal deze methode nog veel verder uitwerken in het project, omdat ik veel ideeën heb over de manier van interviews en dergelijke, maar dit moet ik voor mezelf ook nog grotendeels uitwerken.

Middelen

Geld

Voor zover ik nu kan zien zijn er geen kosten met dit onderzoek gemoeid. Mocht dit wel zo blijken te zijn weet ik dat er een 'potje' is, waar ik aanspraak op zou kunnen maken.

Tijd

Hieronder werk ik verder uit hoe ik de tijd die ik heb indeel met de taken die ik heb. De tijd die ik hiervoor neem is van 14 maart t/m 3 juni 2016. Ik was er al eerder mee begonnen dan 14 maart, maar vanaf die week kreeg het plan pas de vorm die het nu heeft. Daarom neem ik de periode daarvoor niet mee in dit plan. Op de manier zoals ik het nu heb gepland denk ik voldoende tijd te hebben, maar ik heb tot eind juni mijn agenda hiervoor vrijgehouden. Ik heb dus uitlooptijd, mocht het meer tijd kosten dan ik verwacht. In de tabel heb ik bij het weeknummer in cijfers de datum van de eerste maandag van die week gezet.

	Wk.1 14/3	Wk.2 21/3	Wk.3 28/3	Wk.4 4/4	Wk.5 11/4	Wk.6 18/4	Wk.7 25/4	Wk.8 2/5	Wk.9 9/5	Wk.10 16/5	Wk.11 23/5	Wk.12 30/5
Projectplan												
Interviews voorbereiden												
Interviews tieners												
Interviews verwerken												
Concluderen												

Materiaal interpreteren												
Rapport opstellen												

Kwaliteit

Wanneer is wat ik lever goed? Voor het antwoord op deze vraag kijk ik in de eerste plaats naar mijn werkgever, De Brug. Het doel is van dit onderzoek is om De Brug meer inzicht te geven in de leefwereld van haar tieners en de plek van geloof en kerk daarin. Hiermee willen ze bereiken dat ze (de invloed van) het jeugdwerk kunnen optimaliseren door beter aansluiting te vinden op de tieners. Ik ben tevreden wanneer bovenstaande doelen behaald worden en als De Brug ook tevreden is en er in de praktijk iets mee kan.

In de tweede plaats kijk ik naar de opleiding. Ook de kwaliteitseisen van de opleiding vormen een norm voor de kwaliteit van het onderzoek. Ook verwacht ik dat ik door de begeleiding vanuit de opleiding de kwaliteit van het onderzoek op een hoger plan wordt getrokken.

Daarnaast ken ik mezelf als iemand die hoge eisen stelt als het gaat om kwaliteit. Daarom vertrouw ik ook op mijn eigen gevoel als het gaat om een kwaliteitsnorm. Maar dit stel ik wel op de laatste plaats van belangrijkheid, omdat ik deze opdracht in de eerste plaats voor De Brug doe en niet voor mezelf. Maar ook vanwege mijn onervarenheid met een onderzoek als deze, vertrouw ik meer op de beoordeling van mijn opdrachtgever en begeleider, dan die van mezelf.

Communicatie en organisatie

Vanuit De Brug heb ik een groep van drie mensen die ik samen zie als mijn opdrachtgever. Dit is ten eerste Hans van Dolder (die ook de contactpersoon is en predikant van De Brug), daarnaast heb ik Iwan Dekker (scriba en theoloog) en Conny Roggeband (jeugdleider en onderzoeksdeskundige) bereid gevonden om hierin mee te denken. Hierin heeft Iwan aan te geven dat hij vanwege de tijd meer aan de zijkant mee zal lopen. Dit betekent dat hij meeleeft, maar niet alle bijeenkomsten zal bijwonen. De communicatie met hen verloopt voornamelijk via de e-mail, maar met Hans heb ik ook regelmatig telefonisch contact of een 'live' gesprek. Daarnaast probeer ik dus met enige regelmaat een ontmoeting te plannen. Zeker in het begin van het proces vind ik dit erg belangrijk, zodat we over de plannen, de doelen en de verwachtingen gelijkgestemd zullen zijn.

Vanuit de opleiding is Jan Martijn Abrahamse mijn afstudeerbegeleider. Met hem heb ik ook voornamelijk contact via de e-mail, maar ook hebben we regelmatig een gesprek. Dit gaat op mijn initiatief.

Voor beide partijen, de opdrachtgever en de praktijkbegeleider, geldt de afspraak dat ik hen met enige regelmaat op de hoogte houdt van de ontwikkelingen. Dit betekent

dat ik hen stukken toestuur wanneer ik vragen over dat stuk heb, of juist wanneer ik een stuk heb afgerond en daar hun reactie op wil.

Daarnaast is er ook nog de beoordelaar. Dit is prof. dr. Pieter Siebesma. Hij zal een aantal tussentijdse beoordelingen geven en ook de eindbeoordelaar zijn. Met hem heb ik de afspraak dat ik hem de stukken toestuur die hij als beoordelaar moet beoordelen wanneer deze door mij, mijn opdrachtgever en mijn begeleider naar tevredenheid zijn ingevuld. Wanneer alles is afgerond voer ik met hem ook het eindgesprek.

BIJLAGE 2, VERANTWOORDING

ONDERZOEKSMETHODIEK

Ik zal beschrijven welke methoden ik heb gebruikt om dit onderzoek uit te voeren. Per methode werk ik vervolgens uit waarom ik voor die methode heb gekozen en hoe ik die heb toegepast.

Individueel interview

Deze onderzoeksmethode vormt de ruggengraat van mijn onderzoek. Ik interviewde de doelgroep, de tieners van De Brug tussen de 12 en 17 jaar. Deze manier van onderzoek vond ik zeer belangrijk vanwege de aard van mijn onderzoek. Het onderzoek richt zich op de leefwereld van de tiener en de plek van geloof en kerk daarin. Daarin is het niet alleen interessant in hoeverre tieners betrokken zijn op het geloof of de kerk, maar vooral ook waarom. Door ze in een persoonlijk gesprek te spreken kan ik ze bevragen op hun waarden en hun argumentatie van die waarden.

Wat betreft de methode van interviewen heb ik gekozen voor het ‘half-gestructureerde interview’. Bij dit type interview is er een vooraf gestructureerde lijst met vragen, maar stel ik me als onderzoeker flexibel op en speel in op de situatie (Verhoeven, 2014). Op deze manier is er veel ruimte voor eigen inbreng van de tiener, maar blijft de rode draad van het interview altijd dezelfde. Wanneer ik de tiener op de man af zou vragen wat hij of zij belangrijk vindt in het leven, verwacht ik maar beperkte respons. Dit omdat het enorm grote vragen zijn die moeilijk te beantwoorden zijn, zeker wanneer je in een levensfase zit waarin dit vaak niet consistent is en voor henzelf ook lang niet altijd duidelijk is. Daarom heb ik manieren proberen te vinden om de tiener te helpen hun antwoord te laten geven. In de interviews met de tieners worden een aantal onderwerpen doorlopen, bijvoorbeeld: vrijetijdsbesteding, kerk, club en thuis geloven. Bij elk onderwerp had ik een stapel plaatjes die elk voor een mogelijk antwoord konden staan. Vervolgens liet ik hen die plaatjes inschalen, bijvoorbeeld van het belangrijkste naar het minst belangrijk.

Een voorbeeld: Bij de vraag: ‘wat vind je belangrijk in jouw leven?’, had ik afbeeldingen van vrienden, gezondheid, populariteit, familie, enz. Dan vroeg ik de tiener deze dingen in te schalen op volgorde van belangrijkheid. Op deze manier maakte de tiener voor mij en voor zichzelf inzichtelijk wat hij of zij belangrijk vond. Aan de hand van dit antwoord was er verder gesprek mogelijk. Bijvoorbeeld: ik zie dat je familie hoger hebt ingeschaald dan vrienden, of geld hoger dan werk, of populariteit hoger dan geloof, kan je dat verder uitleggen? Of waarom heb je deze als eerste of juist als eerste gelegd? We kregen dus gesprek over het hele geheel van

waarden van de tiener, maar ook over de specifieke onderdelen zoals geluk, geloof en vriendschap.

Ik schreef al dat het leggen van verbanden van belang zal zijn om de doelstellingen te behalen. De interviews heb ik zo ingedeeld dat het leggen van deze verbanden vereenvoudigd wordt. Dit doe ik door mijn vraagstelling en de mogelijke antwoorden die de tieners kunnen geven. Zo vind ik het erg interessant om te zien hoe de tieners zullen antwoorden op de vraag: 'wat vind je belangrijk in jouw leven?'. Zullen ze familie belangrijker vinden dan vrienden? En komt dit dan ook overeen met het antwoord op de vraag: 'wie of wat beïnvloed jou in de keuzes die je maakt of waardoor wordt je geïnspireerd?', heeft familie dan ook meer invloed op de keuzes die ze maken dan hun vrienden? Of zijn vrienden dan toch meer doorslaggevend terwijl ze eigenlijk familie van grotere waarde vinden? En verschilt dit dan ook tussen 12- en 17-jarigen? Waarschijnlijk wel.

Een voorbeeld: Misschien vinden tieners het geloof wel heel belangrijk in hun leven, maar heeft het ook invloed op de keuze die ze maken en inspireert het hen ook? Misschien dat ze geloof wel belangrijk vinden, maar dat het geen invloed heeft op hun leven, het is gewoon een separaat deelgebied van hun levenswereld. En hoe verhoudt dit zich tot hun vrijetijdsbesteding?

Twee bovenstaande voorbeelden zijn voorbeelden van waar ik op ga letten bij het afnemen van het interview en het verwerken daarvan. Door van te voren na te denken over de mogelijke verbanden kan ik ook de tiener hierop bevragen in het gesprek. Hierdoor hoop ik duidelijke antwoorden te krijgen waarmee ik mijn doelen voor het onderzoek, zoals bij 'Methoden' beschreven, kan behalen.

Groepsinterview

Tevens heb ik een groepsinterview afgenomen. Voor deze manier van onderzoek heb ik gekozen omdat dit voor mij een meerwaarde was naast de individuele interviews en omdat de kans zich voordeed. Deze groepsinterviews gaf ik vorm als een 'open interview'. Bij dit type interview zijn er vooraf geen vragen geformuleerd, maar is er wel een vaststaande lijst met onderwerpen (Verhoeven, 2014). De meerwaarde van het groepsinterview zat hem er voor mij in dat de tieners met elkaar in gesprek moesten om tot een antwoord te komen.

Het groepsinterview nam ik af bij een voorbereidingsteam voor een jeugddienst. Deze groep bestond uit vier tieners en twee tienerleiders. Hen stelde ik in de eerste vergadering de vraag wat ze belangrijk vonden in een dienst. Ik vroeg ze wat ze dan nodig / belangrijk vonden en wat juist niet. Dit liet ik ze allemaal op een groot vel schrijven waardoor er een mindmap ontstond. Vervolgens gingen we met elkaar in gesprek over wat er op de mindmap stond. Zo kwamen we tot goede gesprekken over

kerkdiensten en kwamen we tot redelijke overeenstemming. Maar wat eruit kwam was voor dit onderzoek minder interessant dan het proces daarnaartoe.

BIJLAGE 3, INHOUD INTERVIEW

Interview; 'leefwereld van de tiener en plek van geloof en kerk daarin'.

Ook neem ik aan het begin van het interview even het woord en vertel wat dingen over het interview. Hiermee probeer ik een veilige en ontspannen sfeer te creëren. Wat ik altijd in mijn introductie op het interview naar voren liet komen waren de onderstaande dingen:

- Voorstellen
- Gespreksdoel
- Opbouw
- Geschatte duur
- Waardering deelname
- Belang van informatie
- Wat gebeurt er met de informatie

Allereerst wat basisvragen:

1. Naam
2. Leeftijd
3. Woonplaats
4. Studierichting en –niveau

ONDERWERP 1, 'VRIJETIJDSEBESTEDING'.

Waaraan besteed jij het meeste tijd per week? Zet op volgorde van waar jij het meeste tijd aan besteedt op een gemiddelde doorsnee week.

		
Geloof Bidden, lezen, zingen, kerk enz	Studeren Huiswerk	Gamen
		

Met vriend(in)(n)(en) zijn Gezelligheid	Sociale Media Chatten (Wapp / Snapchat enz.)	Tv / Films / Serie kijken
		
Werken	Sporten	Hobby's
	Anders, namelijk...	

EVT. VERVOLGVRAGEN:

- Reageer eens op je eigen lijst van vrijetijdsbesteding.
 - Wil je toelichten waarom je 'X' op plek '...' hebt gezet.
 - Ik zie dat je 'X' hoger / lager hebt gezet dan 'Y', waarom is dat zo?
- Wat vind je hier zelf van? Ben je hier tevreden mee?
 - Waar zou je meer tijd aan willen besteden?
 - Waar besteed je volgens jou teveel tijd aan?
- Kan je iets meer vertellen over waarom je geloof en dingen die daarmee te maken hebben op plek '...' hebt gezet. Wat vind je hiervan?
- Categorieer je antwoord:

	Dagelijks	Paar x p.w.	Wekelijks	Maandelijks	Zelden/nooit
School / studie					
Gamen					
Vriend(in)(n)(en)					
Sociale media					
TV / film / serie					
Geloof					
Werk					
Sport					
Hobby					

ONDERWERP 2, 'WAT IS WAARDEVOL?'

Wat vind jij belang in jouw leven? Zet op volgorde van belangrijkheid.

		
Geloof Bijbel, gebed, kerk, enz.	Liefde Vriendje / vriendinnetje	(Leren / werken aan) Toekomst
		
Populariteit Leuk, aardig, cool, mooi zijn	Vriend(in)(n)(en) Gezelligheid	Familie Gezin
		
Gezond zijn / worden Gezond eten en sporten	Gelukkig zijn Je goed voelen	Anders, namelijk...

EVT. VERVOLGVRAGEN:

- Zou je eens uitleg willen geven bij jouw lijst van belangrijke dingen?
- Ben je zelf nog ergens over verrast?
- Geef eens een toelichting waarom je 'X' op plek '...' hebt gezet of zo laag / hoog gezet?.
- Ik zie dat je 'X' hoger / lager hebt gezet dan 'Y', waarom is dat zo?
- Is dit de lijst zoals je het ook graag zou willen?
- Vergelijking met de vorige vraag, komt het overeen? Bijvoorbeeld de plek van geloof in verhouding tot hoeveel tijd ze eraan besteden?

ONDERWERP 3, 'INVLOEDRIJKE OMGEVING'.

Iedereen wordt door mensen en dingen om zich heen beïnvloed in hoe die doet en welke keuzes hij maakt. Bij iedereen is dit wel weer anders waardoor je het meest wordt beïnvloed. Zet de volgende dingen waardoor of door wie je volgens jou wordt beïnvloed op volgorde van invloed. Wie of wat zou je om advies vragen of zou je advies van aannemen of wie / wat inspireert jou?

		
Familie, ouders, broer/zus, opa/oma, enz.	Vriend(in)(n)(en)	Sociale media Mening van anderen online
		
TV / films / series	School Leraren	Geloof Bijbel, kerk of andere gelov(ig)en
		
Ikzelf	Idolen (zangers, acteurs, enz.)	Anders, namelijk...

EVT. VERVOLGVRAGEN:

- Wat vind je hier zelf van?
- Geef eens een toelichting waarom je 'X' op plek '...' hebt gezet.
- Ik zie dat je 'X' hoger / lager hebt gezet dan 'Y', waarom is dat zo?
- Is dit ook zoals je graag zou willen dat het is?
- Betrek je het geloof bij het maken van keuzes? Hoe dan? Of: Waarom niet?
- Je zegt dat 'X' dus wel invloed heeft, hoe dan? Waaraan merk je dat?
- Vergelijking maken met de vorige vraag, komt het overeen? Bijvoorbeeld de plek van vrienden en familie?

Vanaf nu wil ik graag meer inzoom op het onderdeel van het christelijk geloof en de kerk. Ook hierbij helpt het me eerst een aantal gesloten vragen te stellen. Hierdoor wordt het voor mij makkelijker in de verwerking van de interviews.

- Geloof je in God?
- Wat geloof je dan precies? Wie / wat is God voor jou?
- Ben je lid van een kerk of christelijke organisatie? Welke?
- Ga je wel eens naar de kerk? Hoe vaak?
- Ga je wel eens naar andere kerkelijke activiteiten, zoals jeugdclub, jeugddienst of andere activiteiten? Hoe vaak?

ONDERWERP 4, 'GELOOFSUITINGEN'.

Bij het christelijk geloof horen allemaal dingen die christenen vaak doe om hun geloof te uiten. Welke manieren spreken jou het meest aan? Leg op volgorde van wat jou aanspreekt.

		
Bidden	Bijbel lezen Andere theologische of Bijbelse literatuur / tijdschriften lezen	Zingen Muziek maken Aanbidding
		
Naar de kerk gaan Een preek luisteren Samenkomst van christenen	Een gesprek over geloof/Bijbel Bijbelkring	Naar een christelijke evenement gaan (vb. EOJD of opwekking)
		
Jeugdclub of andere kerkactiviteit	Iets doen voor een ander	Anders, namelijk...

EVT. VERVOLGVRAGEN:

- Geef eens een toelichting waarom je 'X' op plek '...' hebt gezet.
- Ik zie dat je 'X' hoger / lager hebt gezet dan 'Y', waarom is dat zo?
- Waar zou je je misschien meer in willen verdiepen?
- Categoriseer je antwoord:

	Dagelijks	Wekelijks	Maandelijks	Zelden	Nooit
Bidden					
Bijbel lezen					
Zingen					
Muziek maken					
Gesprek voeren					
Stil zijn					

	Wekelijks	Maandelijks	Paar X p. jaar	Jaarlijks	Zelden / nooit
Kerkdienst					
Jeugdclub oid.					
Ander helpen					
Chr. evenement					

ONDERWERP 5, 'DE KERK(DIENST)'.

Ga je wel eens naar de kerkdienst? Wat is daar dan de reden van? Leg op volgorde wat voor jou de belangrijkste redenen zijn.

		
God ontmoeten	Mensen / gemeente ontmoeten Samenkomen met andere christenen	Vrienden ontmoeten
		
Omdat ouders dit willen	Omdat ik een taak heb	Om te luisteren naar de preek
		
Om te zingen / te bidden	Omdat het goed voelt	Anders namelijk...

EVT. VERVOLGVRAGEN:

- Hoe vaak ga je naar de kerk?
 - Wat zijn redenen om niet te gaan?
- Wat vind je over het algemeen van de kerk?
- Wat vinden je vrienden van de kerk?
- Wat vinden je ouders van de kerk?
- Hoe zit je in de kerk?
- Zou je later ook zelf naar de kerk gaan?
- Als je 1 ding aan de kerk zou mogen veranderen, wat zou dat dan zijn?
- Hoe ziet volgens jou de ideale kerkdienst eruit?
- Komt dit overeen met de vorige vraag over welke geloofsuitingen ze het meeste aanspreekt?

ONDERWERP 6, 'DE JEUGDCLUB'.

Ga je wel eens naar avonden of activiteiten van de jeugdclub van De Brug? Wat is daar dan de reden van? Leg op volgorde wat voor jou de belangrijkste redenen zijn.

		
Vanwege de inhoud God beter leren kennen Bijbelstudie	Vrienden ontmoeten Vrienden gaan ook	Ze organiseren leuke activiteiten
		
Leuke jeugdleiders	Omdat het leuk is Om de leuke spellen	Omdat ouders dit willen
		
Om te zingen / te bidden	Anders, namelijk...	

EVT. VERVOLGVRAGEN:

- Hoe vaak ga je naar de jeugdclub? Zou je vaker willen?
 - Wat zijn redenen om niet te gaan?
- Wat vind je van de jeugdclub?
- Wat vinden je vrienden van de jeugdclub?
- Wat vinden je ouders van de jeugdclub?
- Als je 1 ding aan de jeugdclub zou mogen veranderen, wat zou dat dan zijn?
- Hoe ziet volgens jou de ideale jeugdclubavond eruit?
- Zou je vrienden mee willen nemen naar jouw club?

Vraag: Wat zijn redenen om niet naar de kerk en/of de jeugdclub te gaan?

ONDERWERP 7, 'THUIS GELOVEN'.

Het grootste deel van wat je leert voor de rest van je leven, leer je thuis. Daarom wil ik het graag hebben over hoe het thuis gaat op het gebied van geloof en kerk.

VRAGEN:

- Geloven jouw ouders in God?
 - Hoe merk je dit?
 - Hoe zouden zij antwoorden op vraag 4?

Bidden	Stilte	Zingen Muziek maken Aanbidding
Naar de kerk gaan Een preek luisteren Samenkomst van christenen	Bijbel lezen Andere theologische of Bijbelse literatuur / tijdschriften lezen	Naar een christelijke evenement gaan (vb. EOJD of opwekking)
Jeugdclub of andere kerkactiviteit	Een gesprek over geloof/Bijbel Bijbelkring	Iets doen voor een ander
Anders, namelijk...		

- Doen ze dit ook samen met jullie?

	Dagelijks	Wekelijks	Maandelijks	Zelden	Nooit
Bidden					
Bijbel lezen					
Zingen					
Muziek maken					
Gesprek voeren					
Stil zijn					

- Gaan jouw ouders wel een naar de kerk? Hoe vaak?
 - Wat vinden jouw ouders van de kerk?
- Gaan jouw ouders wel eens naar andere kerkelijke activiteiten? Hoe vaak?

	Wekelijks	Maandelijks	Paar X p. jaar	Jaarlijks	Zelden / nooit
Kerkdienst					
Vereniging oid.					
Ander helpen					
Chr. evenement					

OVERIGE VRAGEN

- Geloven jou vrienden?
- Heb je het wel eens met andere mensen over het geloof?
 - Met wie praat je dan het liefst?
 - Heb je het hier ook wel eens over met je leeftijdsgenoten?
- Wat zou je nog kwijt willen over het geloof?
- Wat zou je nog kwijt willen over de kerk?

BIJLAGE 4, BLOG

Bruggeneratie

Mag ik mij even voorstellen? Ik ben bruggeneratie, ik ben 12 tot en met 17 jaar oud, maar ik word niet graag een generatie genoemd. Dat doelgroepsdenken doen al die grote bedrijven ook en daar ben ik allergisch voor, vooral als ze daar niet eerlijk voor uitkomen. Maar ik ben gewoon ik. Ik ben geen collectief, maar mijn eigen unieke zelf. Niet dat ik alleen kan zijn, ik heb altijd mensen om me heen. Het liefst in *real life*, maar online ben ik sowieso altijd *connected* met anderen.

Daarom heb ik mijn smartphone altijd binnen handbereik, dat is mijn levenslijn met de rest van de wereld. Zonder mijn smartphone voel ik me naakt en ben ik binnen no-time verveeld. En trouwens, als ik dat niet zou hebben zou ik veel missen. Ik ben enorm mediasmart en heb de wereld in mijn broekzak, of liever nog: in de palm van mijn hand. Het liefst ben ik ieder moment online, internet is een eerste levensbehoefte van me. Mijn ouders vinden dat niet normaal, maar ik weet niet beter. Dat zij nou nog in een wereld hebben geleefd waarbij je nog beltegoed nodig had om iemand te spreken of eerst helemaal een computer op moest starten voordat je een e-mail kon versturen. In die wereld leef ik niet meer, in mijn wereld is veel meer mogelijk en vele malen groter. Ik word ook wel een *digital native* genoemd, mijn ouders zijn *digital immigrants*.

Nu lijkt het misschien alsof ik geen goede relatie heb met mijn ouders, maar dat is helemaal niet zo! Ik waardeer mijn ouders juist enorm, veel meer dan de generaties voor mij dat deden. Mijn oudere broer en zus hadden in hun tienerijd nog dikke ruzie met mijn ouders, maar ik heb het helemaal niet meer nodig om mezelf vrij te vechten. Zonder conflicten kan ik ook gewoon een eigen identiteit ontwikkelen. Ik vind het veel te belangrijk om thuis de vrede te bewaren, mijn ouders hebben bovendien veel meer levenservaring dan ik en ik kan veel van ze leren! Dat mijn ouders belangrijker voor mij zijn dan voor vorige generaties betekend overigens niet dat ik minder waarde hecht aan mijn vrienden. Bij mijn ontwikkelingsfase als adolescent past het helemaal, dat ik mij steeds meer losmaak van mijn ouders en naar *peers* toetrek. Ik hecht heel veel waarde aan mijn vrienden en ik vind het belangrijk trouw aan hen te zijn, maar als het erop aankomt is mijn familie het belangrijkste voor me. Dat zouden mijn ouders eigenlijk wel meer mogen gaan inzien. Ze laten me best wel vrij om alles te doen wat ik wil en zeggen dat ze me niet hun wil op willen leggen en mij mijn eigen keuzes willen laten maken. Maar het probleem is, dat ik niet goed weet wat ik wil of dat ik veel te veel wil. Eigenlijk heb ik mijn ouders meer nodig dan zij denken en ik zelf wil toegeven. Ik vind hun mening en goedkeuring belangrijk en wil eigenlijk zelfs dat ze me regels en grenzen geven. Zonder kaders, geen vrijheid.

Nou ja, mijn familie het belangrijkste... Als het om mijn sociale context gaat wel, maar eigenlijk vind ik mezelf het belangrijkste. Dat klinkt misschien zelfgericht, en dat is het ook. Ik groei op in een cultuur van individualisme en adem dat uit met alles wat ik doe. Het hoogste goed is genot, alles wat ik doe wil ik van genieten en leuk vinden, anders doe ik het niet. Daar zijn mijn ouders het ook wel mee eens volgens mij, want ze vragen altijd 'was het leuk op school?' als ik thuiskom, niet of ik wat geleerd heb. Soms krijg ik hier ook wel stress van, want er is zoveel om van te genieten en ik wil overal van genieten. Alle anderen genieten ook overal van, dat zie ik de hele dag door op social media. Dan moet ik dat ook. Misschien is dat wel wat spanning geeft; eigenlijk vind ik dat ik *moet* genieten. Kort gezegd: 'Ik ben mijn eigen god en genot is mijn gebod'.

Over God gesproken, het geloof vind ik lastig. Ik ben er mee opgegroeid, dus ik geloof ook. Maar toch is het wel lastig daarin een van de weinige te zijn. In mijn klas ben ik vaak de enige die gelooft en begrijpen veel mensen niks van God of van christenen. Ik twijfel ook vaak, vooral over wat God doet (of juist niet doet) als ik kijk naar alle ellende in de wereld of over de echtheid van de verhalen in de Bijbel. Dit past misschien wel weer bij mijn leeftijd, alles wat ik vroeger zeker dacht te weten ga ik nu opnieuw over nadenken, maar over dit alles denk ik wel na. Ik heb het er hier graag met mensen over. Het liefst met leeftijdsgenoten, maar ook wel met mensen die ouder zijn. Ik ben best nieuwsgierig om hier dingen over te leren, maar ook weer niet te lang en te veel. Het moet wel *leuk* blijven. Maar in de kerk is het vaak in ieder geval niet leuk. De kerkdienst hoeft ook niet per sé leuk te zijn, dat vinden we wel op de club, maar op zijn minst zou het leerzaam moeten zijn. Maar dit zijn ze vaak ook niet echt, omdat het niets met mijn leven te maken heeft. Als het wel iets met mijn leven te maken zou hebben zou ik het al veel beter vinden en meer van meenemen. Wat me verder nog opvalt is dat ik in de kerk vaak een doelgroep ben waar van alles voor gedaan wordt, maar wanneer mag ik zelf eens iets doen? Dat vind ik sowieso de fijnste manier om iets met mijn geloof bezig te zijn, gewoon iets te doen. Als het actief, concreet en samen met anderen is, ben ik er wel voor te porren!

Was getekend,

De Bruggeneratie.